

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalhistorisk Tidsskrift

Sette me mit første ærbøjde
i den manne, det er ærlig
af tro, jeg var klædet
Lans, at jeg ikke fik det bedste

Årgang
109
1989:1

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Indhold

<i>H. F. Garde: Lizzie Miller – Adda Ravnkildes veninde. En vestindisk piges historie</i>	1
<i>Kirsten Ammentorp: Om nogle Beboere af Øgaard og Slægten Giersings Oprindelse</i>	29
<i>Hans Eyvind Næss: Dansker i Norge</i>	43
<i>Poul Verner Christiansen: En østhimmerlandsk Winther-slægt i det 17. århundrede</i>	59
<i>Vello Helk: Juristen Erik Hammeleffs stambog fra hans udenlandsrejse 1796–99</i>	75
<i>Småstykker:</i>	
<i>Dansk-norske studierejser 1536–1813 af Vello Helk</i>	28
<i>Peter Gregorius Fürst. En fattig skoleholder af Gregers Hansen</i>	86
<i>Om Unkersønnerne og Oluf Bager – en mulighed af Mats Persson</i>	88
<i>De fransk-reformerte i Danmark. Et fælles-europæisk forskningsprojekt med en »udløber« i Danmark af Randi Ottosen</i>	90
<i>De fransk-reformerte i Danmark – en litteraturliste af Randi Ottosen</i>	93
<i>Orientering:</i>	
<i>DIS – Danmark</i>	58
<i>Rod i Odense af Lise Lund</i>	99
<i>Resultatopgørelse og balance 1988</i>	102
<i>Slægtsforskning – din Danmarkshistorie</i>	104
<i>Hvem forsker hvad 1988</i>	104
<i>Anmeldelser:</i>	
<i>Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. Udgivet af Jens Holmegaard. (Poul Steen)</i>	105
<i>F. Michelsen og Jan Preisler: Fuglekongeskiver fra Næstved 1797–1846 (Hans H. Worsøe)</i>	106
<i>Jørgen Papsøe: Folketællinger 1787, 1801, 1834, 1840 og 1845. Frederiks sogn, Almind sogn, Karup sogn, Thorning sogn, Elsborg sogn, alle Lysgaard herred, Viborg amt. (Knud Prange)</i>	107
<i>Holbergtidens Odense. En Perspektivtegning og vejviser fra 1761. Red. Finn Grandt Nielsen. (Poul Steen)</i>	107
<i>Svend Erik Sørensen: Odense i 1000 år. Fortællinger af en bys historie. (Lisa Elsbøll)</i>	109
<i>Løjt sogns historie. Red. Hans H. Worsøe. (Harald Jørgensen)</i>	110
<i>Henrik M. Jansen: Valdemars Slot – en kulturhistorisk perle på Tåsinge. (Jørgen H. Barfod)</i>	110
<i>John T. Lauridsen: Marseliskonsortiet. En studie over forholdet mellem handelskapital og kongemagt i 1600-tallets Danmark. (Tommy P. Christensen)</i> ..	111
<i>Sverre M. Halbo: Mine Slektninger, en Konsangvinitetstavle. (Knud Højrup)</i> ..	113
<i>Slægten Seidelin i Nørrejylland. En gren af præsteslægten Sadolin. Udarbejdet af Mogens Seidelin. (Hans H. Worsøe)</i>	114
<i>Mylius Erichsen og Steen Steensen Blicher. (Jørgen Mikkelsen)</i>	115
<i>Agnes Gulbrandsen: Jens Christian Holm – En guldaldermalers skæbne. (Lis Bruselius)</i>	116
<i>Kirsten Melchjorsen: »Peder Bøje« – 95 år på en Kattegatø. (Jørgen H. Barfod)</i> ..	116
<i>Sigurd Jonassen: »Vejen gaar min tro over Vesterbro«. (Allan Tønnesen)</i> ..	117
<i>Dorthea Beck Jensen: Beretninger fra det gamle Skovshoved. (Jørgen H. Barfod)</i>	117
<i>Chr. Refshøj: En gammel skolemester fortæller. Og Ellen Birkkjær Ullman: Skitser fra mine oplevelser 1902–1983. (Ning de Coninck-Smith)</i>	118
<i>Erik Kroman: Dagligt liv i Marstal og på Ærø omkring år 1900. (Jørgen H. Barfod)</i>	118
<i>Agnes Schülein: Fasangården – husket af en fasankylling. (Allan Tønnesen)</i> ..	119

Billedet på omslaget:

Radering af et barnehoved udført af en jysk bondepige, som i 1790 blev optaget på Kunstakademiet i København. Se iøvrigt artiklen af Vello Helk, s. 75 ff.

Lizzie Miller – Adda Ravnkildes veninde. En vestindisk piges historie

Af

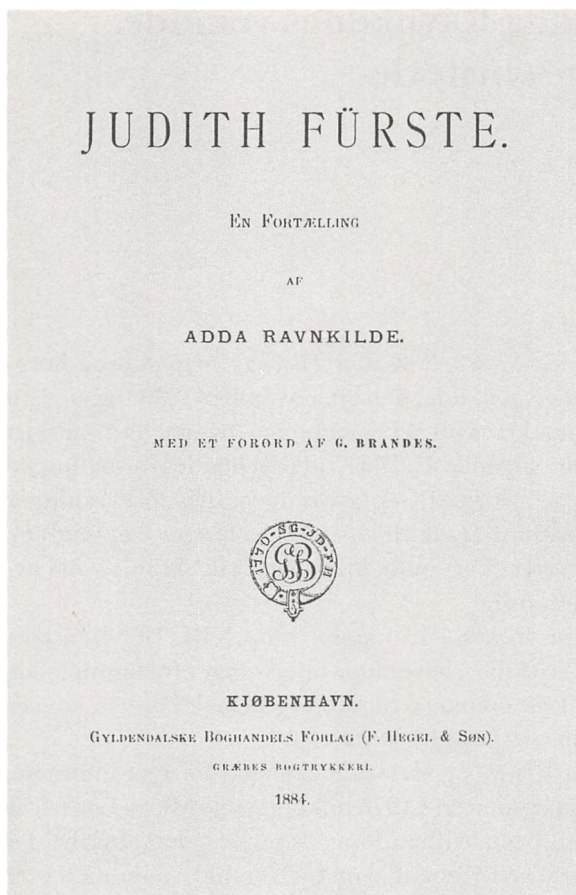
H. F. Garde

Det er nu lidt over hundrede år siden at den 21-årige byfoged- og borgmesterdatter fra Sæby, Adda Ravnkilde, den 30. november 1883 tog sit eget liv i et lejet værelse på Gammel Kongevej i København, hvortil hun var rejst et par måneder forinden. Det følgende år, 1884, udkom hendes fortælling *Judith Fürste* med et seks siders forord af Georg Brandes, hvis forelæsninger hun havde fulgt, og senere samme år yderligere to fortællinger (i ét bind) *En Pyrrhusej* og *Tantaluskvaler* med et kort indledning ved Erik Skram, som i øvrigt havde forkortet dem væsentligt.

Dansk biografisk Leksikon bragte i 1. udgave (bind XIII, 1899) en kort biografi af Adda R. ved Niels Møller, baseret på oplysninger fra familien, og i 2. udgave (bind XIX, 1940) fremkom en biografi ved Daniel Preisz, som er genoptrykt uændret i 3. udgave (bind 12, 1982).

I de seneste år har Adda R.s liv og forfatterskab vakt fornyet interesse, navnlig ud fra kvindesagssynspunkter. I 1978 udkom Anne Marie Løn: *Adda Ravnkilde*, og i 1979 forelå en specialeafhandling, *Dages det søstre?*, udarbejdet af fire unge danskstuderende ved Københavns Universitet,¹ som nærlæser og tolker Adda R.s (og Erna Juel-Hansens) bøger, navnlig på freudiansk baggrund, og senest er forfatterskabet behandlet af Pil Dahlerup i hendes doktordisputats *Det moderne gennembruds kvinder*, 1982.² Adda R.s tre fortællinger er genudgivet i årene 1980–83 af forlaget Hønsetryk.³

I alle biografier fra 1940 og fremefter nævnes Lizzie Miller i forbindelse med Adda R. Daniel Preisz skriver: » . . . (A.R.) . . . vendte derefter hjem til Nordby på Fanø, hvor faderen da var birkedommer, og kom her i forbindelse med Lizzie Miller (siden gift med Alfred Ipsen) som fik stor betydning for hende, og gennem hvem hun lærte den moderne litteratur og tankeverden at kende. Som modvægt mod denne påvirkning fik faderen hende 1880 anbragt som lærer i Snoldelev præstegård . . .«. I overensstemmelse hermed skriver stud. teol. Arne Jakobsen i Vendsyssel Tidende 9. november 1952 (*Tragedien Adda Ravnkilde*): » . . . Hun havde tidligt stiftet bekendtskab med de nye tanker gennem sit venskab med Lizzie Miller, forfatteren Alfred Ipsens senere hustru . . .«.«.

Titelbladet til Adda Ravnkildes »Judith Fürste«, der udkom i 1884 med et forord af Georg Brandes.

Anne Marie Løn siger det på en lidt anden måde: » . . . I Nordby, formentlig på badhotellet, fik hun et nært venskab med den nogle år ældre Lizzie Miller, senere gift med forfatteren Alfred Ipsen, en af Brandes' mest fremturerende kritikere, og sammen med hende dyrkede hun sin store interesse for de moderne litteraturstrømninger. . . . Da hun begyndte at læse Darwin og helt lod sig rive med af Arternes Oprindelse . . . tog faderen, da hun var fyldt 18 år, en resolut beslutning og sendte hende som modvægt mod »den fordærlige indflydelse« ud som lærerinde. I Snoldelev skulle hun undervise den stærkt indremissionske pastor Holbæks [Holbeks] børn.«

Pil Dahlerup skriver:⁴ » . . . På Fanø nært venskab med Lizzie Miller (senere gift med forfatteren Alfred Ipsen), af faderen sendt til Snoldelev for at forhindre dennes »skadelige indflydelse.«

Forfatterens oldemoder Susan Knudsen (1811–1902), kaldet »Granny« med Lizzie Miller (1858–1915) fotograferet 1866 i den engelske havneby Bristol.

Skylden kastes altså her – ligesom hos Preisz og A. Jakobsen – på Lizzie Miller, og de forskellige versioner går alle tilbage til familien Ravnkilde og til grundlæggeren af Byhistorisk Arkiv i Sæby, Einar Jakobsen, som i en artikel i Vendsyssel Aarvog 1972 skriver: ». . . Adda forsøgte flere gange at diskutere tidens nye tanker med forældrene, men ethvert forsøg blev kvalt i starten. Gennem et nært venskab med den fire år ældre Lizzie Miller . . . fik hun indblik i de moderne litteraturstrømninger, og for at modvirke denne for dørløse indflydelse fandt faderen en huslærerindeplads til hende i Snoldelev præstegård . . .«.

Hvem var nu denne unge dame med det engelskklingende navn, som synes

Den vestindiske familie fotograferet i 1868 eller -69 på overlæge Adrian Benoni Bentzon Knudsens (1806–79) ejendom »Bülowsminde« på St. Croix.

at have haft en væsentlig – ifølge familien Ravnkilde fatal – indflydelse på Adda R.?

Lizzie blev født 22. november 1858 i Christiansted på St. Croix. Ved dåben den 14. august 1859, hvor hun fik navnet Agnes Susanne Elizabeth Miller, angives hun at være uægte barn af Adrian Miller, 32 år, menig soldat, og Sophie Heyliger, 25 år, begge af Christiansted. Fadderne var overlæge Knudsen og hustru, snedker Petersen, overkrigskommissær Simmelkjær og fru Bentzon.⁵ »Adrian Miller« var imidlertid en fiktiv person, hvis navn er sammensat af dr. Knudsens fornavn Adrian og hans hustru Susanne Elisabeth f. Miller's efternavn, og den virkelige fader var min oldefader, overlæge Adrian Benoni Bentzon Knudsen (1806–79), hvad formentlig alle i det lille samfund derude har været klar over, og min oldemoder Susan Knudsen (1811–1902); i det følgende kaldet Granny, (som var min fars og hans søskendes benævnelse af hende) tog den lille pige, hvis fornavne var typiske Knudsen/Miller-navne, til sig som plejebarn.

Familietraditionen,⁶ der driver sit spil her som i så mange andre familier, vil vide, at dr. Knudsen var aldeles utrøstelig over den elskelige 18-årige datter Agnes' død af gul feber den 11. november 1857,⁷ og at familiens trofaste »cook« (kulørt kokkepige) for at bortlede hans tanker rådede ham til at søge trøst hos hendes datter Sophia. Denne cook, ved navn Salmy (Salomy) Miller, var i tjeneste og boede hos dr. Knudsen både i 1855 og 1857, – i 1855, hvor Granny ikke var på St. Croix, tilligemed sin datter Sophia Elizabeth Heyliger, 27 år, der var syerske (seamstress).⁸ Hun var døbt den 7. maj 1797 som datter af en negerslavinde Christiana tilhørende købmand Thomas Petersen⁹ og var således allerede fra barn af knyttet til Grannys vestindiske slægt, idet Thomas Petersen ved mulatinden Lucie Assenius (halvsøster til Grannys mormoder Suzannah Uytendahl) var fader til Lizzies forannævnte fadder, snedker P. A. C. Petersen, og til generalguvernør Peter von Scholtens betroede medarbejder, kgl. kasserer H. P. W. Petersen.¹⁰ Ifølge fribrev, udstedt af Peter von Scholten den 6. oktober 1828, var Salmy mulat og blev frigivet af slaveri efter at hun var solgt på auktion den 16. februar 1827 og tilslået Henry Heyliger »for hendes Frihed«. ^{10a} Som mulat med en neger til moder må hun have haft en hvid fader, og et slægtskab med Granny, hvis fader var en skotsk købmand og planter James Miller, kan ikke udelukkes.

Datteren Sophia angives ved folketælling 1841 at være 14 år og født i 1827 og er allerede da »seamstress«. Hun boede på det tidspunkt i huset Nørregade 7 A, hvor der boede flere andre syersker. Aldersopgivelserne i folketællingerne stemmer ikke overens. I 1870 er hun således 35 år, i 1880 50 år og i 1901 56 år! De 14 år i 1841 er imidlertid korrekt. Ifølge fødselsregisteret for den danske lutherske missionsmenighed på St. Croix¹¹ blev Salmy Millers datter Elizabeth Sophia født den 10. maj 1827. Faderen er desværre ikke opgivet, men er vel den nævnte Henry Heyliger, som formentlig er identisk med William Henry Heyliger, f. ca. 1809, den ældste af købmand William Heyligers fire uægteskabelige sønner med Marie Elizabeth Heyliger,¹² som stod Grannys familie nær.¹³

Der var i øvrigt andre, der søgte »trøst« hos Sophia. I 1855, da hun som nævnt boede hos Knudsen, havde hun to små drenge, og hun fik i alt seks børn med fem-seks forskellige fædre. En søn, født 16. juni 1861, døbt John Adolph Thorvald Miller, uden angivelse af fader, er antagelig også barn af min oldefader; mellemnavnene Adolph og Thorvald er begge Knudsen-navne. I 1880 boede Sophia Heyliger alene sammen med denne søn, »Adolph Miller, 20 år, Printer.«

Lizzie tilbragte sin barndom hos familien på St. Croix, bortset fra en rejse med Granny til Europa i 1866, hvor de i maj er fotograferet i Bristol, hvor de vel har besøgt engelsk familie på vej til eller fra besøg i Danmark. På St. Croix var Lizzie ude for to uheld, dels et fald ud af et vindue ned på en sten-

bunke, dels en skoldning af kogende vand, der medførte et varigt ar på brystet. I Danmark var hun engang nær ved at drukne under badning, hvorfra hun blev reddet op i bevidstløs tilstand.¹⁴

I 1871 rejste Granny hjem til København med Lizzie. Det var 11. gang hun krydsede Atlanten, og hun kom aldrig ud til Vestindien igen, skønt hun bestandig længtes tilbage til St. Croix. Oldefader, overlæge Benoni Knudsen, blev på St. Croix til sin død i april 1879, bortset fra et besøg i Danmark i 1874. Granny har derefter i en periode givet den for en 60-årig ikke nemme rolle som enlig moder i København, dog selvsagt støttet af sin datter Anna Garde (1834–1919) og svigersønnen, søofficeren, senere kontreadmiral Hans Georg Friboe Garde (1825–85) som var bosat i København. De første år boede Granny og Lizzie i Adelgade og i Ny Kronprinsessegade,¹⁵ og 1874, hvor faderen var hjemme og adressen var Rosenvængets Allé 7, 1., blev Lizzie den 11. oktober konfirmeret i Trinitatis kirke, samme kirke hvor Granny – som den første i sin mødrene slægt – i 1833 havde indgået lovformeligt ægteskab med en hvid mand.¹⁶

Det er sandsynligt, at Lizzie, der kom hertil som 13-årig, ikke har gennemgået almindelig skolegang i København, men har fået dispensation fra skolegang mod sikkerhed for, at der ydedes hende fornøden undervisning i hjemmet.¹⁷ Lizzie har måske i efteråret 1875 en tid været ude i en guvernanteplads. I hvert fald findes der et fotografi af hende taget i Svendborg, som hun har sendt til faderens søster, den nedennævnte tante Tomine, med en hilsen dateret Hvidkilde den 8. november 1875. Men derefter må hun – antagelig i København, have gennemgået en uddannelse, der har kvalificeret hende til at kalde sig lærerinde.¹⁸

I et langt, lidt bittert brev til datteren Anna, dateret St. Croix den 4. januar 1879, gør dr. Knudsen rede for sin situation, efter at han har måttet tage sin afsked og må indstille sig på en pensionisttilværelse hjemme i Danmark. Heri findes om Lizzie følgende bemærkninger, der nok kan forekomme en nutidig læser hårde og kyniske, men som vel ikke ville støde an mod den herskende opfattelse i datidens patriarkalske samfund:¹⁹

»At Lissy har kostet skammeligt, kan jeg nu fatte, jeg har aldrig opmuntret til at læse til den dumme Examen, hvis gode Udfald kun vilde have ledet til, at hun vilde oprettet et Institut og faaet Mutter til endvidere Bekostning. Jeg har ejheller raadet til Lollandsturen,²⁰ men bestandig at hun skulde se at faa en Guvernanteplads paa Landet for da at profitere af dette. Det er dette, jeg nu atter vil gjentage, og en i Grunden saa net ung Pige med hendes Kundskaber maa jo, naar Folk ej kjender hende, nok faa en Plads.«

Dette tyder nærmest på, at Lizzie havde tænkt sig, men har måttet opgive at få en egentlig lærerindeuddannelse.

Etatsråd Adrian Benoni Bentzon Knudsen (1806–79). Efter en familietradition fader til Lizzie Miller. Hun skulle da være et resultat af den trøst han som 52-årig fandt hos en 25-årig negerpige, Sophia Heyliger, da han få måneder før havde mistet sin egen datter, Agnes. Fotograf, ca. 1869.

Efter familietraditionen havde Granny Lizzie boende hos sig, indtil hun fik en stilling som lærerinde hos familien Ravnkilde på Fanø.²¹ Lizzie synes dog ikke at have boet hos Ravnkildes. Ved folketællingen 1. februar 1880 for Nordby sogn, Skads herred, Ribe amt, boede Agnes Susanne Elisabeth Miller som lærerinde hos en af Fanøs matadorer, konsul Jens Korsholm Bork på Krogården i Odden by, Nordby sogn. Han havde fire døtre i alderen 8–15 år,²² som Lizzie antagelig har undervist, eventuelt sammen med nogle af forpagteren Thomas Jacobsens fem børn, der var i alderen 1–11 år. Det er vel givet, at Lizzie samtidig har haft sin gang og virksomhed hos birkedommer Ravnkilde, der foruden de to ældste døtre Adda og Ingeborg på 17 og 16 år havde tre mindre børn på 14, 12 og 5 år.²³ Det var almindeligt at privatlærerinderne virkede i flere huse i samme by, hvilket også er tilfældet med Elisabeth Due i Adda Ravnkildes sidste fortælling *Tantaluskvaler*.

Når der i Einar Jakobsens forannævnte artikel om Adda R. fra 1972 – og

i øvrigt i tidligere artikler i Jyllandsposten 28/7 52 (af Thoralf Pryser, Oslo) og i Vendsyssel Tidende 9/11 52 – tales om en engelsk guvernante, som lærte Adda at tale og læse engelsk som en indfødt og bl.a. lærte hende Byron at kende, tror jeg, at der også her må være tale om Lizzie Miller, der jo var vokset op med engelsk som omgangssprog på St. Croix.²⁴

Som det nævnes i biografierne blev Adda R. sommeren 1880 sendt til Snoldelev præstegård²⁵ som en reaktion på Lizzie Millers (skadelige) indflydelse. Sandsynligvis har de to veninder forladt Fanø samtidig, for den 20. august 1880 skriver Granny i et rejsebrev til min fader, at hun har været i Odense, hvor hun »traf Lizzy og fandt en venlig modtagelse af de to gamle præstefolk«, nemlig Alfred Ipsens adoptivforældre Hans Steenstrup Ipsen og hustru, der efter afsked fra præsteembedet i Gimming-Lem var flyttet til Odense, hvor også Alfred Ipsen i denne tid levede som sproglærer og litterat.²⁶

Det er ikke overraskende, at Adda R. i sin første fortælling *En Pyrrhussejr*, der er skrevet i Snoldelevtiden, har givet et billede af Lizzie Miller i skikkelse af lærerinden Edele Wilders (jfr. også navneligheden), som er veninde til bogens to hovedpersoner Astrid og Elisabeth Lindgren, døtre af en frisindet provst (altså en modsætning til birkedommer Ravnkilde). Et par sider inde i fortællingen siges det:

»Thi ikke nok med, at han selv intet religiøst holdepunkt gav dem, han havde endogså i sin tid tilladt dem at omgås lærerinden hos en nærboende proprietær, en ung pige med nihilistiske anskuelser og radikale tilbøjeligheder. Og fremdeles var provstens hus oversvømmet af den moderne litteratur, og ved jule- og sommertid blev det gjort til hjem for unge medicinere og filologer fra hovedstaden. Nabopræsterne måtte ryste på hovedet af denne opdragelse for unge piger.

Og de var blevet påvirkede. Belærte fra forskellige sider havde de dannet sig en livsanskuelse, der gik en del videre end provstens humanitetslære. For øvrigt gjorde de aldrig selv denne livsanskuelse til genstand for drøftelse, thi efter at deres veninde, lærerinden, havde ladet dem ane dens sande navn, undgik de med en vis sky at klare deres standpunkt over for faderen, verden og dem selv.«

Også i den sidste fortælling, *Tantaluskvaler*, optræder en lærerinde, Ellinor Kyng, hvormed Adda R. måske har tænkt på Lizzie Miller. Om hovedpersonen Elisabeth Due siges det:

»En lys erindring fuld af taknemlighed havde hun: Ellinor Kyng. Denne frittænkende unge republikanerinde, som havde taget sig af hende og indpodet hende sine begreber. For hende havde hun læst sin første novelle. Ellinor havde rost og dadlet og dømt den umulig, fordi hun manglede »erotisk erfaring«.

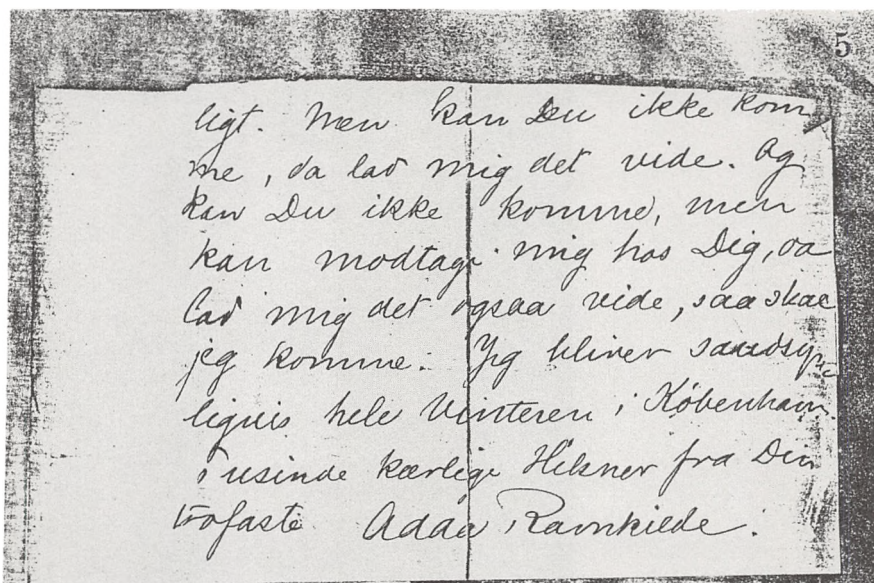
»Cabinets-portrait« fra første halvdel af 1880'erne af Lizzie Miller (1858–1915), der egentlig var døbt Agnes Susanne Elisabeth Miller.

Erotisk erfaring, – dertil havde hun aldrig haft tid. Og nu i de sidste dage: Faderens død, friheden og ensomheden, pladsen i Halkøbing, hvortil hendes gode anbefalinger hjalp hende, håbet om efter et par års forløb at komme til Ellinor, når denne blev gift og bosat i hovedstaden . . .«.

Det kan ikke dokumenteres, at Adda R. har haft forbindelse med Lizzie i perioden fra adskillelsen i sommeren 1880 og indtil Adda i eftersommeren 1883 forlader forældrehjemmet i Sæby og rejser til København, idet ingen korrespondance er bevaret.²⁷ Det er dog sandsynligt, at det er Lizzie der har tilskyndet Adda til at læse Georg Brandes' oversættelse af Stuart Mill's *Kvindernes Undertrykkelse*, som hun skal have gjort bekendtskab med i Snoldelev.²⁸

Men da Adda R. i eftersommeren 1883 kom til København for videreuddannelse har hun straks sat sig i forbindelse med Lizzie, der igen var kommet til byen og i 1883–84 boede sammen med Granny i Skjoldsgade på Østerbro. Herom vidner følgende slutlinier af et brev til Lizzie, som er klippet ud af helheden og indsat i en scrapbog:

». . . ligt. Men kan Du ikke komme, da lad mig det vide. Og kan Du ikke

I en scrapbog findes disse linjer af et brev fra Adda Ravnkilde (til Lizzie?) indklæbet, hvori hun skriver, at hun sandsynligvis bliver i København hele vinteren. Den 30. november tog hun sig imidlertid af dage i et lejet værelse på Frederiksberg.

komme, men kan modtage mig hos Dig, da lad mig det ogsaa vide, saa skal jeg komme. Jeg bliver sandsynligvis hele Vinteren i København. Tusind kærlige Hilsener fra Din trofaste

Adda Ravnkilde.«²⁹

Dette er alt, hvad der foreligger om et eventuelt samvær mellem de to veninder i de tre måneder september-november 1883. Man kan kun gisne om, hvilket indtryk Addas selvmord har gjort på Lizzie, og der er ejheller oplyst noget om, hvad Lizzie har ment om Adda Ravnkildes i 1884 udkomne tre fortællinger.

Ved folketællingen 1. februar 1885 boede Lizzie som logerende hos over-tolder Ernst Julius Bolz og hustru på tredje sal i forhuset Skjoldsgade 5, medens Granny var flyttet til en mindre lejlighed Skjoldsgade 5A. Det anføres, at Lizzie er lærerinde med arbejdssted i København, og at hun er vendt tilbage til København som 23-årig, altså formentlig i 1882. Den 13. juli 1885 blev Lizzie borgerlig viet til forfatter, cand. teol. Peter Alfred Buntzen Ipsen, idet det anføres, at ingen af ægtefællerne hører til noget her i landet anerkendt trossamfund.³⁰ Bryllupsfesten synes holdt hos min farmoder og farfader, som i en regnskabsbog under datoen 15. juli 1885 har anført »Liz-zies Bryllup 40 Kr. 15 Øre.«

Hvorfra havde nu Lizzie sine radikale ideer og sin sans for de moderne lit-

Den unge rebelske forfatter Alfred Ipsen fotograferet omkring 1870 i Atelier »New York« ved Trianglen. Han blev døbt Peter Alfred Buntzen, og var søn af handskemager Heinrich Diderich Buntzen og Marthe Hansdatter, men blev ved forældrenes død i 1853 adopteret af Hans Steenstrup i Jylland.

teraturstrømninger? – En tilbøjelighed til oppositionelle tanker kan vel ligge i hendes gode begavelse i forbindelse med bevidstheden om hendes situation som (uægte) barn af en højerestående embedsmand og læge uden officielt at måtte indtage denne position, altså det uægte barns dilemma, den manglende faderaccept.³¹

Dernæst tror jeg, at hendes nære forhold til og hengivenhed for fasteren Tomine Knudsen (1807–97), »tante Tomine«, har betydet meget for hende.³² Tomine var den af de mange søskende der var Benoni Knudsen nærmest i alder, og i følge enkelte bevarede breve synes hun i væsentlig grad at have haft broderens fortrolighed, og hun har vel været den eneste i familien, der har anerkendt Lizzie som det familiemedlem hun var. Tomine Knudsen havde i en årrække i 1840'erne³³ været guvernante hos proprietær Anton Aron David på Rungstedlund og er vel blevet antaget i forbindelse med, at han efter hustruen Henriette Drewsens død i 1838 havde taget den lille Caroline Meyer til sig og adopteret hende. Hun kom jo senere ind i et ulykkeligt ægteskab med adoptivbroderen Anton Harald David og blev i 1860'erne Georg Brandes' elskerinde,³⁴ og tante Tomine har utvivlsomt set og oplevet lidt af hvert hos familien David, som hun bevarede forbindelsen med, også efter at hun var ophørt med at være guvernante. Hun havde nær kontakt med familien i 1860'erne,³⁵ og hun følte sig hele livet nært knyttet til Caroli-

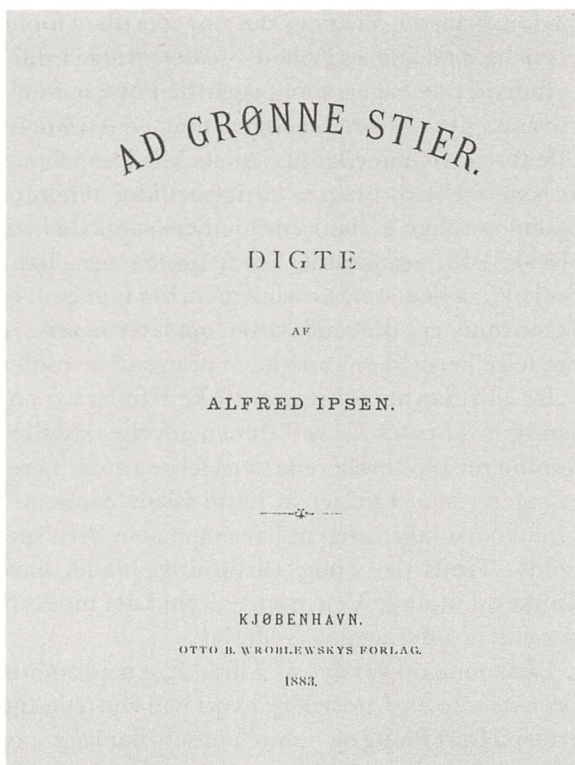
nes to døtre. Den ældste datter Henriette, gift Lose (1852–1905) besøgte hun i reglen nogle uger i eftersommeren på familiens landsted i Skovshoved, og hun havde også den yngste datter Marie Davids (1865–95) fortrolighed, hun der er blevet kendt som den onde ånd i August Strindbergs første ægteskab,³⁶ og på sine gamle dage – vel efter Maries død i 1895 – oplæste tante Tomine breve fra Marie David, som hun derefter tilintetgjorde.³⁷ Tante Tomine havde også – formentlig gennem Davids – forbindelse med litteraturhistorikeren, brandesianeren Adolf Hansen (1850–1908), som sendte hende sine oversættelser af engelsk poesi.³⁸ Tante Tomine havde i øvrigt forbindelse med det københavnske, jødiske åndsaristokrati som Collin'erne, Ernst Trier og hans forældre og Henrik Hertz,³⁹ som hun vel har truffet hos Triers, så megen, at Granny i en periode, hvor både hun og tante Tomine boede hos min farmoder, med mellemrum harcellerede over de særheder, Tomine efter hendes mening havde lært »hos jøderne«. – Alt i alt et horisontudvidende bekendtskab for den unge vestindiske pige.

Men afgørende betydning for Lizzies udvikling i radikal, fritænkerisk retning har været hendes meget tidlige bekendtskab med den kendte forfatter, oversætter, redaktør og polemiker Alfred Ipsen (1852–1922).^{39a} Hun har engang erklæret, at hun var forlovet i elleve år, dvs. fra omkring 1874, da hun var 16 år. Det er muligt, at hun en tid har frekventeret et lille pigeinstitut i Store Kongensgade 40, som skolebestyrerinde N. M. Jørgensen ifølge Københavns Vejviser drev i årene 1873–75, og hvor Alfred Ipsen som stud. teol. var lærer et års tid.⁴⁰ Her kan bekendtskabet være startet, og i vejviseren for 1876 finder vi Alfred Ipsen som logerende hos fru overlæge Susan Knudsen, H.C. Ørstedsvej 17.

Ipsen blev teologisk kandidat 1877, men kunne ikke tænke sig at blive præst, og netop i den periode, 1879–80, hvor Lizzie var lærerinde på Fanø, var han grebet af sine mest yderliggående, autoritetsfjendske ideer, som hans forlovede utvivlsomt har været indviet i og forfægtet med ildhu. I et brev af 6. februar 1878 til en ven fra skoletiden, højskolemanden Karl Povlsen, skriver Ipsen bl.a.:

»Jeg er fremdeles fritænker, nærmest panteist. Forøvrigt er jeg ikke filosof, men empiriker, jeg går ud fra erfaringen og går kun så langt som den! jeg mener, at vort lys består i erfaring og tænkning, sansning og tænkning skulde jeg vel sige! vi behøver ikke derfor at blive dårlige mennesker eller kolde hjerter — —«⁴¹

Det lød ikke særlig alarmerende, men fra efteråret 1878 var Alfred Ipsen de facto redaktør af det lille ottesiders månedsblad (tospaltet i kvartformat) *Den frie Tanke*, der begyndte at udkomme 1. oktober 1878 som organ for »Fritænkerforeningen«.^{41a} Med et brev af 3. november 1878 tilsendte Ipsen Georg Brandes i Berlin de to første numre af bladet, idet han bl.a. skrev:

Titelbladet til Alfr. Ipsens første digtsamling »Ad grønne Stier« fra 1883.

»Det er en forening af arbejdere og hovedsagelig ledet af arbejdere. Den hr. Legarth, hvis navn fungerer på bladet, er også en mand, der har nydt en ufuldkommen opdragelse og som følgelig ikke egner sig til at være redaktør af noget blad, men en del studenter og kandidater ville forsyne bladet med stof og realiter redigere det. Jeg undertegnede, der skylder Dem tak for en velvillig samtale directe før Deres afrejse til Tyskland, som De vist vil erindre – vilde oprindeligt have overtaget bladets redaktion offentligt, men forholdet til min fader gjorde mig det umuligt, og da man heller ikke kunne finde nogen anden, der vilde overtage redaktørposten . . . så satte hr. Legarth sit navn på bladet, og vi andre krøb i skjul bag ved. Vi have dog forøvrigt talt om at navngive os under vore bidrag til bladet . . .«⁴²

I en programerklæring i bladets første nummer (underskrevet »Redaktionen«, men antagelig af Alfred Ipsen) hedder det bl.a.:

». . . Ville vi da Anarki? – Paa ingen Maade! vi ville ikke drive den formelle Frihed saavidt, at den slaaer over i Tøjlesløshed! vi have et andet Begreb om Friheden, et som vi bl.a. have lært af Stuart Mills fortræffelige Bog

»Om Frihed«. Vi kræve saa stor en Frihed for hvert Menneske, som er forenelig med andres Frihed — det vil sige Frihed for ethvert menneskeligt Individ i de Sager, som i egentlig Forstand ere dets egne, Frihed i alle de Sager, der vedrøre Overbevisning og Anskuelse . . .«

I de første 16 måneder af bladets kun knap femårige levetid (det sidste 1½ år som ugeblad) bragtes talrige artikler af kontroversielt indhold af Alfred Ipsen og tillige af hans endnu mere radikale fætter Peter Laurentius Ipsen (1850–1919), også kaldet »røde Ipsen«, også han teolog og sproglærer.⁴³ De drejede sig bl.a. om Darwinismen, om tvungent borgerligt ægteskab, om religionsundervisningen i skoler, om farerne ved seksuel afholdenhed og i forbindelse hermed om brugen af præventive midler.⁴⁴

De sidstnævnte seksualpolitiske artikler var noget af det sidste, Alfred Ipsen skrev i *Den frie Tanke*. Efter en novelle (»Mellem Jul og Nytaar«) i januarnummeret 1880 erklærede han i februarnummeret som den, der hidtil havde »fungeret som Ordner af dette Blads Stof«, at han »fra dette Nummers Fremkomst ikke længere har noget som helst moralsk Ansvar for dets Indhold«. Trods den ringe tilslutning, bladet havde fundet, ville »den frie Tanke ad utallige Veje trænge frem i det moderne Samfund og berede Kirkevældet Nederlag paa Nederlag.«

På samme tid var det, at Alfred Ipsen udsendte sin bekendte pjece, digtet *Det social-literære Nytaarslag*, hvori han sluttede sig til radikale forfatteres angreb på Carl Ploug og – som han selv har sagt – »vendte Døden og Djævelen Ryggen for at søge Friheden, Fremskridtet, Lykken« under Georg Brandes' førerskab.⁴⁵

Det vil ses, at der kan have været baggrund nok til i 1880 at gøre birke-dommer Ravnkilde yderst betænkelig ved datterens fortsatte forbindelse med den frisindede, ja oprørske lærerinde, der med sit letfængelige og eksalterede sind må have været stærkt opfyldt af sin forlovedes ideer. Ravnkilde var af den gamle skole og så sit hustruideal i Paludan-Müllers *Ivar Lykkes Historie*⁴⁶ – den højmodige, smukke Filippa, der så sin livsopgave i at være sin mands højre hånd, efter at han havde mistet dette lem i treårskrigen.

Noget andet er, at Alfred Ipsen, der aldrig havde glemt sin barnetro og altid var noget af en idealist, efterhånden gennemgik en udvikling bort fra den litterære radikalisme, en udvikling, som hustruen synes at fulgt ham i.

Efter brylluppet i 1885 nævnes Lizzie Ipsen endnu i vejviseren for 1886 som lærerinde; men derefter nævnes kun han, og hun har altså måttet af finde sig med den for hende efter datidens opfattelse naturlige livsopgave som husmoder og mandens medhjælper, en opgave der dog for hende må have været rig på afveksling, idet familien i forbindelse med mandens utrættelige litterære aktiviteter af forskellig art må være kommet i forbindelse med talrige digtere og andre skrivende folk.

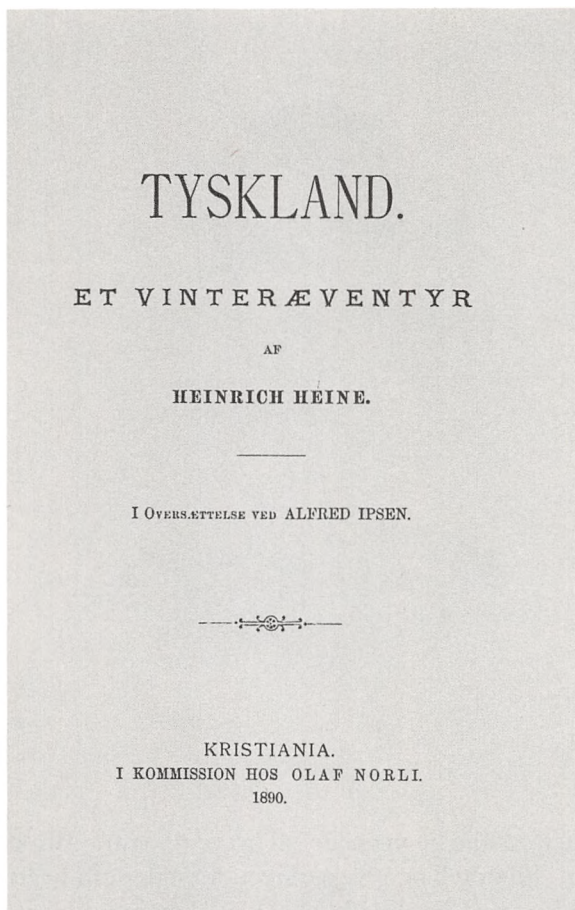

Lizzie blev i 1885 gift med forfatteren Alfred Ipsen (1852–1922), og i 1890'erne optog kgl. hoffotograf Mary Steen på Amagertorv dette fotografi af hende.

Jeg har ikke kunnet gennemgå alle de mængder af breve til og fra Alfred Ipsen, der findes på Det kgl. Bibliotek og i Rigsarkivet. Men der er i hvert fald dokumentation for, at Karin og Sophus Michaëlis er kommet i hjemmet.⁴⁷ Sophus Michaëlis var fra sin tidlige ungdom en stor beundrer af Ipsen⁴⁸ og skrev et smukt essay om ham i tidsskriftet *Ungt Blod* 1896 (s. 67–71). Endvidere havde Ipsens omgang med forfatteren Viggo Holm (pseudonym »Woldemar«), som 17. oktober 1896 sendte Lizzie det eneste brev til hende, der er opført i Det kgl. Biblioteks brevkartotek,⁴⁹ og som viser, at hun har haft en selvstændig litterær opfattelse, en mening, der har været respekteret:

»Modtag min bedste Tak for Deres Brev og lad mig straks berolige Dem med Hensyn til Deres Bekymring. Vær overbevist om, at jeg ikke et eneste Øjeblik har troet Deres Kritik over »Varulven« dikteret af ond Vilje. Havde jeg troet det, saa havde jeg selvfølgelig ophørt med mit Komme i Deres Hus.

Og hvad er det saa, De skriver i Slutningen af Deres Brev, at Kritik er noget stygt, grimt noget, som ikke gør godt? Der gør De Kritikken skam-

Titelbladet til Heinrich Heines »Tyskland – Et vinteræventyr« der i 1890 blev udgivet i en oversættelse af Alfred Ipsen; en oversættelse der iøvrigt stadig nyder anseelse.

melig Uret; det er en saare nyttig Ting – maaske dog mest inden vedkommende Bogs Trykning –, og jeg har gennem Kritikken faaet mange værdifulde Vink, ogsaa fra Dem.

Hvad »Varulven«⁵⁰ angaar, kan jeg godt se dens svage Sider; men jeg mener rigtignok, at de ere uopløseligt forbundne med dens – relativt – stærke Sider.«

Efter at Alfred Ipsen omkring århundredskiftet var nået frem til en livsanskuelse på kristeligt, nationalt grundlag og havde brudt med Gyldendals forlag i anledning af den frivole Peter Nansens udnævnelse til direktør (1896), åbnede han i 1899 sin polemik mod den uhæmmede naturalismes uvæsen med pjecen *Dr. Edv. Brandes og Politiken – aabent brev til Politikens Læsere*, som kom i et par oplag og efterfulgtes af det store trebindsværk *Georg Brandes, en Bog om Ret og Uret*, 1902–03. Hermed lagde han sig selvstændigt ud med tone-

ALFRED IPSEN:
DR. EDV. BRANDES
OG „POLITIKEN“

AABENT BREV TIL
„POLITIKENS“ LÆSERE

KØBENHAVN
OLAF O. BARFOD & Co.s FORLAG
KIHLS BOGTRYKKERI
1899

Titelbladet til Alfred Ipsens »Dr. Edv. Brandes og POLITIKEN« fra 1899, hvor han lagde sig ud med de kulturradikale. Det kom til at svie til ham selv, ikke mindst da Edvard Brandes fra 1901-04 tog plads i redaktørstolen på POLITIKEN.

angivende litterære kredse og blev skånselsløst forfulgt af Politiken.⁵¹ Men en kreds af forfattere, der delte hans synspunkter – K. G. Brøndsted, Mylius Erichsen, Julius Paludan m.fl. – sluttede op om ham og den nystiftede »National Forfatterforening«, som Ipsen 1910–19 var formand for.

I 1905 havde Ipsens forbindelse med den unge P. Lauritsen (1878–1961), hvilket fremgår af tre små breve fra dette år fra Lizzie Ipsen til Lauritsen.⁵² De to er meddelelser på mandens vegne under hans fravær på foredragsrejse. Det tredje lyder således:

»Med dyb Smerte skilles jeg fra »Lykkens Alter«,⁵³ jeg havde glædet mig saa meget til at læse den. Jeg læser ellers så gerne, hvad De skriver af Politik. Men jeg maa jo lystre.«

Der foreligger ingen vidnesbyrd om, at Lizzie nogensinde har tænkt på selv at blive forfatter. Kun et stambogsvers, dateret 16. september 1886, er bevaret:⁵⁴

»At være Student er et herligt Spil
saa længe de hjemlige Sko de holder,
men skal man holde sig selv med Saaler,
Eksamensbordet man længes til.«

I ægteskabet mellem Lizzie og Alfred Ipsen fødtes tre børn, som blev døbt. Ved det ældste barns, Agnes Johanne Elisabeths, dåb den 27. maj 1888 anføres i kirkebogen:⁵⁵ »Borgerligt Ægteskab. Ingen af Forældrene høre til Folkekirken. Have erklæret at ville lade Barnet oplære i den kristelige Børnelærdom og konfirmerer.«⁵⁶ I 1890 fødtes et tvillingpar, Else Susanne, født 26. juni, og Kjeld Stenstrup Ipsen, født 27. juni, altså åbenbart født på hver sin side af midnat.

Efter i nogle år at have haft skiftende adresser købte Alfred Ipsen i midten af 1890'erne villaen Gl. Kalkbrænderivej 4 på Østerbro, som han ejede i en lang årrække. Her voksede børnene op, og herfra udfoldede Ipsen sine omfattende litterære aktiviteter. Min farmoder, min fader og hans to ugifte søstre havde nær omgang med familien, navnlig mens Granny endnu levede, og i bevarede breve og dagbogsfragmenter findes der adskillige bemærkninger om den. Det synes som om Lizzie har holdt af kunstnydelser, teater, koncerter, udstillinger og brugt (for mange) penge hertil.⁵⁷ En vending, der blev en art mundheld hos min fader og hans søstre: »Å Gud, Ipsen, sikke noget sludder«, kunne tyde på en vis overlegenhed hos Lizzie i forholdet til den hjertensgode, men i praktiske forhold forvirrede og ubehjælpomme ægtefælle. At familien fandt Lizzie noget særpræget, vidner flere bemærkninger om. Selv Granny kunne på sine gamle dage erklære: »Johanne Ipsen er et højst mærkværdigt væsen, moderen op ad dage.«⁵⁸

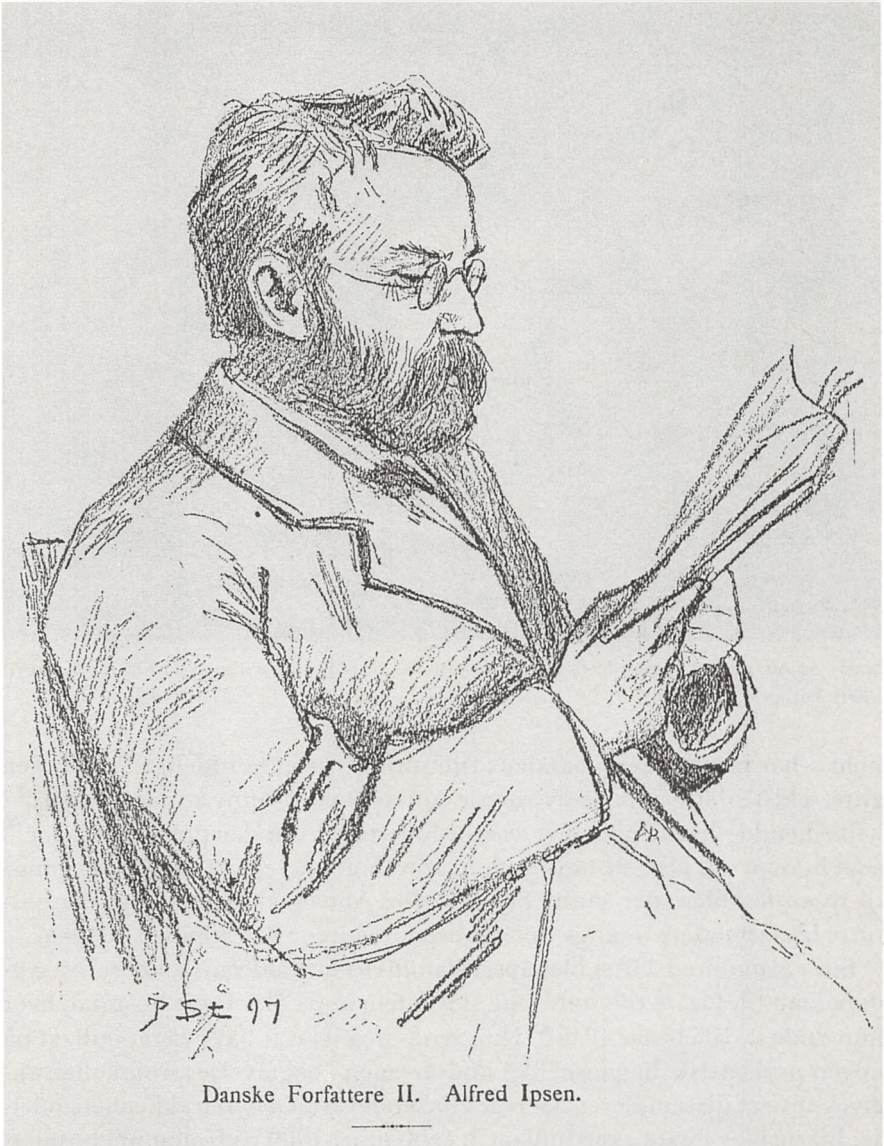
Granny, der var indlevet i vestindisk livsmønster og selv var vokset op som uægteskabeligt barn – ganske vist i et mangeårigt, stabilt samlivsfor-

Lizzie og Alfred Ipsen med deres tre børn, Agnes (f. 1888) samt tvillingerne Else og Kjeld (f. 1890). Fotografi ca. 1905.

hold – har næppe taget mandens sidespring særlig højtideligt.⁵⁹ Men den gifte, ældste datter – den »dysidrede Anna«, som Granny kunne finde på at kalde hende – har været noget desillusioneret overfor den polygame fader,⁶⁰ som hun iøvrigt elskede højt, og hun opretholdt hele livet en slags distance til Ipsen-familien, der kaldte hende »Miss Anna«, en benævnelse der hidrørte fra farmoders treårige ophold hos forældrene i Vestindien 1849–52.⁶¹

Efter århundredskiftet blev Ipsen-familiens forhold vanskeligere, og sygdom kom til. Lizzie tilbragte sine sidste fem år på Skt. Hans hospital, hvor hun døde d. 1. februar 1915.⁶² Hun synes dog ikke at have været indlagt på nogen psykiatrisk diagnose, idet dødsårsagen i begravelsesprotokollen angives at være dissemineret sklerose i forbindelse med nyrebækkenbetændelse. Lizzie blev første gang indlagt 3. september 1909 på Kommunehospitalets 6. afdeling, hvorfra hun 16. oktober overførtes til Skt. Hans. Herfra blev hun udskrevet 23. december 1909, da manden hentede hende hjem til jul. Den 19. april 1910 blev hun indlagt på St. Elisabeth-søstrenes hospital på Amager, hvor hun ikke kunne lide at være, bl.a. fordi nonnerne tilbad kong Philip den Anden af Spanien, som Lizzie ikke kunne udstå. D. 26. juli 1910 blev hun atter indlagt på Skt. Hans, hvor hun blev til sin død. I sine sidste år læste hun en del danske og engelske bøger og Det nye Testamente.⁶³

Alfred Ibsen, som tegneren Poul Steffensen så ham i 1898. Tegning bragt i Illustreret Tidende i forbindelse med serien »Danske Forfattere«.

Sygdommen havde udviklet sig gennem et par år. I et brev af 2. marts 1907 skriver min farmoder (til datteren Elisabeth i Paris): ». . . Jeg fandt Lizzie i en miserabel Tilstand. Hun kan kun gaa omkring ved at støtte sig til Væg eller Meubler, ellers falder hun. Øjnene vil ikke arbejde sammen, hun kan se,

men seer dobbelt, hendes Tale er slæbende og underlig, og hvad jeg finder værst, hun sagde, at hun følte Stivhed i den halve Person oppe fra Hovedet nedefter. Hun kan sove altid, det synes ogsaa at være noget ved Hjernen . . .«.

Ipsen opretholdt endnu i en del år hjemmet i villaen på Gl. Kalkbrændervej. I 1911 var stueetagen dog lejet ud, medens han selv boede på 1. sal – alene sammen med sønnen Kjeld, der i folketællingen står opført som seminarist. Døtrene har været ude i tjeneste; de synes at have været sygeplejeelever, og den ældste, Johanne, gennemførte efter eget udsagn uddannelsen. Kjeld blev den længstlevende af børnene, der alle forblev barnløse. Han døde 18. december 1975 på plejehjemmet Gurrelund, hvor han 10. oktober 1962 var blevet indlagt fra Skt. Hans hospital.⁶⁴ Han blev i sin ungdom tiltagende mærkelig og besat af religiøse ideer⁶⁵ og blev anbragt på Skt. Hans allerede før faderens død 1922, efter at man forinden havde forsøgt et par anbringelser på landet.

Der er ikke noget at sige til, at Ravnkilde-forskere ikke har kunnet finde oplysninger om Addas nære veninde Lizzie Miller. For det er, som om sporene efter hende har skullet slettes.⁶⁶ Måske har Alfred Ipsen efterlevet et epigram – et Lethe-motiv – der findes blandt hans efterladte papirer: »Med Hensyn til de døde, som man har elsket, er der ingen anden Udvej end at glemme dem«. – Iøvrigt har hun vel ikke levet op til det kvindeideal, som Ipsen omkring århundredskiftet efterhånden var nået frem til, og som ikke lå langt fra borgmester Ravnkildes: den ikke-emanciperede, sunde, uneurotiske moder til en sund opvoksende slægt.⁶⁷

Alligevel lever Lizzie Miller – hvis skæbne det var at blive taget fra sin Moder, til hvis familie hun efter datidens opfattelse alene hørte,⁶⁸ uden at komme til at tilhøre faderens familie – sit dulgte liv i breve og dagbogsfragmenter og i Adda Ravnkildes fortællinger. Og hun hører på en lidt foruroligende måde med til min vestindiske fortid.

Noter:

1. Pia Lisgart m.fl. *Dages det søstre?*, specialeafhandling skrevet til Beth Juncker, juni 1979 (Københavns Universitet, specialebibliotek 903A).
2. Navnlig s. 304–21 med noter s. 636–38 og biografi s. 554 (med rettelser i paperback-udgave 1984).
3. *En Pyrrhussejr* i antologien *Anebilleder*, 1980, *Judith Fürste*, 1981 (med efterskrift af Anna Marie Løn) og *Tantaluskvaler*, 1983 (med efterskrift af Vibeke Blaksteen).
4. Anf. værk s. 554.
5. Kirkebog for St. Croix lutherske menighed 1822–60 (LA).
6. Fortalt affrk. Agnes Garde (1876–1966).
7. Anonymt mindedigt, sonet, i St. Croix Avis 15/11 1857.
8. Folketællinger, St. Croix, Christiansted (RA).

9. Kirkebog for den lutherske missionsmenighed på St. Croix 1788–1804 (LA).
10. Se om disse slægtskabsforhold H. F. Garde: *Samboinden Charlotte Amalie Bernard og hendes efterkommere*, Persh. T. 1971, s. 211–27. I indledningen til denne efterslægttavle har jeg fremsat nogle mere generelle bemærkninger om de hvide embedsmænd, købmænd og planterese uægteskabelige børn med mere eller mindre kulørte kvinder, et emne, som vor kolonilitteratur i nogen grad er vejet udenom, men som er af betydelig kultur- og slægtshistorisk interesse. Det store værk *Vore gamle Tropekolonier*, bind II 1953, nævner således overhovedet ikke Grannys møster Anna Heegaard, som nu er blevet berømt – i virkeligheden på basis af min artikel *Anna Heegaard og Peter von Scholten* i Persh. T. 1958 – og filmshelt. Jeg kan endvidere henvise til min artikel *Generalguvernør Adrian Benoni Bentzon og hans vestindiske efterkommere* (Persh. T. 1962, s. 9–22). – En særlig skæbne fik tre døtre af købmand i Frederiksted P. W. Schousboe (død 1873), som efter moderen Sarah Haverkams død i 1858 ikke kunne tage sig af dem; de blev Johanne Luise Heibergs adoptivbørn (se navnlig Elisabeth Hude: *Johanne Luise Heiberg 1860–90*, 1961, første bog s. 15 ff.).
- 10a. Pakke med fribreve for slaver 1808–32 (RA).
11. Microfilm i Public Library, Christiansted. – Her i landet har vi ikke kirkebogen for den kulørte missionsmenighed på St. Croix fra 1818 og indtil de ufrie fra omkring emancipationen 1848 indgår i den almindelige kirkebog for den lutherske menighed.
12. William Heyligers testamente af 23/7 1835 og 21/9 1840 (Christiansted pantebog 1838–41, litra LL, fol. 206 (RA)). Ifølge mandtal over frikulørte i Christiansted jurisdiktion 1816 (RA) var William Heyliger mulat og Maria Heyliger mustice (1/4 neger), og sønnen W. H. Heyliger har således været 3/8, medens Sophia har været 7/16 neger. – W. H. Heyliger var omkring 1870 ejer af plantagen Judiths Fancy på St. Croix.
13. Den yngste af de fire sønner, Cornelius Heyliger (1820–50), blev 1848 gift med Grannys kusine Catherine Wittrog (1828–85).
14. Inden hun mistede bevidstheden, tænkte hun: »Hvis jeg overllever dette, skal jeg huske at fortælle Garde, at han ikke skal ønske sig druknedøden«. Hun havde engang drøftet døds måder med min farfader, som var søofficer, og som havde anset døden ved drukning for en relativt nem død (meddelt af Agnes Garde 1963).
15. Københavns vejviser 1872 og 1873.
16. Se det i note 10 nævnte arbejde (*Charlotte Amalie Bernard . . .*).
17. Ifølge skoleloven af 1814 var der skole- eller undervisningspligt fra det fyldte 6. år indtil konfirmationen (reglement af 29/7 1814 for Almue- og Borger-Skolevæsenet i København; om undervisning i hjemmet se § 49).
18. Hun ses ikke at have taget studentereksamen eller eksamen som skolelærer, privatlærerinde eller almueskolelærerinde. Sandsynligvis har hun taget en 4. classes hovedeksamen, alm. forberedelseseksamen eller realeksamen (se om reglerne herfor F. Rønning *Realskolen i Danmark*, 1916). Jeg har ikke fundet Lizzie Miller i indmeldelser til disse eksaminer, som p.gr. af kassationer 1965 kun er bevaret i begrænset omfang i kultusministeriets arkiv (RA).
19. Jfr. Pil Dahlerup, anf. værk bl.a. s. 33 f.
20. En fætter til Granny, Ludvig Wittrog (1829–87), var læge i Rødby.
21. Meddelt af Agnes Garde 1963.
22. Konsul Bork havde mistet to sønner og tre døtre ved en difteriti-epidemi 1865/66, se kirkebogen samt N. M. Kromann: *Fanøs Historie I–III*, Esbjerg 1933–35, bind I s. 377–78. Om Krogården og konsul Bork se nærmere bind II, s. 5–35, navnlig s. 33.
23. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, har i brev af 22/2 1984 meddelt, at Lizzie Miller ikke er nævnt i Nordby skolekommissions protokol under årene 1879 og 1880.
24. Oplysningen synes at stamme fra Adda Ravnkildes i 1952 endnu levende broder, sagfører Valdemar Ravnkilde (1865–1953). I hvert fald havde Ravnkildes hverken i Saksøbing 1870, da de ældste børn var små, eller i Nordby 1880, da de to yngste børn var tolv og fem år, nogen guvernante i huset. – Byron var jo i det hele taget på mode i de år; Georg

- Brandes havde 1874 holdt forelæsning over Byron, som spiller en hovedrolle i hans *Naturalismen i England*, 1875. I min besiddelse er en udgave af Byrons *Poetical Works* fra ca. 1870, købt hos en boghandler på St. Thomas.
25. Det er ikke uden interesse, at Adda Ravnkilde i Snoldelev præstegård blev lærerinde eller guvernante for den mærkelige tegner Johannes Holbek (1872–1903), der har vakt fornyet interesse i de senere år, efter at Asger Jorn havde erhvervet en stor samling af hans tegninger og overdraget dem til Silkeborg Museum, jfr. bl.a. *Johannes Holbek, en skizofren kunstner af overlæge, dr. med. Ib Ostendeld* (Jyllandspostens kronik 3/5 1966) og artikel af Troels Andersen: *Virkelighed eller fantasi i tidsskriftet CRAS XXVI*, 1981. Ib Ostendeld beskriver pastor Holbek således: »... opfarende og hidsig, selvretfærdig og dømmende, ambitiøs og fanatisk og altid i opposition til sønnen Johannes, der på sin side kæmpede mellem had og kærlighed til det overleverede religiøse syn.« – Det er forståeligt, at Adda Ravnkilde kun har kunnet udholde at være et halvt års tid i Snoldelev præstegård (Anna Marie Løn s. 16–17).
 26. Holger Jørgensen: *Alfred Ipsen*, 1908, s. 49–50.
 27. Såvel Byhistorisk Arkiv i Sæby som landsarkivet i Viborg har over forfatterne af specialeanthologien *Dages det, søstre?* oplyst, at de ikke har breve fra Lizzie Miller.
 28. Anne Marie Løn, s. 37. I forbindelse hermed kan nævnes, at Alfred Ipsen i 1888 udsendte Stuart Mills to afhandlinger *Arbejdernes Krav og Kvindernes Frigørelse* (Dansk Folkebibliotek no. 64), jfr. også oplysningerne nedenfor om bladet *Den frie Tanke*.
 29. Kun dette fragment er bevaret i en autografsamling tilhørende dr. phil. Georg Garde. Samme sted opbevares to digte af Adda R. givet Lizzie med følgende bemærkning: »Nu maa Du ikke vise dem til nogen for saa sviger Du min Tillid og forskertser min Fortrolighed.«
 30. Protokol over borgerlige vielser (Københavns Stadsarkiv).
 31. Jfr. Pjil Dahlerup, s. 281.
 32. Det forannævnte fotografi fra Hvidkilde er sendt »Til Tante Tomine fra hendes
 - stedse taknemmelige lille Lissy«, og tante Tomine stod fadder til Lizzies yngste datter ved dåben 22/6 1891.
 33. I hvert fald både 1840 og 1845 (folketællinger).
 34. Jfr. om Caroline David og hendes forhold til Georg Brandes navnlig Henning Fenger: *Den unge Georg Brandes*, 1957, s. 119–46 og 174–80.
 35. Breve fra A. A. David og Caroline David til Henriette David 1866–67, da hun gik på Zahles skole (Det kgl. Bibliotek, Nyere Brevsamling D, 2. rk.).
 36. Se bl.a. Olaf Lagercrantz: *August Strindberg*, Kbh. 1980 s. 173 f. og 260 ff.
 37. Meddelt af frk. Agnes Garde.
 38. Tennysons *Anna* og *Locksley Slot*, 1872, og Byrons *Junker Harolds Pilgrimsfart*, 1880 (familieje).
 39. Tomine Knudsen nævnes flere gange i H. C. Andersens dagbøger i forbindelse med Collin'erne; brev fra Tomine Knudsen til Edvard Collin (Det kgl. Bibliotek, Collinske Brevsamling, XXXI 5); breve fra Tomine Knudsen til højskoleforstander Ernst Trier (dennes arkiv i RA); digt af Henrik Hertz til Tomine Knudsen (manuskript i familieje).
 - 39a. Han hed oprindeligt Buntzen, idet faderen var en tidligere handskemager Diderich Heinrich Buntzen på Christianshavn. Begge forældrene døde under koleraepidemien 1853, og den lille dreng kom i pleje og blev senere adopteret af det foran nævnte barnløse præstægtepar. Om forholdet til den kendte Buntzen-slægt anfører Paul Hennings i en tilføjelse til sin *Stamtaale over Familien Buntzen* (1897): »Ifølge en fra P. A. Heiberg stammende Udtalelse, som samstemmer med en Ytring af Kriminal- og Politiretssassessor Johan Jakob Buntzen til Frøken A. L. F. Buntzen, skal der bestaa et iøvrigt ubekræftet Slægtskab mellem den her nævnte Buntzenske Slægt og en Slægt af samme Navn, stammende fra Wörleberg i Holsten, til hvilken Kommunelæge i København Johan Buntzen, Forfatteren Alfred Ipsen m. Fl. henhøre.« Alfred Ipsen har bl.a. udgivet 3 digtsamlinger (var f.eks. en fin sonetforfatter), fortællinger, essays, en meget læseværdig bog om Holland (1891), engelske lærebøger (1884) og var bidragyder til en mængde blade, tidsskrifter og årbø-

- ger. Han har desuden leveret talrige fortrinlige oversættelser fra engelsk (Matthew Arnold, Byron, Kipling), tysk (bl.a. Grillparzer, Heine, Gottfried Keller) og svensk (romaner af Axel Lundegård). – Iøvrigt må henvises til Biografisk Leksikon og Dansk skønlitterært Forfatterleksikon, v. Svend Dahl, II 1960.
40. anbefaling af 24/9 1882 fra Marie Jørgensen, Bøgebjerg præstegård for Alfred Ipsen, som »i omtrent et år har været lærer ved en pigeskole, som jeg for nogle år siden bestyrede i Kjøbenhavn« (blandt Alfred Ipsens uordnede papirer i Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 4904, kapsel I, 4).
 41. Karl Povlsens arkiv i RA (privatarkiv 6153; her findes 29 breve fra Alfred Ipsen 1870–92).
 - 41a. Herman Bang har i en kronik i Nationaltidende 17/11 1880 i ironisk form givet en skildring af et møde i »Arbejdernes Fritænkerforening« i Rømersgade.
 42. Brandes-arkivet i Det kgl. Bibliotek; her findes elleve breve fra Alfred Ipsen 1878–1902.
 43. Dansk biografisk Leksikon, 2. udg., XI s. 222.
 44. Allerede bladets nr. 1 bragte en anmeldelse af P. L. Ipsen (undertegnet »Laurentius«) af Sophus Heegaards *Om Intolerance, især i Henseende til religiøs Overbevisning* og en artikel af Alfred Ipsen *Skabelsen* (om bibelens skabelsesberetning i modsætning til naturvidenskaben – Darwin og Ernst Hächel), og i tilslutning hertil påbegyndtes i nr. 2 (1. nov. 1878) en lang afhandling *Darwins Udviklingsteori* (undertegnet »F«), der fortsattes i hvert nr. indtil maj 1879. Ligeledes i nr. 2 havde P. L. Ipsen en artikel *Vi tælles ikke mere blot i Tusinder* med udgangspunkt i David Strauss' sidste bog *Den gamle og den nye Tro*, og en artikel *En aparte Status* (uden navn, men fmtl. af Alfred Ipsen) krævede »det borgerlige eller civilobligatoriske Ægteskab indført som almindelig Institution her i Landet jo før jo heller«. Dette emne fulgte Alfred Ipsen op med en længere artikel *Borgerligt Ægteskab* i 2. årgang nr. 3 (1. marts 1879).
- I 2. Årgang nr. 5 (1. maj 79) havde Alfred Ipsen en artikel *Efter Døden*, der sluttede således:

»Det synes os ønskeligt, om Ikke-Dog-

matikere kunde blive klare over den virkelige Status, at der aldeles ikke er nogen rationel Grund for Antagelsen af en Sjæl og en Udødelighed, to Ord, der ere fuldkommen ensbetydende! men at der derimod kan være overmåde stærke Grunde til at holde en saadan Udsigt aaben. Enhver, der elsker eller har elsket et andet Menneske, vil ikke spørge: hvilke?« Og i samme nr. en artikel om Stuart Mill (»Af de Mænd, der have gjort sig fortjent af Nutidens Samfund, er der maaske næppe nogen, hvis Tanker og Liv fortjener at kendes i videre Kredse end Stuart Mill . . .«).

Alfred Ipsens modstand mod al dogmetro kom også til udtryk i en længere artikel *Religionsundervisningen i Børneskolen*, 2. årgang nr. 9 og 10 (1. sept. og 1. okt. 79), der bl.a. harcellerede over den stadige brug af Balslevs bibelhistorie og lærebog.

Det er umuligt her at nævne alle Alfred Ipsens bidrag i *Den frie Tanke*, men et enkelt, meget vigtigt emne må endnu omtales: 2. årgang nr. 10 bragte under titlen *En læseværdig Bog* en begejstret anmeldelse ved P. L. Ipsen af bogen *Grundtræk af Samsfundsvidenskaben eller fysisk, kjønslig og naturlig Religion. En Fremstilling af den sande Aarsag til og af det eneste Helbredelsesmiddel for Samsfundets tre Hovedonder, Fatigdom, Prostitution og Calibat. Af en Doktor i Medicinen. Oversat fra Engelsk efter Originalens 14de Oplag*. Det er den engelske læge George Drysdales berømte og berygtede bog, der for nylig var udkommet på dansk, og som senere kom til at spille en rolle i firsernes sædelighedsfejde, hvorunder bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson rasede imod den. Om bogen kan henvises til Elias Bredsdorff: *Den store nordiske Krig om Seksualmoralen* (Gyldendal Norsk Forlag 1973), s. 19–22, 275–76, 285 (Bjørnson), og navnlig til Jette Lundbo Levy: *Dobbeltblikket* (Kbh. 1980), s. 15–18.

Bogen hævdede, at ethvert lem – også kønsorganerne – for at være kraftigt og sundt måtte have et tilbørligt mål af virksomhed, og at det derfor er en pligt og en nødvendighed at skaffe dem den tilbørlige virksomhed lige fra de bliver modne, hvilket begynder med puberteten, indtil de går i forfald. P. L. I. bringer flere citater af bogen, der endnu ikke

havde været anmeldt i Dagspressen, bl.a.:

»Ubekendtskab med, at kjønslig Omgang er nødvendig saavel for Mænds som for Kvinders Sundhed og Dyd, er en Grundvildfarelse i Medicinens og Moralens Philosophi«, og »... det eneste Middel, der muliggjør Menneskenes Dyd og Fremskridt er den præventive kønslige Omgang, dvs. en kønslig Omgang, hvorved der anvendes Forsigtighedsregler for at forhindre en eventuel Undfangelse...«.

P. L. I. sluttede sin omtale med ordene:

»Derfor maa Bogen anbefales til Alle, først og fremmest til alle de Unge, der ikke have forspildt deres Liv... ved kønslig Afholdenhed, kønslige Udskjelser eller et helligt, men taabeligt Ægteskab. Særlig kan Bogen anbefales som en smuk og nyttig Konfirmationsgave.«

I bladets næste to numre (nov. og dec. 1879) fulgte Alfred Ipsen fætterens anmeldelse op med to lange artikler *Grundtræk af Samfundsvidenskaben*. Han fandt (novembernummeret) den engelske læges bog læseværdig og hilste en diskussion om den velkommen, men fandt, at P. L. I. havde røgtet sit anmelderhverv på en noget kras måde ved at fremdrage et antal af de grelleste og efter almindeligt mål mest kyniske udtalelser, så at den læser, der kun kendte bogen fra denne anmeldelse, måtte få et temmeligt skævt begreb om den. Han kunne ikke gå ind for den ubetingede kønsfrihed, »et fuldstændigt Anarki, som det findes hos mange af Dyrene«. I denne forbindelse gjorde han opmærksom på »den enorme Forskel, der er paa dette og paa den af Dr. Brandes forsvarede Frihed mellem Kønnene, der af et ignorant Publikum er bleven udskreget under Navn af »den frie Kjærlighed«, en forskel Ipsen uddybede nærmere i sin artikel.

I decembernummeret beskæftigede A. I. sig med »det Universalmiddel, som Forfatteren anbefaler mod al vort Samfunds Brøst... de præventive Midler.« Han skriver bl.a.:

»Valget staar her ikke mellem præventive Midler paa den ene Side og fuldkommen naturlige eller dog æstetisk

skønne Forhold paa den anden Side; det staar mellem præventive Forholdsregler paa den ene og Prostitution, Armod og kønslig Omgang udenfor Ægteskabet paa den anden Side...«

Ipsen sluttede artiklen med følgende salut:

»Til Slutning maa jeg bringe de københavnske Blade min Kompliment for den Iver, hvorved de ad praktisk Vej agitere for Gennemførelsen af den omhandlede Forfatters Tanke, idet de jævnlig indeholdt Avertissementer om præventive Forholdsregler under Overkriften Præservativer. At en saadan Propaganda er langt mere virksom end den engelske Læges bog er unægteligt, og hvis Bladene have ment, at det derfor var ganske overflødig at omtale denne, saa kunne de paa en Maade have Ret.«

45. Biografisk Leksikon 3. udg., VII s. 119.
46. Min farbroder, senere kommandør Alfred Garde (1858–1944) var 1888 blevet gift med Adda Ravnkildes yngre søster Marie (1867–1946), hvilket førte til omgang familierne imellem. – 17/11 1890 skrev min fader Peter Garde, der var huslærer hos lensgreve Ahlefeldt-Laurvig på Kærsgård på Fyn til søsteren Elisabeth: »... Jeg har laant Paludan-Müllers »Ivar Lykkes Historie« af Greven. Kan du huske, at det var den, Borgmester Ravnkilde talte om og sagde, at i den kunde man se, hvorledes en Hustru burde være...« Måske har en letsindig baron Høeg, der optræder i samme bog (I. del, 1866, s. 120 og 444–45) givet Adda R. ideen til grev Høegh, den mandlige hovedperson i *Tantaluskvaler*.
47. »... Fru Michaëlis, som du vel kan huske fra Ipsens« (brev 29/11 1898 fra Peter til Elisabeth), og udateret brev fra Karin Michaëlis til »Kære Fru Ipsen« med tak for middagsindbydelse (Ny kgl. Saml. 2668 I 1). Hun nævner desværre ikke Ipsen-familien i sit erindringsværk *Vidunderlige Verden*, I–III, 1948–50.
48. Langt brev fra Sophus Michaëlis til Alfred Ipsen, dateret Odense 8/1 1885 (Det kgl. Bibl., Palsbos autografsamling Aa Sp.).
49. Ny kgl. Saml. 2668 I 1.
50. *Varulven*, skuespil i tre akter, udkom 1894.
51. Som et par yderpunkter kan henvises til

- Politiken 31/12 1899 »Smaa Visitter. Hos Digteren Alfred Ipsen« og 26/1 1912 »Portræt«.
52. RA, privatarkiv nr. 5856, A I 3.
53. Lauritsens første bog, 1905 (Biogr. Leks. 3. udg. 8, s. 630). Der er unægtelig et spring fra kulturradikalismen og *Den frie Tanke* omkring 1880 til P. Lauritsen; men det stemmer med Ipsens stade omkring 1905. – P. Lauritsen skrev et hyldedigt til Alfred Ipsen *Ved Festmiddagen* den 16. oktober 1908, 25 årsjubilæet for udgivelsen af Ipsens første digtsamling *Ad grønne Stier*, 1883.
54. Til min fader Peter Svane Garde (1866–1919), dengang stud. teol.
55. Kirkebog Skt. Johannes sogn, protokol 13 (LA) (familien boede da Nørre Farimagsgade 61). Fadderlisten var ret pompøs: Etatsraadinde Knudsen, Admiralinde Garde, Pastor emer. Ipsen og Hustru, Odense, stud. teol. Garde. – Overlæge B. Knudsen blev udnævnt til etatsråd ved sin afgang 1879, men døde på St. Croix, før udnævnelsen nåede frem. Granny kunne således kalde sig etatsrådinde de sidste 23 år af sit liv.
56. Endnu ved folketællingen 1901 var begge ægtefæller fritænkere, men 1906 havde de tilsluttet sig folkekirken.
57. Brev fra min fader til søsteren Elisabeth.
58. Elisabeth Garde, dagbog 30/9 1893.
59. Særlig overrasket kan hun ej heller have været. 27/9 1848, da han et års tid havde været alene på St. Croix, sluttede han et brev til hende med ordene: »Stedse Din hengivne, om ei lige tro, Benoni.«
60. Et emne, der blandt tidens kvindelige gennembrudsforfattere særlig optog Illa Christensen, jfr. Pil Dahlerup s. 187 ff.
61. I 1950'erne havde min kone og jeg en kortvarig forbindelse med Johanne Ipsen på Christianshavn, og det første hun sagde, da hun så vor hoveddør, var: »Det er miss Annas dørskilte.«
62. Skt. Hans hospitals ministerialbog, bind 14 (LA).
63. Telefonisk oplysning fra hospitalet på grundlag af journalen.
64. Dødsannonce i Politiken, hvor plejehjemsadministrationen efterlyste eventuelle pårørende.
65. Han ville f.eks. ikke kalde Alfred Ipsen »far«, da der ikke var nogen anden far end Gud, og han kom i januar 1919 vandrede til Nykøbing F. for at fortælle min mor, at hendes mands død af spansk syge var Guds straf.
66. Således er f.eks. ingen breve fra eller til Lizzie bevaret i familien.
67. Essayet *Vore Kvinder* i samlingen *Fri Horisont*, 1901.
68. Deutzer: *Den danske Familieret*, 1882, s. 293, jfr. Pil Dahlerup, s. 48. – Men ret skal være ret; Lizzies moder Sophia Heyliger kan knap nok siges at have haft nogen egentlig familie, og Granny har vel således alligevel gjort en god gerning ved at tage Lizzie til sig.

Iøvrigt er en del fotografier af Lizzie og Ipsen-familien bevaret, hvoraf 6, alle i privateje, gengives her:

1. Granny med Lizzie, fotografert i Bristol maj 1866.
2. Den vestindiske familie samlet i »salen« på dr. Knudsens ejendom Bülowsminde på St. Croix, stereoskopfoto, 1868/69 (kopi i Det kgl. Biblioteks billedsamling).
Personerne er fra venstre:
Grannys ugifte søster Charlotte Jean Miller, f. ca. 1809.
Grannys »mælkesøster« Julie Bentzon, f. Peneké (1811–99), enke efter generalguvernør A. B. Bentzons vestindiske søn F. W. Bentzon (1808–53), ejer af plantagen Judiths Fancy.
(foran i gyngestol) Grannys halvbroder Laurentius Søbøtker, f. 1827.
bag bordet dennes hustru Ann Murray, f. Hansen, f. 1845.
Granny med et negertyende stående bagved.
Grannys yngste datter Williamine (Villa) Lorentz, f. Knudsen (1840–1903) med Lizzie på gulvet foran.
Julie Bentzons datter Charlotte (1848–1937) og yderst til højre hendes tilkommende mand, Grannys søn James Peter W. Knudsen (1837–82), senere købmand og toldfunktionær i Christiansted.

3. Lizzie som lærerinde, fotograferet af K. Feilberg, ca. 1882.
 4. Lizzie Ipsen, fotograferet af Mary Steen, ca. 1890.
 5. Alfred Ipsen med kone og børn, fotograferet af Even Neuhaus, ca. 1905.
 6. Alfred Ipsen som ung rebel, 1870/71.
- Endvidere bringes overlæge A. B. B. Knudsen, også en slags hovedperson, fotograferet af N. Wil-lumsen, Kbh., ca. 1869.

Dansk-norske studierejser 1536–1813

Efter at have publiceret matriklen med studerende i udlandet 1536–1660, er jeg i gang med fortsættelsen op til 1813 (ca. 2500 navne), der agtes afsluttes i indeværende år. I den forbindelse er jeg interesseret i:

- 1) supplerende oplysninger, væsentlige rettelser og navnlig identifikationsforslag vedrørende personer i den allerede publicerede matrikel.
- 2) supplerende materiale om studierejser 1661–1813, navnlig rejsepass, rejsestambøger (også enkelte blade), rejseberetninger, breve om og fra rejser o.l. i privateje.

Et sådan værk vil jo altid kunne korrigeres og suppleres. Således har jeg i mellemtiden bl.a. fundet ud af, at *Hans Rohenius* (s. 360) er identisk med nr. 1854 hos Achelis, og at *Oluf Rolichius* (s. 361) er identisk med *Oluf Jørgensen Frølich* (s. 217). Det indkomne materiale agtes iøvrigt publiceret som tillæg til det planlagte bind om 1661–1813.

Oplysninger bedes sendt til: Vello Helk, Lindehøjvej 29, 3460 Birkerød.

ANNONCE

6 slægtshistoriske blade (1. årg. 1978).

5 Dansk Slægtsforskerfortegnelse (febr. -78, april -81, sept. -82, dec. -83 og apr. -85).

Slægts- og lokalhistorie. Katalog 1984–1985.

Slægt og stavn (1. årg. nr. 1, 2, 3. 2. årg. 1, 2, 3. Julen 1983. 1984, nr. 1, 2, 3. 1985, nr. 1, 2.

Personalhistorisk Tidsskrift, 1975–86 incl.

Indholdsfortegnelse til alle årgange, 1880 til dato.

Alle hæfter er i absolut fin stand, og kan købes ved henvendelse til:

Ruth Priergaard Thomsen

Engholmvej 34,

Himmelev,

4000 Roskilde

Om nogle Beboere af Øgaard og Slægten Giersings Oprindelse

Af

Kirsten Ammentorp

På landtangen Bognæs i Roskilde fjord, Herslev sogn, Sømme Herred, fandtes tidligere en enestegård, kaldet *Øgaard*. En lille skov øst for den nuværende Bognæsgård, kaldet *Øgårdshaven*, er det eneste, der nu minder om dens eksistens.¹

Øgaard var i 1682 på 6,92 tdr.htk. og 23,4 tdr. dyrket jord.² Den lå oprindeligt nordvest for den store Kongehøj. Gården bestod af 7 længer, store og små, da den om morgenen mellem klokken 4 og 5 den 21. maj 1701 nedbrændte.³ Første gang det er lykkedes at finde Øgaard i skriftlige kilder er i 1578 i Kancelliets Brevbøger.⁵ Da er det *Peder Nielsen*, der beboer den, men da Kongen vil have sit »stod«⁴ gående på Bognæs, må han flytte og får i stedet livsbrev på Kattinge Hovedgård.

I Roskildegårds Lens regnskaber⁶ og tilhørende jordebøger vedrørende bl.a. Herslev sogn, er Øgaard og dens brugere nævnt: 1. maj 1613 fæster *Peder Nielsen Øgaard* gården efter sin stedfader *Niels Madsen*. Han er på gården til 1641. 1641–1642 er *Rasmus Pedersen (Pallesen?)* g.m. Sidsel fæster af gården.

1642 fæster *Niels Lorentsen (Lauridsen)* gården efter forrige fæsters enke, *Sidsel*. Han er på gården til sin død i 1676. Han er den første *Øgaardsmænd*, der med sikkerhed er familien *Giersings* forfader.

Der er i det følgende gjort rede for de personer af (1.) *Niels Lorentsen Øgaard*s efterslægt, som har haft tilknytning til gården Øgaard på Bognæs (1.–4. slægtled).

Derved er slægten *Giersings* oprindelse og forbindelse til Øgaardsslægten påvist, idet (28.) *Niels Lorentsen Giersing* er søn af (9.) *Lorents Jensen Øgaard* (d.y.), som i 1681 fødtes på Øgaard. Afslutningsvis er der opstillet en stamtavle over de af (28.) *Niels Lorentsen Giersings* børn og børnebørn, som bærer navnet *Giersing* (5.–6. slægtled).

I et vist omfang er personer, som ikke hører til den nævnte personkreds, medtaget, men dog kun i noterne. Iøvrigt henvises for den senere slægts vedkommende til de i note 67 nævnte efterslægtstavler.

Første Slægtled

1. *Niels Lorentsen Øgaard*, født ca. 1600, begravet i Herslev 14/2 1676, 76 år gammel, gift med *Johanne Jensdatter*, født ca. 1608, begravet i Herslev 11/1 1689, 81 år gammel.

Der er fundet 2 børn i ægteskabet (nr. 2–3).

Den 6/11 1675 ligger gamle Niels Lorentsen Øgaard på sin sotteseng, og der er tidsnød med hensyn til at få overdraget gården til sønnen Jens Nielsen Øgaard. Den 20/12 samme år skal Jørgen Damiansen i Roskilde, kgl. postmester og tolder, på sine egne og hustrus, Anne Nielsdatters, vegne give sin hustrus broder, Jens Nielsen i Øgaard, afkald på arv efter deres forældre, Niels Lorentsen og Johanne Jensdatter, når de ved døden afgår.⁷

Andet Slægtled

Børn af (1.) Niels Lorentsen Øgaard og Johanne Jensdatter:

2. *Anne Nielsdatter Øgaard*, gift med *Jørgen Damiansen*, kgl. postmester og tolder i Roskilde.

Det vides ikke om der var børn i ægteskabet.

3. *Jens Nielsen Øgaard*, født ca. 1644, begr. 24.3.1702 i Herslev, 58 år gammel (K.B.) gift 2.6.1672 i Herslev (K.B.) med *Viveke Lorentsdatter*, (begr. 18.9.1716 i Herslev).

Der er fundet 7 børn døbt i Herslev (nr. 4–10).

Om Jens Nielsen Øgaard vides, at han 1683 købte Adser Mølle i Glim sogn sammen med handelsmand i Roskilde, Christen Hansen.⁸ Han beholdt kun møllen i 5 år. Det vides også, at han var skovfoged på Bognæs og fæster på Øgaard.⁹ 21.5.1701 brændte Øgaard, jvf. ovenfor, og Jens Nielsen får udvist tømmer til opbyggelsen af gården (40 fag), skattefrihed i 2 år og bygningerne til ejendom, mens grunden stadig er forbeholdt Kongen.⁹ Ved børnenes dåb i Herslev, ligesom når han og hustruen er faddere for andres børn, betegnes han som Øgaardsmanden og hun som Øgaardskonen.

Tredie Slægtled

Børn af (3.) Jens Nielsen Øgaard og Viveke Lorentsdatter:

4. *Lorents Jensen Øgaard* (Den ældre), døbt 17.11.1672 i Herslev, begr. 27.4.1719 i Sorø, gift med *Sophie Cathrine Royam*, (død 8.9.1746 i Sorø, begr. 14.9.1746 i Sorø under orgelværket).

I årene fra 1762 til 1825 lod Videnskabernes Selskab 17 kort fremstille i målestokken 1:120.000, der tilsammen dækkede det egentlige Danmark. Kortet over Nordsjælland blev tegnet i 1768 af Johan Herman Wessels (1742–1785) broder Caspar Wessel (1745–1818) og stukket 1771. Som det fremgår af det viste udsnit af Roskilde Fjord med Bognæs, nævnes Øgaard endnu på dette tidspunkt. På Geodætisk Instituts kort og måleblade er stednavnet Øgård derimod aldrig blevet medtaget. Reproduktion af udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over den nordøstlige fjerdedeel af Sjælland. ©Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen 1989 (A.403/85).

3 døtre (nr. 11–13).

Regimentsfeltskær ved det Vestsjællandske Nationale Infanteriregiment 1710–15.¹⁰ Nævnes tidligere som spiseimester ved Sorø Akademi – 1706,¹¹ som bartskær ved Sorø Akademi 1712.¹² Han boede i »Rosenørngården« i Søgade i Sorø.¹¹ Han er muligvis den »Regimentsfeltskjær Øgar« der nævnes som værende i Oberst Chr. Pippings regiment, da dette i 1709 lå i Skåne.¹³

5. *Johanne Marie Jensdatter Øgaard*, døbt 25.1.1674 i Herslev. Gift 1° 19.6.1694 i Herslev med *Andreas Christian Møller*, (begr. 22.9.1704 i Herslev. Han boede i Kattinge på Kattingegård, der hørte under Københavns Magistrats gods).

2 sønner (nr. 14–15).

Gift 2° 10.8.1706 i Herslev med *Johannes Johansen*.¹⁴

1 søn og 2 døtre (nr. 16–18).

6. *Niels Jensen Øgaard*, døbt 16.5.1676 i Herslev, begr. 20.4.1716 i Herslev, gift i Roskilde Domkirke 2.8.1702¹⁵ med *Johanne Christine Sørensdatter Viborg*, (begr. 16.2.1733 i Herslev, datter af klokker ved Roskilde Domkirke, Søren Christiansen Viborg og hustru Cathrine).

Der fødes 7 børn i ægteskabet (nr. 19–25).

Hun gift 2° 19.8.1716 i Herslev med Peder Rasmussen Tostrup (begr. 29.6.1746 i Herslev).¹⁶

Han overtog Øgaard efter sin fader samt dennes skovfogedembede på Bognæs. Søger 1708 om skattefrihed i anledning af de kongelige stut-terihestes ødelæggelser på hans jorder.¹⁷ På Herslev kirkegård ved ko-rets sydside findes en sten over ham, hvor man dog idag dårligt kan tyde bogstaverne.¹⁸

7. *Peder Jensen* (kaldte sig ikke Øgaard), født 4.9.1678¹⁹ i Øgaard, døbt 6.10.1678 i Herslev, død 9.4.1757 kl. 11 formiddag, begr. 16.4.1757 i Sdr. Asminderup, gift 4.3. (14.3.?) 1714²⁰ med *Karens Jensdatter* (født i Vi-borg, døbt der 24.12.1659,¹⁹ død 19.1.1740 på Søgård, begr. i Sdr. As-minderup 26.1.1740).²¹

Der var ingen børn i ægteskabet.

Peder Jensen var ved sin død forpagter af Søgård i Sdr. Asminderup sogn. Epitaphium i Sdr. Asminderup kirke. De efterlod sig 40.253 rigs-daler.¹⁴

8. *Thyge Jensen Lange*, døbt 1.3.1683 i Herslev, begr. 16.11.1739 i Soderup, gift med *Edel Helene Hansdatter (Johansdatter?) Møller* (død maj 1742 i Hol-bæk, ført til Soderup kirkegård 21.6.1742).

Thyge Jensen Lange blev student 1703 fra Roskilde, cand. theol. 22.4.1708, kaldet til Soderup 16.6.1727.²² Han var forinden hører i Ros-kilde og optræder hyppigt i Herslev kirkebog som fadder ved broderen Niels Jensen Øgaards børns dåb. Hans forældre mangler hos Wiberg.

Der fødtes 2 børn i ægteskabet, men ingen nåede den voksne alder.

9. *Lorents Jensen Øgaard* (den yngre), døbt 17.8.1684 i Herslev, begr. 13.6.1758 i Næstved (Skt. Peder). Gift 1° 20.6.1713 i Gjersehøj med *Anne Nielsdatter* (født ca. 1693, begr. 7.2.1720 i Gershøj, 27 år gammel).

3 børn i ægteskabet (nr. 26–28).

Gift 2° 16.7.1730 i Gershøj med *Kirsten Jensdatter* (født ca. 1682, begr. 20.3.1755 i Gershøj, 63 år gammel, enke efter Hans, med hvem hun havde børn). I andet ægteskab var en datter, som døde som barn.

Lorents Jensen Øgaard den yngre var husmand i Gershøj. Der er ikke fundet noget skifte efter Anne Nielsdatter, men efter Kirsten Jensdat-ter. Af dette fremgår, at deres fælles datter er død.²³ Registrering og

vurdering sker på begæring af Lorents Jensen Øgaards søn, Niels Lorentsen Giersing af Næstved. Skiftet afslører et meget fattigt hjem.²⁴ Efter Lorents Jensen Øgaard selv foretages skifte 27.10.1758 i den afdødes søns, Niels Lorentsen Giersings, hus i Næstved. Det afsluttes 30.11.1758.²⁵ Af skiftet fremgår bl.a., at Niels Lorentsen Giersing har haft udgifter til en rejse til Roskilde i anledning af skiftet efter hans stedmoder, Kirsten Jensdatter. Endvidere fremgår det, at Lorents Jensen Øgaard er kommet til Næstved fra Gjersthøj i slutningen af maj 1757.

10. *Jørgen Hendrik Øgaard*, døbt 7.3.1686 i Herslev, lever 1707, da han er fader i Herslev, men nævnes ikke i skiftet 1759 efter broderen Peder Jensen.¹⁴

Fjerde Slægtled

Børn af (4.) Lorents Jensen Øgaard og Sophie Cathrine Royam:

11. *Charlotte Amalie Øgaard*, døbt 28.7.1710 i Sorø, død 6.2.1792 i Egebjerg præstegård hos søsterdatteren og dennes mand, pastor Huulegaard.²⁶
12. *Andrea Vivike Øgaard*, døbt 8.1.1712 i Sorø, begravet 18.3.1784 i Sdr. Asminderup, gift 1751 på Søgård, Sdr. Asminderup sogn²⁷ med *Peder Børgesen Bring* (født 18.7.1711 i Holbæk, døbt der 21.7.1711, begravet 7.4.1789 i Sdr. Asminderup, s.a. prokurator i Holbæk, senere rådmannsamstedts, Børge Mogensen Bring og Anna Cathrine Petersdatter Bjørn). Han blev student i Holbæk 1730, cand. theol. 1735, kaldet til præst i Asminderup-Grandløse 19.7.1737, ord. 30.10.1737 i Odense, provst 1756–80.²⁸
13. *Pernille (Petronella?) Øgaard*, født 1.9.1714,²⁹ døbt 20.9.1714 i Sorø, død 20.4.1793. Gift på Søgård, Sdr. Asminderup sogn, af Pastor Bring 17.7.1743 med *Mathias Hansen Tostrup*, (født 17.7.1711 i Himmelev, død 7.7.1784 i Svenstrup på Als, s.a. degn i Himmelev, Hans Rasmussen Tostrup og Mette Madsdatter Skarreskov). Student fra Roskilde 1730, cand. theol. 21.10.1737, kaldet til præst på Anholt 15.3.1743, ord. 24.5. Kaldet til præst i Svenstrup på Als 7.5.1745, provst i Als Nørre Herred 1763.²⁹

Børn af (5.) Johanne Marie Jensdatter Øgaard og Andreas Møller:

14. *Peder Andersen Møller*, døbt 23.2.1696 i Herslev, død før skiftet 11.1.1759 efter morbroderen Peder Jensen.¹⁴
15. *Jens Andersen Møller*, døbt 23.10.1698 i Herslev, død 28.6.1759 i Holbæk, begravet 3.7.1759 i Holbæk, gift 22.8.1722 i København (Helliggeist)³⁰ med *Barbara Jacobsdatter Kragh*, (begr. i Holbæk 14.4.1756, forældre

ukendte). Ved deres ægteskab angives manden at være lakaj. Ved hans børns dåb i Holbæk og ved morbroderens skifte 1759, nævnes han som negotiant i Holbæk. Ved hans eget skifte nævnes 3 børn.³¹

Børn af (5.) Johanne Marie Jensdatter Øgaard og Johannes Johansen:

16. *Johan Johannesen*, døbt 28.2.1707 i Herslev, født 12.2.1707, indskrevet til det Friisiske legat 17.3.1717,³² død før skiftet efter morbroderen Peder i 1759.
17. *Vibeke Johansdatter*, døbt 19.7.1708 i Herslev, død før skiftet efter morbroderen Peder i 1759, gift med *Niels*, ikke i Herslev. Hun efterlod sig en søn *Johannes Nielsen*, født ca. 1745.³³
18. *Birgitta Cathrina Johansdatter*, døbt 7.1.1712 i Herslev, død før 1759, uden at efterlade sig arvinger.³⁴

Børn af (6.) Niels Jensen Øgaard og Johanne Christine Viborg:

19. *Jens Nielsen Øgaard*, døbt 25.7.1703 i Herslev, begravet 17.2.1704 i Herslev.
20. *Cathrina Nielsdatter Øgaard*, døbt 19.9.1704 i Herslev, død før 1759, uden at efterlade sig livsarvinger.³⁴
21. *Jens Nielsen Øgaard*, døbt 8.12.1705 i Herslev, død før 1759, uden at efterlade sig livsarvinger.³⁴
22. *Søren Nielsen Viborg*, født 8.4.1708,²² død 14.1.1777 i Radsted, Lolland.³⁵
 Gift 1° med *Anna Nielsdatter Lyndesøe*, (død ca. 1739,³⁶ datter af formanden i Radsted, Niels Clausen Lyndesøe og Anna Andersdatter Haasum).
 Gift 2° med *Dorothea Ludvigsdatter Heerfordt*, (født 1718, død 1753 uden børn, d.a. sogneprest i Haarlev og Broby, Ludvig Nicolaj Heerfordt og Mette Appelone Jacobsdatter Faber).
 Gift 3° 4.10.1754 i Taars præstegaard på Lolland med *Karen Nyborg*, (født ca. 1735, død i Sakskøbing 27.4.1793, begr. i Sakskøbing 1.5.1793, d.a. Simon Olufsen Nyborg, inspektør ved Nyboder i København).³⁷
 Af sidste ægteskab en søn. Indskrevet til det Friisiske legat 21.12.1716, anbefalet af farbroderen, Thyge Lange, hører i Roskilde.³² Student fra Roskilde 1726, cand. theol. 17.12.1731, h., kaldet til sogneprest i Radsted 9.7.1736, ord. 15.8.1736.²²
23. *Jesper Nielsen Øgaard*, døbt 4.6.1709 i Herslev, død på Øgaard 16.6.1742, begravet 22.6.1742 i Herslev,³⁸ gift med formandens enke, *Anna Eggers Haar*, (født 1696, levede endnu 1771, d.a. Peder Hansen Haar, degn i Lellinge og Højelse sogne, og dennes første hustru, Kirsten Hansdatter Gøde).

Student fra Roskilde, cand. 1733, degn i Haarlev.³⁸

24. *Cathrine Nielsdatter Øgaard*, døbt 7.7.1712 i Herslev, begravet 18.12.1738 i Smørum, gift uden forudgående trolovelse og lysning med enkemanden *Laurs Pedersen Møller*, Møller i Hove Mølle, (født ca. 1682, begravet 21.1.1739 i Smørum).³⁹
25. *Christian Nielsen Øgaard*, døbt 7.11.1714 i Herslev, begravet 14.12.1742 i Herslev, uden at efterlade sig livsarvinger. Han er 1738 fadder i Smørum ved søstersønnen, Niels Øgaards dåb, iøvrigt vides intet om ham.

Børn af (9.) Lorents Jensen Øgaard (d.y.) og Anne Nielsdatter:

26. *Vibeke Lorentsdatter*, døbt 19.11.1713 i Gjershøj, død 9.2.1774, begravet 15.2.1774 i Slangerup.⁴⁰

Gift 1° 25.9.1739 i Slangerup med *Jens Poulsen*, borger, kæmner, avlsbruger og gæstgiver i Slangerup⁴¹ (født ca. 1702, begravet 16.5.1766 i Slangerup, forældre ukendte, gift 1° med Johanne Jensdatter, død 26.6.1739).⁴²

Gift 2° 9.2.1770 i Slangerup med *Mads Madsen Møller*, gæstgiver i Slangerup, (forældre ukendte).

27. *Mette Cathrine Lorentsdatter*, døbt 1.11.1716 i Gershøj. Hun angives ved faderens skifte i Næstved 1757,²⁵ at være rejst til udlandet i 1728 og at være død i Riga uden at efterlade sig livsarvinger.
28. *Niels Lorentsen Giersing*, døbt 26.5.1718 i Gershøj, død på Mørup, begravet 27.1.1772 i Fjenneslev. Gift 3.6.1746 i Næstved (Skt. Peders)⁴³ med *Frederika Mathiasdatter Hjort* (født ca. 1722,⁴⁴ forældre ukendte). Der fødes 5 børn i ægteskabet, hvoraf 2 når den voksne alder (nr. 29–33).

Om Niels Lorentsen Giersing vides følgende: Han var kobbersmed og borger i Næstved fra 1746, muligvis før, til 1761. Fra maj 1757 har han sin gamle far, Lorents Jensen Øgaard d.y., boende til dennes død 27.10.1758.²⁵ Efter faderens død tilfaldt arven efter farbroderen, forpagter Peder Jensen, Niels Lorentsen Giersing. Den var på 3357 rigsdaler.¹⁴ Han opgiver nu levevejen som kobbersmed og bliver forpagter af forskellige gårde: først Fodbygård i Fodby sogn fra 1761–62, muligvis længere, dernæst Rosengården i Kværkeby sogn, 1766–68, muligvis længere, og til sidst Mørup i Fjenneslev sogn.⁴⁵ Om Frederika Mathiasdatter Hjort vides, at hun efter sin mands død opholdt sig på Næsbyholm⁴⁶ hos en ugift søn, Mathias Giersing, som var forpagter der. Formodentlig efter sønnens død i 1782 er hun flyttet til Ringsted, hvor hun findes i folketællingen 1.7.1787, boende i Storegade 62, med en tjenestepige. Det er hidtil ikke lykkedes at finde hverken hendes forældre eller hvor hun er født, død eller begravet.⁴⁷

Femte Slægtled

Børn af (28.) Niels Lorentsen Giersing og Frederika Mathiasdatter Hjort:

29. *Peder Jensen Giersing*, født 18.12.1746,⁴⁸ døbt 26.5.1747 i Næstved (Skt. Peder), død 28.12.1811 i København, hastigt, i sit hjem, Vingårdsstræde 133³. Begravet 3.1.1812 fra Holmens kirke. Gift 29.11.1776 på Landbytorp, Kindertofte sogn⁴⁹ med *Magdalene Cathrine Fogh*, (født 3.6.1755 i Kindertofte,⁵⁰ død 14.7.1821 i København, begravet 19.7.1821 fra Helliggeist kirke til Assistens kirkegård.⁵¹ D.a. Kgl. forvalter over den første halvdel af Antvorskov Rytterdistrikt, Hans Larsen Fogh og hans 2. hustru, Elisabeth Dorothea Hansteen).⁵²

11 børn (nr. 34–44).

Om Peder Jensen Giersing vides følgende: Han bliver 1774 eller før forpagter af Sandbygård, Sandby sogn.⁵³ Han forbliver som forpagter på Sandbygård indtil ca. maj 1786. Derefter flytter han med sin familie til Førsløvgård, Førsløv sogn, som forpagter.⁵⁴ Her bliver han til sommeren 1794, hvor han flytter til Nordruplund, som han købte 1792 og sælger igen 1796.⁵⁵ 1796 køber han Tårnholmgård ved Korsør, hvis hovedbygning han sætter i stand, han sælger den dog igen 1805.⁵⁵ I 1801 bor han iflg. folketællingen i Slagelse, Bjergbygade 1, 1800 optages han i Det Kgl. danske Skydeselskab, men desværre er hans skive ikke bevarret. Han blev kammerråd.

30. *Mathias Jensen Giersing*, døbt 25.3.1750 i Næstved (Skt. Peder), død på Næsbyholm, hvor han var forpagter, begravet 25.8.1782 i Næsby. Det er ikke lykkedes at finde noget skifte efter ham. Ugift.

31. *Thyge Lange Giersing*, døbt 23.2.1751 i Næstved (Skt. Peder), formentlig »Mester Giersings lille søn«, der begravnes der 21.5.1758.

32. *Else Phiel Giersing*, ikke fundet døbt i Næstved (Skt. Peder), men begravet 1.3.1755 (Skt. Peder) uden alders angivelse.

33. 21.4.1758 begravnes »Mester Giersings lille datter«, intet navn.

Sjette Slægtled

Børn af (29.) Peder Jensen Giersing og Magdalene Cathrine Fogh:

34. *Elisabeth Dorothea Giersing*, født natten mellem 12. og 13.2.1778, hjemmedøbt 14.2.1778, dåben konfirmeret i kirken i Sandby 31.3.1778, død 29.9.1846.⁵⁶

Gift 14.8.1801 i Slagelse med *Christian Holgersen Halling* (født 1774 i Tønsberg i Norge,⁵⁷ død 16.8.1807 i København. Søn af residerende kappellan i Kleg, Kongsberg, Norge, Herman Christian Halling og Christine Rebecca Alstrup, f. Schwingel).⁵⁸

Han blev student fra Kongsberg 1793, cand. theol. 1.5.1798.²² I folketællingen 1801 findes han i Slagelse, Bredgade 17, som informator hos fhv. amtmand, Wilhelm Mathias Scheel. Han ansøger 20.2.1803 om optagelse i enkekassen og angiver da at være kapellan i Hoss præstegæld, Solder, Norge.⁵⁹ 23.1.1807 kaldet til sognepræst i Sengeløse fra 24.4.1807, hvor han således fungerede 3 måneder og 3 dage.

I ægteskabet fødtes 3 børn, hvoraf 2 nåede den voksne alder.

35. *Frederikke Giersing*, angivet født 12.1.1779,⁴⁸ hjemmedøbt 1.4.1779, fremstillet i Sandby kirke 11.5.1779, død 12.1.1852 i København (Helliggejst).⁶⁰

Gift 25.1.1798 i Slagelse (Skt. Mikkels) med *Rasmus Langeland Bagger* (født 20.4.1764 i Karrebæksminde, død 20.1.1819 i København (Helliggejst)). Søn af forvalter på Saltø, siden postforvalter i Korsør, Marcus Marcussen Bagger, og Hedevig Johanne Langeland).

Han blev student fra Slagelse 1784, cand. jur. 29.5.1789, birkedommer i Antvorskov birk, siden rådmand og borgmester i Slagelse, hvor han iflg. folketællingen 1801 boede i Bredgade 7. Blev senere politimester i København og 3. borgmester.⁶¹

Der fødtes 3 børn i ægteskabet.

36. *Giese Kierstine Giersing*, født 18.10.1780,⁴⁸ hjemmedøbt 22.10.1780, fremstillet i Sandby kirke 29.11.1780. Død 26.1.1852 i Jægersborg, begravet i Gentofte.⁶²

Gift 1.9.1806 med *Frederik Thaarup* (døbt 15.12.1766 i København (Nicolaj), død 9.7.1845 i Jægersborg, begravet i Gentofte. Søn af Christen Thaarup og Kirsten Wammen. Professor i statistik, amtmand over Bornholms amt).⁶³

Der fødtes 3 børn i ægteskabet.

37. *Nielsine Laurentze Giersing*, født 15.2.1782 i Sandby, døbt i Sandby kirke 21.3.1782, død 7.9.1810 i Larvik.⁶⁴

Gift 1804⁴⁸ med major, senere oberst, *Peter Henrich Butenschøn* (døbt 14.5.1765 i Bramstadt i Holsten, død 17.1.1824 i Christiania. Søn af sognefoged i Bramstadt, Johan Barthold Butenschøn og Mette Margaretha Basahn.⁶⁵ Han (P.H.B.) blev gift anden gang med Andrea Blom).

Der fødtes 3 børn i ægteskabet.

38. *Niels Giersing*, født 20.6.1783,⁴⁸ hjemmedøbt 23.6.1783, dåben konfirmeret i Sandby kirke 25.7.1783, død på Mørup 8.1.1835, begravet i Fjeneslev, ligsten bevaret på kirkegården.

Gift 20.5.1811 i København (Trinitatis) med *Frederikke Amalie Malling* (født 1.5.1788, døbt 25.5.1788 i København (Sct. Petri), død 13.11.1869 i Odense hos sin søn, begravet Skt. Knuds kirke. Datter af Gehejimestatsminister Ove Malling og Christiane Beck).

Student 1801 privat, cand. jur. 15.1.1806. 1806/23 ejer af Nøragergård, Løve herred. Senere ejer af Hesselbjerg, Rerslev sogn og Appelsbjerg, Hyllested sogn. Tiende-kommissær for Holbæk amt 1825. 1828 forstander for agerdyknings- og forstkultur-instituttet på Mørup, under Sorø gods. 30.10.1830 virkelig kammerråd. Forfatter til: »Praktisk Anvisning i Landoekonomien« (Thiele 1825) m.m.⁶⁶

Der fødtes 12 børn i ægteskabet.⁶⁷

39. *Sophie Giersing*, hjemmedøbt 13.7.1784, fremstillet i Sandby kirke 23.7.1784, død 16.5.1847 i Bergen.⁶⁸

Gift med toldinspektør i Bergen, *Vilhelm Arentz Bernhoft* (født i Meldalen 9.6.1770, død 30.8.1827 på en embedsrejse 12 mil nord for Bergen, på gæstgiverstedet Sannesund. Søn af sognepræst i Meldalen, Anders Christoffersen Bernhoft og dennes 3. hustru, Barbara Margrethe Brodtkorb).⁶⁹

Der fødtes 5 børn i ægteskabet.

40. *Hans Fogh Giersing*, døbt 28.3.1786 i Sandby, begravet 20.6.1786 i Førslev.
41. *Hans Giersing*, døbt 17.11.1787 i Førslev, begravet 8.4.1789 i Førslev.
42. *Carolina Theodora Giersing*, født 29.9.1789, dåben konfirmeret i Førslev kirke 6.11.1789, død 7.11.1864 i København (Helliggejst).⁷⁰

Gift 1810 med *Claus Christian Bang* (født 24.5.1778, døbt 6.7.1778 i Vejle, død 20.4.1855 i København (Helliggejst). Søn af postmester og tolde i Vejle, senere i Nyborg, Claus Bang og dennes 1. hustru, Erica Pontopidan).

Exam. jur. 6.2.1802, 1809 sekretær under kommissionen for Sjællands providering, hvorfra han afskediges 4.12.1821. 1823–37 ejer af Nørager, Sæby, Buerup sogn, derefter Hummeltofte i Lyngby sogn.⁶¹

Der fødtes 2 børn i ægteskabet.

43. *Mathias Giersing*, hjemmedøbt 19.9.1790, dåben konfirmeret i Førslev kirke 29.10.1790. Begravet 8.7.1791 i Førslev.
44. *Laurentze Giersing*, født 22.7.1794,⁴⁸ døbt 29.8.1794 i Øster Nordrup, død 8.12.1864 Fortunstræde i København, hvor hun boede til leje hos sin slægtning, Marie Elisabeth Malling, født Grønlund.⁷¹ Hun blev begravet fra Helliggejst kirke.

Hun var ugift. Hun oprettede testamente 24.3.1859.⁷² Af det senere skifte fremgår, at hun havde stolestade i Holmens kirke. Hendes formue blev delt i 25 lige store lodder, der gik til hendes forskellige søskende-børn. Der er i skiftet attester på fødsel og dåb for de fleste af disses vedkommende.

Noter:

Hvor ikke andet er nævnt stammer oplysninger fra de resp. kirkebøger. Anvendte forkortelser: RA = Rigsarkivet, LAK = Landsarkivet i København, KB = Kirkebog.

1. Øgaard hørte under kronen indtil 1661, da den sammen med en del andet kronegods blev skødet til Københavns magistrat, og indgik i det, der senere blev til Bistrup gods (Kronens skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark fra reform. til nutiden. 1892 ff. og Axel Linvald: Bistrup, Byens Gods, København 1932). I 1661 var den dog pantsat til rentemester Henrik Müller til Lejregård. I 1667 blev den lagt under Roskilde Bispegård. På et eller andet tidspunkt er den dog igen kommet under kronen, idet Frederik IV i 1730 skøder den til Chr. L. von Plessen til Lindholm.
2. Chr. V's matrikel, jvf. Henrik Pedersen: De danske Landbrug, København 1928, s. 18.
3. Historisk Årbog for Københavns Amt 1914, s. 130–31.
4. »Stod« er en sammenhørende flok af heste, beslægtet med ordet »stutteri«. Ordbog over det danske Sprog, bd. 22.
5. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551–1660.
6. Roskildegårds Lens regnskaber og dertil hørende jordebøger, Rigsarkivet.
7. Sømme Herreds Tingbog, LAK, 1673–76, fol. 298 og 308b.
8. Historisk Aarbog for Københavns Amt 1941–42, s. 84 og Sjællands Landsting Skøde- og Panteprotokol 1680–85, s. 136, LAK.
9. S. Nygaard: Fortegnelse over Kongelige Resolutioner gennem rentekammeret 1660–1719, RA: resolution af 15.8.1691 bestemmer, at skovfoged på Bognæs, Sømme Herred, Jens Niensens søn Niels Jensen, må få Øgaard i fæste og nyde bestillingen efter faderen, når denne ved døden afgår. Resol. af 14.6.1701 giver tilædelse til at Jens Nielsen må få udvist tømmer til 40 fag hus, og nyde 2 års skattefrihed til at få bygget Øgaard op efter en brand. Endvidere: »For bedre at få kredit til opbyggelsen af den nedbrændte gård Øgaard, på Bognæs, må Jens Nielsen og arvinger, beholde bygningerne til ejendom, medens grunden bliver forbeholdt Kongen«.
10. J. C. W. Hirsch: Danske og norske Officerer 1648–1814 (Manuskript på RA).
11. L. F. la Cour: Sorø Bys Historie gennem tre Hundrede Aar, Sorø 1938, s. 73 og 358.
12. V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800, 1873 – bd. 2 s. 274.
13. Personalhistorisk Tidsskrift 1887, s. 96.
14. Peder Jensen (Øgaards) og hustrus skifte, sluttet 11.1.1759. Findes i Holbæk Amts arkiv, Diverse Skiftesager, pakke C₈, LAK. – Af skiftet fremgår en del familieforbindelser.
15. Roskilde Dom. ægteskabs- og tinglysningsbog, tinglyst 18.6.1702.
16. Ved denne vielse er degnen i Himmelev, Hans Rasmussen Tostrup, vidne. Det er vel tænkeligt en broder. I dette hendes andet ægteskab fødes en søn og en datter. Datteren Kirsten Tostrup døbt 20.12.1718 i Herslev, gift 5.5.1744 i Herslev med fhv. kammer tjener hos Chr. L. von Plessen, Jens Jacobsen: Dette ægtepar er de sidste Øgaardsfolk. Han dør 31.7.1783 i degneboligen i Herslev, hvor han boede siden gården atter brændte i maj samme år. Han begravdes i Herslev 2.8.1783, 77 år gammel. (Skifte i Lindholm gods skifteprotokol 1757–90 fol. 232).
17. Det resolveres, at han må nøjes med den ham tilståede landgildefrihed (resolution af 13.8.1708, jvf. S. Nygaard: Fortegnelse over Kgl. resolutioner, RA).
18. I »Danmarks Kirker«, udgivet af Nationalmuseet, Københavns Amt, Bind 2, s. 672 ses under Herslev Kirkes beskrivelse: »Et epitaphium o. 1716 – Niels Hansen (!) Øgaard, født 16.5.1676 i Øgaard, hvor han siden boede, gift med Johanne Christiane Viborg (5 sønner, 2 døtre). Han døde 12 april 1716 i sin alders 40 år«. Grå kalksten, 180 × 105 cm med fordybede versaler, i hjørnerne rosetter. Den findes på kirkegården ved korets sydside«. Stenhuggeren har nu taget fejl, eller også har den, der har tydet stensens indskrift senere, for Niels var så afgjort søn af Jens. Idag kan man dårligt tyde bogstaverne på stenen.

19. Ifølge epitafium i Sdr. Asminstrup kirke, se »Danmarks Kirker«, udgivet af Nationalmuseet, Holbæk Amt, Sdr. Asminstrup sogn.
20. Ifølge epitafiet note 19. (Kopulationsafgift betalt 19.3.1714 iflg. Danske Kancellis sportelregnskaber i RA).
21. Hun blev gift 1. gang 4.11.1685 med Christen Simonsen, der ved sin død 13.2.1711 var forpagter på Heseede i Bråby sogn, jvf. det i note 19 nævnte epitafium.
22. S. V. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, Odense 1870–71.
23. Københavns Universitetsgods i Københavns Amt, skifteprotokol 1750–88, fol. 100, et skifte dateret 3.6.1755. (LAK).
24. Jvf. skiftet i note 23, beløber boets formue sig til 49 rdl. 5 mk. 9 sk., udgifterne til næsten 30 rdl. Huset beskrives: stuehuset er på 6 fag og brøstfældigt, udhuset er på 5 fag og er uden tag. Han har 5 får, 1 vædder og 2 lam, 5 svin, 2 pattedyr, en gammel og en ung ko. Desuden har han et par gæs og et par ænder. Ingen heste.
25. Jvf. Næstved byfoged, skifteprotokol VIII, fol. 521, (LAS): Boet noteres. Afdøde ejer en fyrreholz kiste med nøgle, heri fandtes:
En sølvkande med låg, vog 47 lod.
Et lidet godt krus med låg af sølv.
Et par sølvkospænder og 4 sølvknapper.
Et spanskør med en liden sølvknap på.
En dansk salmebog, et par knive i foute-ral og et par briller.
26. Findes opført i skifteregisteret for »Konceptskifter, Kalundborg, Sæby, Dragsholm og Holbæk amter, D.69 (LAK), men skiftet mangler.
27. Jvf. bryllupsdigt af L. Sørensen (Universitetsbiblioteket).
28. Wiberg (note 22) og H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med Kongelig Bevilling 1660–1869, København 1935.
29. Jvf. dels Wiberg (note 22) og Th. Hauch-Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger B II, 1913, s. 107, hvor hans familieop-tegnelser er trykt.
30. Holger Malling: Københavnske Vielser 1720–24 (Personalhistorisk Tidsskrift 1922, s. 160).
31. Jvf. Holbæk byfoged, skifteprotokol 1737–68, fol. 554 (LAK): Der nævnes 3 børn i skiftet, *Jacob Jensen Møller*, som er dansk købmand i Riga, han ses ikke at være født i Holbæk. *Dorthea Jensdatter Møller*, født 1.1.1727, døbt i Holbæk 7.1.1727, begr. 6.12.1803 i Ringsted, gift 6.2.1759 i huset (Holbæk KB) med *Ulrich Friis*, fuldmægtig hos justitsråd Schougaard, senere privilegeret gæstgiver og byfoged i Ringsted. Han er født 19.6.1713 i Glostrup, død 22.8.1767 i Ringsted, begr. Skt. Bendts kirke (s.a. sgpr. i Sæby og Gershøj, Knud Arrild Friis, og Johanne Helt (se H. Friis-Petersen: Familien Friis fra Aarhus, 1946 – duplikeret). Det tredje barn var *Drude Jensdatter Møller*, født 4.6.1739 i Holbæk, død 12.4.1799 i Ringsted, ugift. Hun opholdt sig ved faderens skifte i 1759 hos søsteren og svogeren i Ringsted (Danmarks Kirker, Sorø amt, Ringsted, s. 182, udg. af Nat.mus.).
32. Th. Thaulow: To indskrivningsbøger til de Friisers Legater fra Aarene 1715–1795, Personalhistorisk Tidsskrift 1924, s. 80.
33. Han er ved Peder Jensens død i 1757 hos »Palle Sørensen udi Smidstrup«, under Borrebygaard, og bliver frikøbt for 130 rigsdaler (jvf. skiftet i note 14). I 1760 kommer han under Ulrich Friis' formynderskab (U.F. er gift med hans moders halvbrors datter). Hans videre skæbne kendes ikke.
34. Jvf. skiftet efter Peder Jensen, se note 14.
35. Radsted kirkebog begynder først 1799, så oplysningerne stammer fra hans skifte i Musse Herreds gejstlige skifteprotokol 1777, fol. 185b. (LAK). Af første ægteskab 2 sønner, *Niels Lyndesøe Viborg*, forvalter ved Assistentshuset i København. Han bliver optaget i det Kgl. Danske Skydeselskab 1783, hvor han angives født 1737 og død 24.5.1787. Den anden søn hed *Peder Viborg* og var landmåler. Af sidste ægteskab var der en søn, *Søren Viborg*, der ved skiftet efter faderen var gartnersvend på Krænkerup.
36. Hendes skifte, dateret 6.4.1739 er nævnt i mandens skifte.
37. Simon Olufsen Nyborg er bror til præsten i Taars, Oluf Olufsen Schytte.
38. Af Herslev kirkebog fremgår, at Jesper Nielsen Øgaard var degn i Haarlev og døde på Øgården. A. Petersen: Sjæl-

- lands Stifts Degnehistorie, Kbh. 1899, har fejlagtigt, at han var født på Lolland. Ved skiftet efter hans farbror (se note 14) i 1759 lever 2 sønner: *Niels Jespersen Øgaard*, døbt 6.4.1735 i Haarlev efter bevis fra præsten der (Hårlev KB begynder først 1761). Han bor i 1758 i Smørum på Edelgaves gods. Måske er det ham, der 1766 blev lærer i Østrup skole, Kirkerup sogn og hvis enke boede på fattighuset. *Peder Jespersen Øgaard*, ca. 1 år yngre end broderen, var 1758 skomagervend i Næstved.
39. Kun et barn nåede den voksne alder: *Niels Øgaard*, døbt 10.8.1738 i Smørum, død og begravet i Frederikssund 29.6.1785. Ved skiftet efter moderens farbror (se note 14) i 1759 er han i København. Han bliver gift 3.4.1761 i Hille-rød med *Johanne Abele Abel*, født ca. 1743, begr. 16.1.1816, 73 år gl. Om dette ægtepar, se Arne Sundbo: *Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie* (Fra Frederiksborg Amt 1931).
40. Skifteregist. efter Vibeke Lorentsdatter, se Slangerup byfoged, skifteprotokol 1738–79, ss. 647, 650, 652, 655 (LAK), dateret 10.2.1774.
41. Arne Sundbo: *Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie* (Fra Frederiksborg Amt 1931).
42. Skifte i Slangerup byfogeds arkiv, skifteprotokol 1738–79, fol. 13. Skifte efter Jens Poulsen, dateret 12.5.1766 i Slangerup byfogeds arkiv, skifteprotokol 1738–79, fol. 560, 565 (LAK). Der var 8 børn i ægteskabet med Vibeke Lorentsdatter, hvoraf kun 2 levede ved faderens skifte i 1766: *Lorents Jensen*, født 8.4.1756 i Slangerup, døbt 11.4.1756. Ved moderens skifte i 1774 er han skomagervend i Roskilde. Desuden levede en ældre bror, *Johan Brun Jensen*, født 6.12.1746 i Slangerup, døbt der 18.12.1746, han er, ved moderens skifte 1774, gift og rytter. Morbroderen, Niels Lorentsen Giersing i Næstved, er i 1766 værge for børnene.
43. Niels Lorentsen Giersing og Frederika Mathiasdatter Hjort er i 1746 gift efter forudgående troløvelse i Grimstrup, ved Næstved (der er også én i Jylland!).
44. Jvf. aldersangivelsen ved folketællingen 1787 i Ringsted by, hvor hun boede i Storgade 62.
45. Register over indkomne breve vedkom-mende Ringsted og Sorø Amter 1766–79, s. 63, dateret 19.1.1772: »Indberetning om forpagter Giersings død på Mørum med videre boets behandling angående« – men dokumenterne mangler (LAK).
46. Jvf. Sandby Kirkebog.
47. Hun er ikke fundet i folketællingen i Ringsted i 1801, ej heller i Slagelse, hvor sønnen, Peder Jensen Giersing, da boede. Hun havde en søster boende hos sig i Ringsted, Sophia Mathiasdatter Hjort, som blev begravet i Ringsted (Skt. Bendt) april 1787, som enke efter Rasmus Nielsen Søegaard, degn i Hagedsted. En anden søster er muligvis Inger Mathiasdatter Hjort, som var gift med Johan Justus Braath (Brat, Bradt), snedkermester i København, som får børn døbt i Skt. Petri kirke 1739–47. Ved et af dette ægtepars børns dåb (16.12.1739), er Søren Mathiasen Hjort fadder, han kaldes Herr, men er næppe præst. Et barnebarn af ovennævnte ægtepar Braath bor 1787 hos Peder Jensen Giersing i Førslev, da denne er forpagter af Førslevgaard (jvf. folketælling, se note 54).
48. Jvf. (Ove Malling Giersings) familieop-tegnelser.
49. Landbytorp var svigerfaderen, Hans Larsen Foghs, gård, senere kaldt Lise-lund efter svigermoderen, Elisabeth Do-rothea Hansteen. Til vielsen blev der udstedt kongebrev 8.11.1776 og kopulationsseddell fra Korsør amtsstue 20.11.1776. Broderen, Mathias Jensen Giersing, forpagter på Næsbyholm var vidne for ham, men bruden havde sin far som vidne.
50. Fødselsdatoen kendes fra attest i enke-kassen nr. 1999, hvor ægteparret søger om optagelse 17.12.1788. Kindertofte KB. mangler for det pågældende tidsrum.
51. Ved sin død boede hun på Frederiksberg Allé 5. Det er angivet, at hun døde af apopleksi.
52. Ved auktionen over Antvorskov Rytter-distrikt 1774 købte Hans Larsen Fogh sin tidligere forvalterbolig, som da hed Liselund, med tilhørende 391 tdr. hartkorn (Trap 5. udg. bd. 8 s. 832).
53. Dette fremgår af Ringsted-Tybjerg Herreds justitsprotokol 1767–81, Fol. 337: »8.6.1774 blev læst Forpagter Sgn. Gier-

- sing på Sandbygaard hans til forvalter Wallund på Næsbyholm udgivne panteobligation af 6.6. h.a.«, Fol. 338: »Frederika sal. Giersings, forpagterske på Næsbyholm som cautionist, hendes lavværge er Hans Wielsgaard«. Obligationen var på 600 Rdl.
54. Her træffes han ved folketællingen 1787, med kone og børn, samt den formodede fætter-datter, Marie Gertrud Braath (se note 47), husets lærerinde, Johanne Dorthe Borchsenius samt 16 tjenestefolk.
 55. Trap Danmark 5. udg. bd. 8, København 1954.
 56. Adresseavisen 1807? sp. 234, jvf. V. Richter: 100 års Dødsfald (1791–1890), København 1901, s. 424.
 57. Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt (med Gamle Roskilde Amt) 1911, s. 107.
 58. Jørgen Gløersen, Norske Dødsfald, Bd. 1 & 2, Oslo 1964.
 59. Enkekassen nr. 6657. (RA. Den civile Enkekasse og Understøttelsesanstalt).
 60. Enkekassen nr. 9904, jvf. note 59.
 61. A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati et examinati juris 1736–1936, København 1954.
 62. Enkekassen nr. 7864, jvf. note 59.
 63. Se iøvrigt Dansk Biografisk Leksikon, Bd. 6, s. 46, København 1892. Red. C. F. Bricka.
 64. Norsk Biografisk Leksikon, Oslo 1923–33 og enkekassen nr. 7054, jvf. note 59.
 65. Norsk Biografisk Leksikon, jvf. note 64.
 66. Har også skrevet »Om Hestes, Quægs og Faars fodring m.v.« (Slagelse 1826) og »Agerdykningsinstituttet paa Mørup« (Slagelse 1831). Se iøvrigt Dansk Biografisk Leksikon, jvf. note 63 og Candidati et exam. juris., jvf. note 61.
 67. Om disse børn og iøvrigt om Frederikke Amalie Mallings fædrende slægt, se Ove Malling Giering: Stamtavle over efterkommere af Peder Pedersen Malling og Charlotte Hylleborg Storm, København 1884. Af samme forfatter findes om Frederikke Amalie Mallings mødrende slægt: Stamtavle over efterkommerne af Bernhard Hagen og Ane Margrethe Cøllner, København 1884. Efter denne artikels udarbejdelse er desuden udkommet: Orla Rasmussen: Charlotte Hylleborg Storm (1727–1801) og Peder Pedersen Malling (1712–79) samt deres efterkommere, Århus 1986, som behandler efterslægten op til vore dage.
 68. Enkekassen nr. 7984, jvf. note 59.
 69. E.B.: Stamtavle over slægten Bernhoff, Christiania 1885.
 70. Enkekassen nr. 8961, jvf. note 59.
 71. Marie Elisabeth Grønlund var gift med Peder Pedersen Malling, en fætter til Niels Giersings kone, Frederikke Amalie Malling, (se nummer 38).
 72. Hof- og Stadsrettens Eksekutorboer 36/33. (LAK).

Kirsten Anker Ammentorp, f. 16.8.1921, læge, d.a. civilingeniør Kjeld O. A. Ammentorp og hustru Tordis, f. Giering. Har i de sidste 30 år beskæftiget sig med slægtsforskning. Adresse: Toftholm Allé 12, 2900 Hellerup.

Dansker i Norge

Foredrag holdt i oktober 1988 på Båring Højskole

Af

Hans Eyvind Næss

Danskene er ikke vanskelige å få øye på i det norske landskapet. Det er likegyldig hvorledes innfallsvinkelen er. Man kan gjøre den sosial, kulturell eller historisk. Danskene er i høy grad synlige i den norske befolkning. Nå vil man umiddelbart si: Ja selvfølgelig har de vært det. De var jo representanter for maktsentret i et flerhundreårig unionskongedømme, mange vil vel si nærmest et helstatskongedømme, enda det sømmer seg ved hyggelige anledninger som denne å påberope seg Norges likestilling med de såkalt øvrige danske land, som Fyn, Jylland og Sjælland.

La oss likevel starte med et utgangspunkt som er litt mer aktuelt for oss alle før vi fordyper oss for sterkt i de gamle danskers væren i det norske fjord- og fjellandskapet.

Når vi taler om innføringen av det norske folkestyret i 1814 hender det ikke rett sjelden at en eksemplifiserer omfanget av det daværende styresettet fra den tidligere enevoldsstatens side ved å peke på at den norske befolkning på vel 800.000 mennesker ble styrt av et embetsverk på ca. 2.000 personer. Det var altså ca. 1 offentlig tjenestemann pr. 800 nordmenn. Idag er visstnok hver tredje eller fjerde yrkesaktive nordmann ansatt på det offentlige og skattebetalernes bekostning. Vel dette var en gremmelse og en digresjon. Når det gjelder disse 2.000 embetsmenn, for en stor del prester, så hadde disse i svært mange av tilfellene en dansk bakgrunn. Ikke gjaldt dette de 2.000 som levde i Norge i 1814, men en, to, tre, fire, fem, seks generasjoner bakover i tiden kunne de fleste av disse embetsmenn identifisere samtlige eller iallfall sine fleste aner sør for Skagerak. Men danskene var blitt naturalisert og norske i sjæl og sinn. Så norske var de blitt at de gjorde opprør mot den danske unionspartner og satte separatistkronen på hodet av danskekongens brorsøn. Men la oss så gjøre et hopp fra disse 2.000 ledende nordmenn, om jeg så må si, av dansk opphav til idag. Det har nok lenge vært en populær oppfatning at danskenes storhetstid som innflyttere til Norge nettopp var unionstiden, og at den smule dansk som har kunne tilflytte Norge etter denne tid har vært av sporadisk karakter. Men går vi helt frem

til idag, ja så må man takke farvel til de gamle myter. På få år er Norge blitt et gjennomindustrialisert samfunn med en velstand som har gitt seg mange utslag. Bl.a. synkende fødselstall og problemer for landet med å holde oppe en befolkning på nokså nøyaktig 4 millioner mennesker. Norge har p.g.a. arbeidskraftbehov til oljeindustrien og andre industrigrener, og muligens også som et interessant ekteskapsmarked bl.a. som et resultat av nevnte forhold, kommet til å bli et interessant mål for våre danske venner. Og ifølge statistikken over innflytting så har ikke den tallmessige følge av dette vært så rent ubetydelig. Fra 1966 til 1985 har den gjennomsnittlige årlige tilflytting av dansker vært på ca. 2.500, så legger vi et slikt tall inn for de siste tre årene, kan vi slå fast at siden det første oljefunn i Nordsjøen har ca. 60.000 dansker flyttet til Norge enten for lengre tid eller permanent. La meg minne om de 2.000 ætlinger av dansker i 1814. Hvor mange ætlinger av dansker vil vi ikke få i løpet av hundre for ikke si 200 år. Kanskje vi skal kunne tale om en ny fordanskningsperiode i norsk historie?

Danskene er ikke vanskelige å få øye på. Når jeg skal ha en passiar over havegjerdet med nabofruen, så treffer jeg på Elisabeth gift med en norsk lege. Hun kommer fra Fanø. Når mine gutter gikk til skoletannlegen, gikk de til en dansk tannlege, gift med en venn av meg.

Går vi opp i de samfunnmessige sfærer, så finner vi innvandrede dansker som fremtredende politikere og byråkrater i Norge idag. En herr Olsen som til daglig er lektor ved vårt juridiske fakultet, er personlig rådgiver for vår justisminister. Til tider har det vært antydning i norsk presse at hele det norske rettsvesen i praksis dirigeres fra den danske ministersekretær. Hvordan står det så til med oss selv og vårt eget opphav. Hvor norske er vi nordmenn. I min egen familie har vi kanskje ikke så meget å skryte av, for også vi er infisert fra »vårt naboland i syd«. En av min kones oldemødre kom fra Kjøbenhavn. Og som enkelte av dere vet, er min eldste sønns navn Hans Christian, en oppkalling bl.a. etter min danske oldefar Hans Christian Pedersen Brokjøb fra Brokjøb på Sjælland. Han var en dansk husmannssønn, arbeidsløs etter krigen i 64, som tok hyre til sjøs og etter et noe eventyrlig liv bl.a. som ishavsfarar gikk i land i Stavanger der han var kusk og arbeidsformann hos familien Kielland på slutten av 1800-tallet.

Også min gode kollega landsarkivar Hans Worsøe har slektninger, visstnok fjerne i Stavanger fordi medlemmer av slekten slo seg ned i Stavanger på 1800-tallet.

I dette danske genealogiske selskap har muligens de generelle danske flyttebevegelser mindre interesse. Hvem danskene var som flyttet nordover yrkesmessig, hvilke posisjoner de fikk i Norge, hvilken betydning flyttingen har hatt på enkelte sider av norsk historie har selvsagt interesse, men dette må så ses i sammenheng med hvilke muligheter som gis til å identifisere og

følge enkeltmennesker og familier i kildematerialet. Og det er dette jeg har sett som min hovedoppgave her idag. Å si noe om hvem som flytter i forskjellige perioder og opplyse om hvorledes det er mulig å forfølge dansker i Norge med utgangspunkt i den slekshistoriske interesse. Det sier seg selv, men jeg understreker det likevel, at de funn man gjør, selvsagt kan anvendes nettopp til mer generelle undersøkelser om danskenes funksjoner og posisjoner i det norske samfunnet gjennom tidene.

La oss ta det enkleste først, nemlig vårt eget århundre. Som jeg har nevnt, er langt de fleste dansker kommet til Norge i nyere tid. På den annen side, vårt eget århundre har de familieinteresserte ofte rede på, slik at opplysningene bare av den grunn ikke alltid er så vanskelige å fremskaffe. Likevel: De dansker som i dag flytter til Norge blir registrert som innflyttere. De kan oppspores både når de flytter til Norge og når de flytter internt i Norge. Enten vi taler om den dansk fødte legehustru eller om en dansk oljearbeider i den norske del av Nordsjøen bosatt i Norge, så vil begge med nokså stor sannsynlighet komme til å ha mer enn en eneste bopel i Norge. Og da nytter det lite for den som vil spore dem opp å ha kunnskap om en adresse. Den norske folkeregistrering har ingen lang historie. Men eksistensen av de norske folkeregistrerte er likevel viktig i en tid med stor sosial mobilitet både internt i nasjonen og i forholdet til utlandet.

De norske folkeregistre registrerer flyttinger. De har egne files på forskjellige oppslag i alle sine manuelt førte kartoteker, bl.a. på utlendinger ved inn- og utflyttinger. De norske folkeregistre er idag under omlegging til computerbaserte gjenfinningssystemer, noe som gjør oppsporing av personer raskere og sikrere enn tidligere.

Folkeregistrene ble grovt sett – det er nemlig noen få unntak – opprettet i de norske byene, altså kjøpstedene, i 1916. Oslo – eller Christiania som byen da het, hadde et folkeregister allerede fra 1906. Disse folkeregistrene i byene er av uhyre stor viktighet i arbeidet med å oppspore enkeltpersoner. Byene har som regel en så stor befolkning at oppsporingsarbeid via andre kilder på såpass store populasjoner ville være en umulig eller iallfall usedvanlig tidkrevende oppgave. Men ved århundredskiftet soknet fremdeles bare en mindre prosentandel til kjøpsteder. Størsteparten av den norske befolkning ble ennå ikke systematisk registrert med alle personlige data og familiedata på kartotek kort i noe folkeregister. Først i løpet av de to første årene etter 2. verdenskrig, i 1945 og 1946 ble det opprettet folkeregistre i alle de vel 700 daværende norske kommuner. Det er altså ikke like lett å arbeide med slektsgranskingsarbeid hvis man leter etter personer på landsbygden som det er om man har til oppgave å spore opp mennesker som bor i byer. Nå er det nok likevel slik at den overveiende del av innflyttere til Norge utenfra slo seg ned i norske kjøpsteder. Hele den norske sosiale om-

stilling i dette århundre har bestått i en reduksjon av den norske befolkning som sokner til primærnæringene til fordel for konsentrasjon i byene. Så i løpet av 150 års tid er den norske befolkningslokalisering dramatisk endret fra at 15% av landets innbyggere bodde i by til det motsatte nemlig at 15% av befolkningen bor utenfor byene.

Vi taler m.a.o. om den såkalte flukten fra landsbygda. Det sier seg selv at mennesker som flyttet til Norge ikke flyttet til og bosatte seg på steder som nordmenn selv flyttet fra. Danskene i Norge i dette århundre vil derfor i de aller fleste tilfellene være lett oppsporbare ved henvendelse til de norske folkeregistre. Det finnes imidlertid ikke noe nasjonalt folkeregister der alle opplysninger er samlet. Det ville ha vært ønskelig om det var slik. Og slik nasjonal oversikt vil en kunne få til som en følge av innføring av datasystemer ved folkeregisterkontorene over hele landet. Fremdeles er dere derfor avhengig av å vite hvilke by deres dansker først slo seg ned i om dere vil forfølge dem og deres familier frem til dagen i dag. Det sier seg selv at fordi folkeregistrene gjør oppsporing av personer ulike mye lettere enn tidligere, så er ikke behovet for å utgi trykte familiehistorier så stort som det engang var. Selv om mange familier ut fra forskjellige motiver nok enda utgir sin familiehistorie, er slike bøker, såvidt jeg er istand til å bedømme situasjonen, ikke noen utbredt og viktig kilde, for den danske som vil spore opp dansker og danskættede etter dansker som flyttet til Norge etter 1900.

Den som ønsker å bruke de norske folkeregistre, må selv finne frem til telefon eller adresse på folkeregistrerkontoret. Brevene kommer imidlertid frem om man nøyer seg med å tilstille t.eks. Folkeregistret i Stavanger, Norge. Det holder. Registrene er som regel ekspeditte i å gi svar. Det er viktig at man presiserer og gjerne forklarer ved eksempel at det er egen familie man vil ha opplysninger om. Dette er viktig fordi folkeregistrene ikke vil gi ut opplysninger om hvem som helst til hvem som helst. Det såkalte personvernet gjør det vanskelig å få adgang til andre menneskers data enn dem man notorisk er beslektet med. Når det gjelder disse har man ifølge norsk lov en partsrettighetsinteresse til innsyn som vanligvis aksepteres, selv om begrunnelsen for å hente ut opplysninger om fjerne slektninger nok rent juridisk er noe svak i forhold til lovens forutsetning for innsyn.

Ved mange folkeregistre, skjønt dette gjelder nok ofte folkeregistrene i små kommuner, lite i de store kjøpstadsregisterkontorene, finnes ansatte og sjefer med stor personkunnskap og personkontakt. Min erfaring fra oppspøringsarbeid på vegne av norsk-amerikanere er at en del ansatte ved folkeregistrene kan fremskaffe detaljerte familieoversikter uten å slå opp i et eneste kartotekkort. De vet hvilke familiemedlemmer som i løpet av de siste generasjonene er flyttet hit eller dit, hvem de ble gift med, hvem barn og barnebarn er. De vet hvem som er flyttet inn i kommunen, hvem de fremmede er,

– om dere vil – og hvor disse kommer fra, hvordan de er amalgert i lokalsamfunnet, hvor de arbeider, hvem de giftet seg med, hvem barnene er osv. I mange tilfelle er den slektskunnskapsrike ansatte ved folkeregisterkontoret mer verdifull enn hele registerarkivet. Men dog ikke så bestandige på lang sikt. Det hender de levende kilder faller bort, som vi vet.

Nå er det ikke alltid like lett å være avhengig av å skulle måtte skrive til en rekke forskjellige folkeregistre for å spore opp en slektning eller et medlem av en slekt en arbeider med å klarlegge. Det kan kanskje være en trøst for dere at folkeregisterarkivene er i ferd med å bli avlevert til statsarkivene i Norge, altså til de norske landsarkivene. Ca. 1960 tok de norske folkeregistre i bruk en ny type manuelt førte kartotekkort. Eldre opplysninger ble ført over på disse kortene. Nå er de eldre kortene, – altså folkeregisterarkivene forut for 1960 i ferd med å bli avlevert til statsarkivene. Statsarkivene finnes som kjent i Oslo, Hamar, Trondheim, Tromsø, Bergen, Stavanger og Kristiansand. Jakt på dansker fra dette århundre vil derfor kunne skje ved henvendelse til statsarkivene i Norge. Når datasystemene er innført ved alle folkeregistrene er de fleste eldre opplysninger overført på maskinspråket. Når så er skjedd vil alle manuelle kortarkiver kunne overføres statsarkivene. Det er derfor ikke usannsynlig at godt før år 2000, kanskje allerede tidlig på 90-tallet, vil statsarkivene få overført alle norske folkeregisterarkiv frem mot 1990. Personundersøkelser i Norge fra det 20. århundre vil derved være svært rasjonalisert.

Det er vel, slik jeg antydte, ofte slik at det er dansker som dro til Norge før 1905, det knytter seg interesse til å følge til Norge. Og da er vi inne før folkeregistrenes tid. Vi er overlatt til andre hjelpemidler. Og vi er avhengig av kunnskap for å finne dem vi er på jakt etter. Jeg skal peke på en del av de problemer vi står overfor og trekke frem eksempler på litteratur og kildemateriale som kan være nyttig å anvende for formålet.

Hovedtyngden av den danske innvandring til Norge før den som har funnet sted de siste årene, er det naturlig å datere til unionstiden med Danmark til 1814 og med Sverige fram til 1905. En del innvandring finner vi nok allerede før midten av 1500-tallet, men da i form av grener av danske adelslekter som slo seg ned i Norge eller giftet seg med representanter for den hendøende norske adel. Familien Juel er et slikt eksempel med inngifte i adelslekten på Austråt.

Adelslektene, både de eldre og familiene som ble adlet etter eneveldets innførelse er imidlertid lettere å komme på spor av både gjennom det omfangsrike verk Danmarks Adels Årbog, men også fordi slektenes mest fremtredende representanter er omtalt i våre store biografiske oppslagsverk, Norsk og Dansk Biografisk Leksikon, og fordi det i svært mange tilfelle finnes monografier publisert nettopp om disse slektene. I enkelte tilfelle lettes

arbeide med adelsættene fordi deres hovedlinjer anla slektsbastioner gjennom ansamling av jordegods som familiene satt på i generasjoner. Dette gjaldt ikke bare Austråt, men også baroniet til familien Rosencrone i Hordaland, Jarlsberg grevskap, Løvenskioldgodset m.fl.

Langt de fleste dansker dro imidlertid ikke til Norge som adelige lensherer som forble med sin familie og dens avkom i Norge. Fra 1500 til 1800-tallet reiste flere tusen dansker til Norge med svært så forskjellige motiver, målsetninger og til høyst ulike deler av det langstrakte landet mot nord.

Noen reiste som tjenere for adelsmenn. Disse kunne senere komme til å gjøre karriere i Norge som fogder og sorenskrivere, tollforvaltere, skoginspektører m.v. Andre reiste til Norge som militære befalingsmenn. Hundrevis av danske teologer fikk sine prestekall i Norge fra 1500-tallet av: Den norske lutherske kirke ble i hovedsak organisert ved hjelp av danske prester. En lang rekke dansker reiste til Norge for å forsøke seg som handelsmenn. Noen fant arbeid som matroser på norske skip. Enkelte fant sogar veien til utkomme som bønder og husmenn i Norge. Danskene i Norge er således noe av en blandingsvare: de er nok ofte assosiert med embetsstanden, men vi finner dem også blant bønder og senere på 1700–1800-tallet blant sjømenn og arbeiderklasse. De reiste til Norge ofte uten å ha særlig mange faste tilknytningspunkter før avreise. De var derfor avhengige av å tilpasse seg de muligheter og kår som til enhver tid lå tilrette for dem enten bestemmelsene om deres oppholdssted og inntekt ble truffet av deres overordnede eller det var de innflyttede selv som utifra personlige og konjunkturbestemte vurderinger måtte finne frem til velegnet bopel der livsgrunnlaget syntes best mulig til enhver tid.

La meg kort og generelt si at de som ønsker å følge dansker i Norge med tilknytning til spesifikke familier selvsagt må starte med å konsultere bibliografiske oppslagsverk som t.eks.:

Gustav E. Raabe: Norske Stamtavler, bibliografi, utg. Oslo 1941.

Morten Hansen: Norske slektsbøker, bibliografi, utg. Oslo 1965.

Stavanger Bibliotek: Slegtshistorisk litteratur, utg. Stavanger 1977.

Norsk Slektskalender, utg. av Norsk Slegtshistorisk Forening, bind I og II, Oslo 1951. Dessuten utgir samme forening navneregister hvert 4. år.

Eksempler på familiemonografier er:

Finne-Grønn, S. H. *Abel*, den store matematikers slekt ved . . ., utg. Kristiania 1899.

Sommer, F. C. Slægten *Astrup* fra Astrupgaard i Nordslesvig gennem fem hundrede aar. Personalhistoriske meddelelser af . . ., utg. København 1905.

Dybwad, John. Familien *Dybwad* og grene av tilknyttede familier, utg. Oslo, Dybwad, 1934.

Hjersing, O. A. Stamtavle over familien *Hjersing* i Norge, utg. Moss 1904.

Huitfeldt-Kaas, H. J. *Efterretninger om familien Huitfeldt*, Et ufuldendt arbejde, utg. Kristiania 1908.

Kinnapel, Ole M. *Slekten Trane fra Viborg*, utg. Kristiansand 1978.

Lassen, Wilhelm. *Biskop i Lund (1620–1637) Dr. Mats Jenssøn Medelfars agnatiske descendenter af navn: Wibe og Lund*, samlet og udgivet nærmest for familien, utg. Kristiania, Dybwad 1901.

Norløff, H. P. *Familien Wiel på Fredrikstad*, utg. Oslo 1942.

Universitetsbibliotekenes eller folkebibliotekenes familie- og personallitteratur eller spesifikke slektslitteraturoversikter er i noen tilfeller utgitt av enkelte bibliotek.

La oss så se litt nærmere på enkelte grupper av dansker i Norge. Det er naturlig å begynne med embetsstanden. Vær her oppmerksom på det store navnetilfanget som går under navn av Langes embetskalender og som befinner seg i Riksarkivet i Oslo. Her finnes navn på et stort antall embetsmenn i Norge i enevoldstiden. Men opplysningene om hver enkelt er sparsomme slik at bruksverdien av det i og for seg store datamaterialet som embetskalenderen representerer dog er noe begrenset.

Den største rekruttering av dansker til en enkelt embetsgruppe gjaldt geistligheten. Biskoper og prester og kapellaner var i overveiende grad danske av fødsel på sent 1500-tall og utetter 1600-tallet. Deres danske opphav var ikke noe som man må finne ut ved særskilte fødesteds opplysninger. Navnene de brukte er ofte referanse god nok, som t.eks. med sokneprest på Nedstrand i Ryfylke nord for Stavanger ved navn Anders Tybo, åpenbart en teologisk innvandrer fra Thy i Vest-Jylland. Dette lutherske presteskaper av dansk opphav kom til å spille en store rolle i norsk historie på mange måter. Ikke bare fikk de ansvaret for sammen med den norske fødte geistlighet å bygge opp den nye kirkeorganisasjonen og styrke den både når det gjaldt kirkens religiøse og moralske fundament såvel som en reorganisering av kirkens inntektsgrunnlag. Mange prester måtte bruke vel så mye tid på retts-tvister for å rehabilitere kirkens og presteembets jordegods som på å forkynde den nye rettroenheten. Etter som tiårene gikk kom prestene til å få ansvaret for fattigvesen og undervisning og moral og sedelighet. De ble politikere i lokalsamfunnet. Etterhvert som deres etterkommere ble nasjonalisert, ble mange bygdeførere.

Men prestenes betydning lå ikke bare i at de selv og deres sønner og sønnesønner innehadde kall. Det lå også i den formeringsstyrke dette presteskaper hadde. Husk på at det nye lutherske presteskaper ikke som det tidligere katolske presteskaper gjennom hundrevis av år var et barnløst presteskaper. Tvert imot: prestene levde i familier der sønner og døtre ynglet. Når man ser på barnekullene skulle man av og til tro at prestene skulle gjøre

godt igjen all den barnløshet som preget katolikkene. Det får nå være som det vil. Men barneflokkene var ofte store. Men dermed fikk prestestanden og dens etterkommere en viss sosial betydning utover prestegårdslivet i seg selv. Prestesønnene overtok ofte prestekallene. Men enkelte prestesønner gikk til andre embeter, atter andre til liv som kjøpmenn. Enkelte slo seg til og med ned som bønder.

De mange prestedøtre var prestestanden i seg selv for fåtallig til å fange opp. Men prestedøtrene representerte ekteskapskandidater med sosial prestisje. Husk på at de fleste nordmenn (90%) bodde utenfor byene. Men bare få embetsmenn bodde på landsbygden. De mange prestedøtre ble derfor ekstra attråverdige partnere for storbønder og lensmenn, men også for andre embetsmenn som bodde i lokalsamfunnet, t.eks. en del fogder, skrivere, militære befalingsmenn og offiserer. Prestene selv derimot fant ofte at kjøpmenn i byene representerte gode underholdningstilbud for døtrene samtidig som slike beilere var sosialt *comme il faut* og kapitalmessig interessante. Men herved kom prestestandens etterkommere til å spres over store geografiske områder. Den lokale prestegård befant seg ikke i geografiske og standsmessige omgivelser som kunne fange opp prestefamiliens neste generasjon. Hele landet var giftemarked for prestestanden. Dessuten flyttet sokneprestene da som nå. Prestestanden var med andre ord ikke bare mobil ved at store deler av den ankom til Norge fra Danmark. Den var i høyeste grad mobil »on the move« i Norge fra generasjon til generasjon. Dette ga den igjen en erfaring med Norge som ga den kompetanse når det gjaldt å forstå norske problemer. Embetsstanden var nasjonal i sitt arbeid og sin tenkning mer enn andre yrkesgrupper. Men for slektsforskerne førte dette etterhvert til atskillig bry. Hvordan skal man følge prestestanden og dens avkom i Norge. Ikke bare de sønner som vandret i fedrenes fotspor. Men de danske presteætlinger i hele sin tallmessige bredde?

Helst skulle vi hatt en kjempeoppslagsbok benevnt noe slikt som: Det norske presteskap av dansk opphav og dets etterkommere i Norge. Men det verket venter på forfatter. Inntil noen tar utfordringen og den er mer krevende enn bare å drive kompilering, får vi nøye oss med tilgjengelig materiale. Mange prestefamilier har fått egne monografier. Jeg har allerede nevnt slike familier blant eksemplene på familiemonografier.

Men ellers vil nyttige oppslagsverk være de genealogiske oversikter over presteskap som finnes i verker som O. A. Løwold: Prestehistorier fra Ryfylke, Jæren og Stavanger, små hefter som kanskje er ukjent for de fleste, og vanskelige å få fatt i da de er trykket som deler av skrifter med annen hovedoverskrift. For oss som til daglig arbeider i Rogaland er disse prestebiografiene litt av en sine qua non i det slektshistoriske arbeidet.

Liknende bøker har vi fra de norske stift:

Prester i hele Norge:

Bang, A. Chr. Den norske kirkes geistlighed i reformations-aarhundredet (1500–1600). Biografiske, kulturhistoriske og kirkehistoriske opplysninger af biskop dr. . . . utg. Kristiania, Cammermeyer, 1897.

Bie, M. Opplysninger om Norges geistlighed siden 1814 ved . . . utg. Kristiania, Steen, 1885.

Ostermann, H. Norske teologiske kandidater ca. 1690–1754. Tillegg til Norsk slekthistorisk tidsskrift. Bind 6 flg. utg. Oslo, Cammermeyer, 1945.

Prester i den norske kirke og andre teologiske kandidater. utg. Bergen, Land og kirke, 1974.

Kristiansand stift:

Thrap, D. Christiansands stifts prester i det syttende aarhundrede af . . . utg. Kristiania, Dybwad, 1899.

Bergen stift:

Thrap, D. Bergens stifts biskoper og præster efter reformasjonen. Biografiske efterretninger samlede av provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død udgivne af . . . utg. Kristiania, Cammermeyer, 1896. 2. bind.

Den Nordenfjeldske geistlighed:

Erlandsen, Andreas. Biografiske efterretninger om Den Nordenfjeldske geistlighed.

Bind I. Trondhjems bispedømme. utg. Kristiania, 1851.

Bind II. Biografiske efterretninger om geistligheden i Tromsø stift. utg. Kristiania, 1857.

Et verk som nå delvis er trykket er Erling Rekstens to bind om lokalforvaltning på Vestlandet, hovedsakelig Bergenhus len og stift. Reksten har i detalj gjennomgått de enkelte geistlige og verdslige embeter på Vestlandet på store deler av 1600-tallet og boken er spekket med genealogiske opplysninger. I tillegg til å være et interessant forskningsbidrag, er den en godbit for slektsinteresserte. Særlig de som jakter på dansker i Norge. Og den har ikke bare opplysninger om prestene, men også om den lokale verdslige øvrighet, fogder og skrivere. Tittelen er:

Erling Reksten: Krongodssalg og embetsstand i Bergenhus len/Bergen stiftamt i 2. halvdel av 1600-tallet. Utgitt Oslo 1979.

Et offentlig skrift som er til god hjelp når man fortvilet jakter på medlemmer av embetsstanden er norsk statskalender. Den er utgitt etter 1814 og

har register. Den er ikke minst nyttig når man skal forfølge prestene fra det ene kall til det annet. I tiden før statskalenderen kan prestene lett bli borte for en i det norske landskapet. På 1700-tallet er man fremdeles henvist til å følge danske innflyttere og deres etterkommere i primærkildene, som kirkebøker, manntall og skifteprotokoller. En kilde som eksisterer noe ujevnt fra distrikt til distrikt, men som kanskje denne forening kunne ta initiativ til å få samlet norsk registratur til – er de geistlige skifteprotokollene: De finnes for slutten av 1600-tallet og 1700-tallet. De har et eventyrlig rikt informasjonsmateriale om prester, provster, bisper samtidig som både klokkere og lectores er tilgodesett med plass etter egen død. Og her får man nevnt alle arvinger og verger hvor enn i Norge eventuelt Norge og Danmark de måtte finne seg. Protokollene finnes ved statsarkivene for de respektive distrikt. Og jeg mener det skal være registre til de fleste, så der er vel bare tale om å redigere dem sammen.

Som kjent for de fleste var de lensherrer, de menn som styrte Norge på vegne av den danske konge etter reformasjonen i all hovedsak danske menn, dvs. de var det vel samtlige, dog noe avhengig hvilken nasjonalitet man skal gi familien Juel fra Austråt. Lensherrene tilhørte adelslekter, som jeg allerede har talt litt om. Men det praktiske arbeide med administrasjonen av lenene ble forestått av fogdene. Disse var lensherrenes tjenere, utnevnt av ham og avhengig av hans gunst like frem til 1660, da de fikk status av embetsmenn og skulle utnevnes i Kjøbenhavn, men dog uten at lensherrenes innflytelse over utnevnelsen forsvant helt av den grunn. Fogdene var altså danske. Men de skiftet med skiftende lensherrer. Og de ble også brukt i andre stillinger, som tollinspektører, stiftsskrivere m.v. Etter at kongen tillot oppnevning av edsvorne skrivere, sorenskrivere til hjelp for bøndene ved utførelsen av rettslige forretninger, kom enda en invasjon av danske offentlige betjenter, først lensherre avhengige, senere frittstående embetsmenn. Opplysninger om alle sorenskriverne i Norge finnes samlet i de to bøkene »Våre sorenskrivere«, utgitt i 1940 og 1945 av Arnet Olavsén. For hver skriver finnes oppført en rekke basisdata, både om embetsmessige og familieforhold. Også prokuratene har fått behørig omtale i et eget bokverk: Norges prokuratorer og sagførere 1660–1905. Her er fylldige karriere- og slektsopplysninger under hver person. Et stort antall av dem var dansker.

Og etter at den norske hær ble organisert på begynnelsen av 1600-tallet, etter at norske toll-, skog- og bergverksvesen ble utskilt som egne administrasjoner, kom enda flere dansker (hele tiden innbefattet slesvig-holstenerne) til Norge som kongelige betjenter og embetsmenn.

Igjen er en henvist til monografier, eller bibliografiske oversikter når en jakter på disse innvandrerne. Men man jakter nok ofte mer forgjeves når

man vil spore opp de verdslige dansker og deres etterkommere enn når det gjelder presteskapets medlemmer.

Jeg har selv erfart det i mine arbeider om lokalforvaltningen i Stavanger amt på 1500–1600-tallet. Og for å få det sikreste grunnlag å nærme meg de generelle problemer på, har jeg utarbeidet personbeskrivelser over fogder og sorenskrivere fra dette distriktet for tiden 1500–1814 med opplysninger om kongelige betjenter, deres arbeidsområde og deres familier. – Fogder og sorenskrivere i Stavanger len og amt 1500–1814 i årboken *Ætt og Heim* 1981 og 1982. En meget nyttig nasjonal oversikt over alle byfogdene i Norge som dekker hele tidsrommet 1125–1975, ble utgitt av Haakon M. Fiskaa i 1980 under tittelen »Gjaldker og byfogd«.

Tilsvarende opplysninger fra Bergenhus len og amt finnes i Erling Rekstens bok. Men ellers i Norge må man gå på jakt: Lokale monografier finnes nok uten at det er gitt noen samlende bibliografisk fremstilling om trykt materiale om lokale bestillings- og embetsmenn på verdslig side av særlig interesse for dem som vil skaffe seg en oversikt over dansker i norsk lokalforvaltning.

Og i en samlet presentasjon av alle norske bestallinger 1660–1814 utgitt i *Norsk Slegtshistorisk Tidsskrift* bd. II og III, Oslo 1932, finnes opplysninger om fogder, tollembetsmenn m.v. De er oppstilt alfabetisk. Og denne oppstillingen som meg bekjent ikke er utgitt separat, men forblir en del af nevnte bind av *Norsk Slegtshistorisk Tidsskrift*, gjør det mulig å følge de lokale embetsmenn når de forflytter seg fra distrikt til distrikt. Sper man så på med statskalenderens opplysninger etter 1814, er det ikke så vanskelig å følge de medlemmer av de danske innvandrede familier som holdt seg i embetsstanden. Det samme gjelder de militære offiserer. Deres personhistorier er vel tatt vare på i verket Olai Ovenstad: *Militærbiografier. Den norske hærs officerer, 1628–1814*, utg. Oslo 1948, M. Haffner: *Generalstaben 1814–1914*, utg. Kristiania 1914. Her er en rekke opplysninger om familiemedlemmer og etterkommere. På lignende måte finnes egne bøker om posttjenestemenn, J. Schønings: *Norske posttjenestemenn 1814–1902*, utg. Kristiania 1903 og Schønings: *Norske posttjenestemenn 1903–1947*, utg. Bergen 1948.

Den som skal granske hele slekten og etterkommere av danske embetsmannsfamilier og ikke kan gå til trykte bøker, men må foreta studier i originalmateriale, må man være klar over at den lokale embetsstanden for en stor del i hele perioden 1500–1900 bodde på embetsgårder, dvs. de bodde i det lokalsamfunn der de utøvde sitt embete. Riktignok bodde en rekke av dem i byene fordi de av sosiale grunner nok fant landsbygden noe ensom. Og de fortrakk nok ofte til bylivet så snart de hadde en sjanse på tilsvarende måte

som lensherren fant Kjøbenhavn mer attraktiv enn de små norske byforhold. Og frem mot 1900 er det en klar tendens at de fleste embetsmenn, prestene og delvis skriveren og fogder unntatt, i stadig større grad hadde sin residens i nærmeste kjøpstad. Men gjennom en rekke generasjoner var de kongelige prestegårder, fogdegårder, skrivergårder og offisersgårder hovedsentra for forvaltning og sosialt liv utenfor byene i Norge. Og her var det nok i betydelig grad dansk språk og dansk kultur som ble forfektet. Vi kjenner fra 1600-tallet enkelte kulturkollisjoner der norske bønder håner de danske kongelige betjenter og ber dem om å ta sitt danske språk med seg og ha seg ut av Norge. Men det var før de danske innflytteres etterkommere ble norsknasjonale.

Poenget mitt med å fremheve embetsgårdene er at jakten på data om familiene på embetsgårdene må søkes i de lokale kirkebøker og folketellinger. De oppbevares ved statsakivene. I og med at embetsgårdene lå fast i bestemte prestegjeld så er dette arbeide noe lettere enn jakten på bonde- og husmannsfamilier der hovedpersonene kunne flytte ikke bare fra plass og gård til en annen men også mellom prestegjeld og stift. Så så lenge embetsfamilien hadde embete kan man begrense slektsforskningen til det prestegjeld embetsgården lå i. Jeg nevner for ordens skyld at kirkebøkene fra Norge for de fleste prestegjeld finnes fra tidlig på 1700-tallet, enkelte starter i de siste 1600-tallstiårene. Manntall finnes for store deler av Norge fra 1701 og fra sørvestlandet fra 1758. Disse kildene er nominelle dvs. de har opplysninger om personer på gårdene, embetsgårdene inklusive. Det må også nevnes at de norske såkalte Gards- og ættesoger, altså den omfangsrike litteraturen som omtaler alle personal-historiske forhold knyttet til gården som bosted etter hvert er utkommet i ca. halvpart av alle norske kommuner. Her kan vi under de respektive gårder bosatt av embetsmenn finne et vell av gårds- og personal-historiske opplysninger i denne omfattende norske litteraturen. Og her vil man også finne referanser til etterkommere som ble boende i bygden. Så de norske Gards- og ættesoger hører med blant den viktigste litteraturen i jakten på danske innvandrere til Norge og deres etterkommere.

Jeg har så langt konsentrert meg om dansker som dro til Norge som en direkte følge av unionsforholdet og som utøvde myndighet på vegne av styresmaktene i Kjøbenhavn. Men en lang rekke dansker dro til Norge for å arbeide seg opp innen sjøfart, håndverk og handel.

Vi har ingen oversikt over omfanget av denne innvandringen. Vi kan ikke telle denne gruppe dansker like lett som vi teller prester og offiserer. Og vi har ennå ikke fått noen faghistorisk studie av disse innvandrernes betydning for norsk byvekst og kapitalutvikling. Men vi vet at den var betydelig, og ikke sjelden kombinerte medlemmer av en og samme familie funksjoner in-

nenfor næringsliv og embetsstand. Den store matador i Stavanger på 1600-tallet, den innvandrede jøde Søren Pedersen Godtzen bekledd embeter både som sorenskriver, foged og borgermester. Samtidig var han byens største skipsreder og kjøpmann, han kjøpte mye jordegods på landsbygden. Og hans mange sønner ble prester og handelsmenn, hans døtre giftet seg med prester og handelsmenn. Han hadde flere brødre som gjorde liknende karriere som han selv. Slike danske innvandreramatadorer finnes også i andre norske kjøpstadsamfunn. Deres betydning for utvikling av norsk næringsliv må ikke undervurderes. Bl.a. kom de til Norge ofte som agenter for hjemlige handelshus og kunne videreutvikle et alt etablert kontaktnett. I det hele tatt kom danskene til Norge med en kontakt til Europa som nordmennene selv hadde lite av, bortsett fra storbyen Bergen.

Nå hadde kjøpmannsslekter en tendens til å holde seg i byene. Så jaktterrenget er her begrenset. Med smått og stort hadde Norge bare en 10–12 samfunn med kjøpstadsstatus. Og for stiftsbyenes vedkommende er det utgitt borgerbøker for hele perioden 1500–1900, eller iallfall deler av den. Jeg nevner her:

Christiania borgerbok 1690–1799, utg. Christiania 1921

Bergen borgerbok 1550–1751, utg. Kristiania 1878

Bergen borgerbok 1752–1865, utg. Bergen 1923

Stavanger borgerbok 1436–1850, utg. Stavanger 1935

Stavanger borgerbok 1851–1900, utg. Stavanger 1946

Borgerrulle for Kristiansand 1641–1820, utg. Kristiansand 1952

I Stavanger er det registrert 22 nye borgere født i Danmark i årene 1801–1860. Og ser vi på hele bybefolkningen var det i 1865 58 innbyggere født i Danmark i denne ene norske byen.

Både borgere og embetsmenn, men også de dansker som ikke – iallfall ved ankomsten til Norge hørte til det høyere sosiale lag kan studeres ved å utnytte primærkildematerialet. Men det er en tidkrevende jobb.

Derfor er det gledelig at de viktigste nominelle kilder, særlig våre folketellinger stadig blir bedre indeksert. Dermed får man lettere identifisert t.eks. dansker både på by og land som ikke hadde borgerbrev, men som kom til Norge som skreddersvenner eller matroser.

Og enkelte dansker slo seg også ned i Norge som gårdbrukere, og enkelte som husmenn, muligens fordi kårene blant den norske landsbygdbefolkningen var bedre enn under de meget strenge forhold i Danmark.

I en analyse av et manntall fra 1706 – det eldste som oppgir fødested, har jeg notert at seks danske menn var bønder og husmenn i Rogaland, hovedsakelig på øyene i Ryfylke.

De viktigste tellingene der det finnes indekser utarbeidet ved statsaki-

vene er folketellingen for 1801, 1865, 1875, en spsialtelling for byene 1885 og 1901. Også kirkebøkene begynner å få enkelte registre takket være arbeidet ved Registreringsentralen for historiske data i Tromsø, som nå blir utvidet ved en egen stiftelse under Riksarkivaren som skal hete Norsk Arkivinformatjon og få sitt sete i Mo i Rana. Den vil bli en paralell til databasen i Sverige med dens tilsvarende navn Svensk Arkivinformatjon. Danskerne i Norge i fortid og nutid har spilt og spiller en viktig rolle i norsk historie; og de kan oppspores.

Litteraturliste

- Morten Hansen: *Norske Slektsbøker, en bibliografi*, Oslo 1965.
- Bergen borgerbok 1550–1751*, utg. Bergen 1878.
- Bergen borgerbok 1752–1865*, utg. Kristiania 1923.
- Bergens stifts biskoper og præster efter reformatjonen*. Biografiske efterretninger samlede av provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død udgivne af D. Thrap, utg. Kristiania, Cammermeyer, 1896. 2. bind.
- Biografiske efterretninger om Den Nordenfjeldske geistlighed*. Andreas Erlandsen. Bind I. *Trondhjems bispedømme*, utg. Kristiania, 1851. Bind II. *Biografiske efterretninger om geistligheden i Tromsø stift*, utg. Kristiania, 1857.
- Borgerrulle for Kristiansand 1641–1820*, utg. Kristiansand 1952.
- Christiania borgerbok 1690–1799*, utg. Christiania 1921.
- Christiansands stifts præster i det syttende aarhundrede*. Af D. Thrap, utg. Kristiania, Dybwad, 1899.
- Den norske kirkes geistlighed i reformatjons-aarhundredet (1500–1600)*. Biografiske kulturhistoriske og kirke-historiske opplysninger af biskop dr. A. Chr. Bang, utg. Kristiania, Cammermeyer, 1897.
- Dr. Mats Jenssøn Medelfars agnatiske descendenter af navn: WIBE og LUND*. Samlet og udgivet nærmest for familien. Av Wilhelm Lassen, biskop i Lund (1620–1637), utg. Kristiania, Dybwad, 1901.
- Efterretninger om familien HUITFELDT*. Et ufuldent arbeide av H. J. Huitfeldt-Kaas, utg. Kristiania 1908.
- Familien WIEL på Fredrikstad*. Av H. P. Norløff, utg. Oslo 1942.
- Familien DYBWAD og grene av tilknyttede familier*. Av John Dybwad, utg. Oslo, Dybwad, 1934.
- Fogder og sorenskrivere i Stavanger len og amt 1500–1814*. Ved Hans Eyvind Næss i årboken Ætt og Heim 1981 og 1982.
- Generalstaben 1814–1914*. Ved M. Haffner, utg. Kristiania 1914.
- Gjalker og byfogd*. En meget nyttig nasjonal oversikt over alle byfogdene i Norge som dekker hele tidsrommet 1125–1975. Ved Haakon M. Fiskaa, utg. 1980.
- Krongodssalg og embetsstand i Bergenhus len/Bergen stiftamt i 2. halvdel av 1600-tallet*. Av Erling Reksten, utg. Oslo 1979.
- Militærbiografier – Den norske hærs officerer 1628–1814*. Ved Olai Ovenstad, utg. Oslo 1948.
- Norske Stamtavler*, bind I og II, utg. av Norsk Slegtshistorisk Forening, Oslo 1951.
- Norsk Statskalender 1814 ff.*
- Norske teologiske kandidater ca. 1690–1754*. Tillegg til Norsk slegtshistorisk tidsskrift. Bind 6 flg. ved H. Ostermann, utg. Oslo, Cammermeyer, 1945.
- Norske posttjenestemenn* ved J. Schøning: 1814–1947. 3. utgave 1814–1902, utg. Kristiania, 1903. 4. utgave 1903–1947, utg. Bergen, 1948.
- Opplysninger om Norges geistlighed siden 1814*, ved M. Bie, utg. Kristiania, Steen, 1885.
- Præster i den norske kirke og andre teologiske kandidater*, utg. Bergen, Land og kirke, 1974.
- S. H. Abel, den store matematikers slekt*. Ved Finne-Grønn, utg. Kristiania 1899.
- Slekten TRANE fra Viborg*. Av Ole M. Kinnapel, utg. Kristiania 1978.
- Slægten ASTRUP fra Astrupgaard i Nordslesvig gennem fem hundre aar*. Personalhistoriske meddelelser af F. C. Sommer, utg. København 1905.

Stamtavle over familien HJERSING i Norge. Av O. A. Hjersing, utg. Moss 1904.
Stavanger borgerbok 1436–1850, utg. Stavanger 1946.
Stavanger borgerbok 1851–1900, utg. Stavanger 1935.

Hans Eyvind Næss, f. 1943, statsarkivar i Stavanger, dr. philos. 1981 på en afhandling om »Trolldomsprosessene i Norge på 1500–1600-tallet«. Illustreret populærvidenskabelig udgave i 1984 »Med bål og brann«. Medforfatter bl.a. med artikler i bøgerne »Stavanger på 1800-tallet« (1975), »Danske og Norske Lov i 300 År« (1983), »Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner 150 år« (1987), »Häxornas Europa« (1987). Har udgivet 11 bind kildepublikationer: »Tingbøker fra Rogaland 1613–1660« (1974–1987). En række artikler om kultur, rets- og socialhistoriske emner. Adresse: Eiganesveien 56, Stavanger, Norge.

DIS-Danmark

Hvor langt er vi nået?

I juni 1987 opregnedes nogle hovedpunkter som forslag til en foreløbig handlingsplan for DIS-Danmarks aktiviteter. Et af disse var fra starten formidling af viden og kontakt.

Første nummer af DIS-Danmarks informationsblad SLÆGT & DATA så dagens lys i juni 1987. SLÆGT & DATA udkommer nu med 4 numre årligt indeholdende generel information, artikler, programanmeldelser, kommentarer og synspunkter samt værdifuld kritik. Informationsbladet er således både født og døbt, og nu skal redaktionsudvalg og DIS-Danmarks medlemmer i fællesskab sørge for en god vækst.

Som led i den grundlæggende formidling af viden og kontakt er der i løbet af 1988 afholdt 4 medlemsmøder med foredrag og introduktion til arbejdet med EDB i slægtsforskningen, alle med god tilslutning, og desuden er der afholdt et Nordisk Seminar i Databehandling i Slægtsforskning. Medlemsmøderne skal fortsættes og intensiveres i de kommende år, men indhold og karakter skal naturligvis løbende vurderes og justeres i forhold til medlemmernes ønsker og behov.

En begyndende introduktion til databehandling i slægtsforskning har fundet sted, hvorimod det må erkendes, at det først nu er ved at lykkes at etablere konkret undervisning.

Gennem SLÆGT & DATA og gennem deltagelse i afholdte møder er formidlet en række kontakter, men der er fortsat et stort behov for viden om, hvad andre arbejder med og hvordan. Derfor tages i det sidste nummer af SLÆGT & DATA i -88 initiativ til en egentlig medlemsregistrering. Et kartotek med disse oplysninger vil blive et værdifuldt redskab til at formidle kontakt imellem medlemmer med sammenfaldende interesseområder og datamater.

I SLÆGT & DATA er omtalt enkelte specielt udviklede programmer for slægtsforskere, der til lige med andre er blevet demonstreret ved medlemsmøder. Spørgsmål om f.eks. udveksling af data ville løses forholdsvis let, hvis alle brugte samme program til indtastning, behandling og lagring af slægtshistoriske data, men det forekommer ikke at være realistisk. Derfor bør kræfterne samles om at fastsætte en standard for udveksling af persondata mellem forskellige programmer. Der findes allerede en amerikansk standard (GEDCOM). Måske kan den bruges, eventuelt i en modificeret udgave, og hvis ikke må en ny standard udarbejdes.

Standardisering er også et nøgleord for slægtsforskere, som beskæftiger sig med at overføre slægtshistoriske kilder til EDB eller med at udarbejde hjælpemidler til forskellige kildetyper, f.eks. registre til kirkebøger, skifteprotokoller, retsprotokoller og lignende, for ikke at nævne overføring af hele folketællinger til EDB. Hertil anvendes højst forskellige databaseprogrammer. En del af disse programmer kan udmærket udveksle data, men der bør fastlægges en standard for noget så elementært som f.eks. felttyper, feltlængder o.l., såfremt data på et senere tidspunkt på en rimelig overkommelig måde skal kunne indlægges i en fælles database.

Hvad med fremtiden?

DIS-Danmark er stiftet af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie og er som sådan en del af Samfundet, men fra starten har det været klart, at DIS-Danmark skulle have sin egen styrelsesform. Den i 1987 nedsatte planlægningsgruppe har undervejs konstitueret sig som en egentlig bestyrelse for derved at fastslå en nøjere arbejdsdeling. Dette er en midlertidig foranstaltning, eftersom planlægningsgruppen i sig selv er en midlertidig foranstaltning. Forslag til vedtægter for DIS-Danmark er nu udarbejdet og forventes fremlagt ved en generalforsamling i DIS-Danmark i maj 1989, hvor bl.a. valg til en egentlig bestyrelse skal foretages.

Medlemskab af DIS-Danmark har hidtil været gratis, men det har fra starten ligget klart, at DIS-Danmarks virksomhed på længere sigt bør hvile i sig selv. Samfundet er fortsat økonomisk bagstopper for DIS-Danmarks virksomhed, men i 1989 søges udgifterne til produktion og udsendelse af SLÆGT & DATA delvis dækket af medlemmerne i DIS-Danmark. Med første nummer af SLÆGT & DATA 1989 er der fremkommet et giroindbetalingskort på 40 kr. til delvis dækning af omkostninger i forbindelse med de 4 numre af SLÆGT & DATA i 1989.

En østhimmerlandsk Winther-slægt i det 17. århundrede

Af

Poul Verner Christiansen

Mange med rødder i det himmerlandske støder ved slægtsforskning ind i Winther-linjer i det 19. og 18. århundrede.

I den lokalhistoriske litteratur støder man også hyppigt på navnet Winther, når talen er om forholdene i det 17. århundrede, f.eks. i Kr. Værnfelts artikel om »Fleskum Herreds Selvejerbønder«.¹

Nysgerrigheden efter at få hold på genealogien også i det 17. århundrede pirres yderligere af, at navnet forekommer i Aalborghus lens jordebøger allerede fra det 16. århundrede, spredt over hele Himmerland, og specielt for Østhimmerlands vedkommende fra ca. 1600 i Nøtten (Ferslev sogn), Ferslev by, Voldsted by, Gunderup by og i Søndertranders.

Navnet var altså ikke sjældent i Østhimmerland i det 17. århundrede – men var det samme slægt, og hvordan er sammenhængen med de efterfølgende århundreders Winthere i det samme område eller i andre områder? For at få svar på disse spørgsmål har jeg set nærmere på Aalborghus lensarkiv (regnskaber) og Fleskum herreds tingbog fra det 17. århundrede (den ældste er fra 1629). De mange små og store brikker, jeg har fundet, er i det følgende sat sammen til en genealogisk oversigt over en Winther-slægts udbredelse i Østhimmerland i det 17. århundrede.

Det faktum, at lensarkiv og herredstingbøger muliggør dette, bidrager allerede på forhånd til at karakterisere slægtsgruppen socialt: den bestod af bønder, som var selvejere eller fæstere af krongårde (ofte begge dele), og de var fremtrædende i den lokale offentlighed; ustandselig optrådte de på herredstinget i en eller anden funktion, som tingsvidner, som sandemænd, som delefoged, som herredsfogdens stedfortræder, eller som sagfører for andre.

Det begyndte i Nøtten

Nøtten i Ferslev sogn (Fleskum herred) er udgangspunkt for Winther-slægtens udbredelse i Østhimmerland i det 17. århundrede. Omkring år 1600 var der fire brødre i Nøtten: *Niels, Christen, Jep* og *Peder*, med patronymikonet Pedersen og tilnavnet Winther (ofte også stavet Vinter eller Vindter), og herfra udbredte de sig i store træk således:

Støtteur 8
Sindur Ninnvad lögnot

j 2 *mþ Bærringe*
 i *prind mþ Björving*
 1/2 *laub*
 1/2 *gaas und aar*
 1/2 *skand*
 1/2 *Duin*
 1/2 *Eys*
 1/2 *mþ fja giefsting*

Lainis Rindholm *Sindurmand*

1/2 *beta ring*
 1/2 *oile ring*
 1/2 *oile ring*
 1/2 *oile aar*
 1/2 *prind Dinor*
 1/2 *fauer*
 1/2 *laub*
 1/2 *gaas und aar*
 1/2 *skand*
 1/2 *Eys*
 1/2 *i þ j at the galp*
 1/2 *mþ Bærringe*
 1/2 *mþ fja giefsting*
 1/2 *mþ fja giefsting*

Sindur Ninnvad

j 2 *mþ Bærringe*
 i *prind mþ Björving*
 1/2 *laub*
 1/2 *gaas und aar*
 1/2 *skand*
 1/2 *Duin*
 1/2 *Eys*
 1/2 *mþ fja giefsting*

staly:

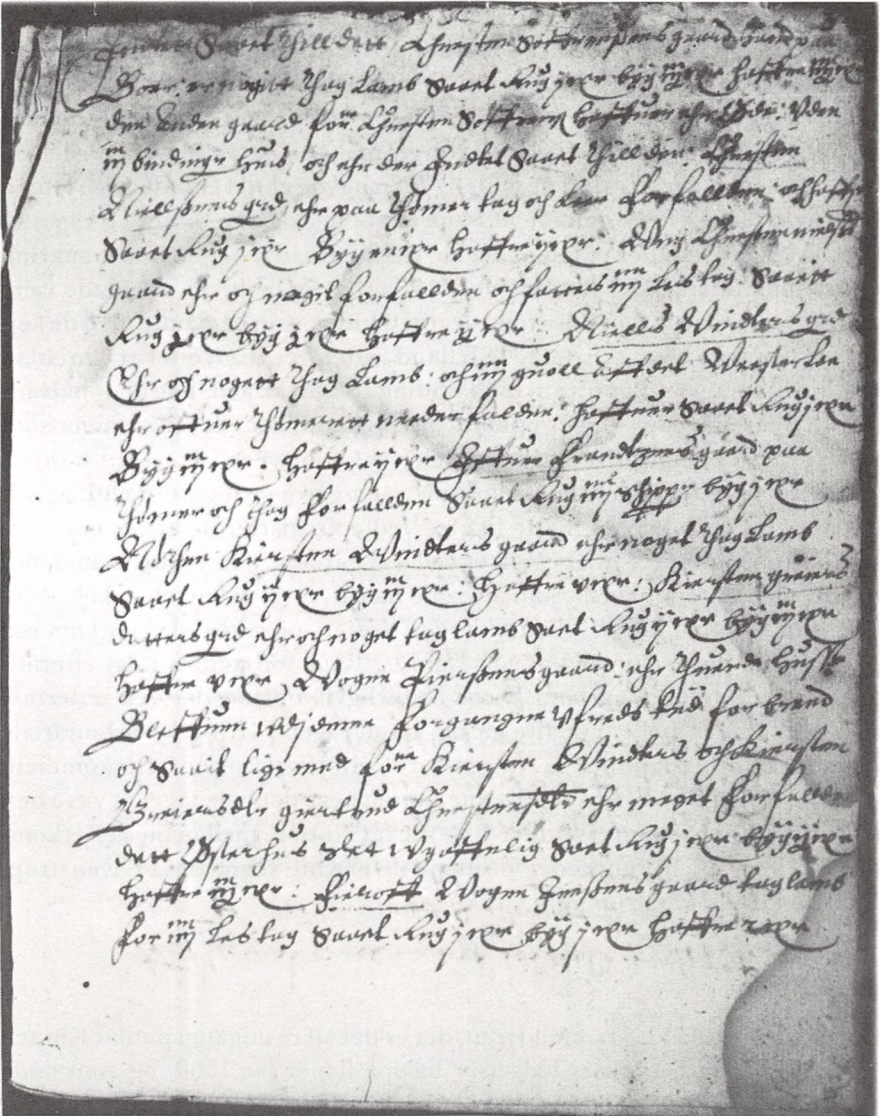
mye

1/2 Sindurmand
 j 2 *mþ Bærringe*
 i *prind mþ Björving*
 1/2 *laub*
 1/2 *gaas und aar*
 1/2 *skand*
 1/2 *Duin*
 1/2 *Eys*
 1/2 *mþ fja giefsting*

1/2 Skille
 1/2 *mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*
 1/2 *1/2 mþ fja giefsting*

Lensregnskabernes jordebøger giver os navnene på beboerne på kongrodsset, ofte helt tilbage til før år 1600. Her er det landsbyen Nøtten i 1625/26, altså lige før den sammen med resten af Jylland måtte betale prisen for Chr. IV.s fiskeasko som feltherre i 30-årskrigen!

(Aalborghus lensregnskaber. Jordebøger 1625-26, Fleskum herred, Ferslev sogn. (RA.Kbh.)).

Denne synsrapport om krongårdens tilstand i efteråret 1629 giver os billedet af den hægede landsby efter de kejserlige tropper få måneder før havde forladt Jylland. Navnene er udskiftet: Peder Munks søn, Vogn Pierson, har nu overtaget den ene gård, hvoraf »tvende huse «er» bleven udi denne forgangne ufreds tid forbrændt«. Ved de tre andre gårde står nu enkernes navne: Kirsten Windters, Kiersten Greiersdatter (enke efter nr. 3) og Giertrud Christensdatter (enke efter Laurids Kielsen).

Tingbog og jordebog supplerer hinanden, – og sætter slægtshistorien i relief.
 (Fleskum herreds tingbog, 1629, fol.32a. (LAN, Viborg)).

Niels fæstede gård i Ferslev by, men hans efterkommere sad senere i Volsted og fra begyndelsen af det 18. århundrede desuden i Flamsted; *Christen* fæstede gård i Søndertranders og havde efterkommere der på egnen; *Jep* fæstede en af de 4 Nøtten-gårde, hvilket en søn af ham også gjorde, og dennes mandlige efterkommere flyttede til Norge, mens en datter blev på gården og blev gift med den ny fæster; og endelig *Peder* havde gård i Gunderup by, men hvor eventuelle efterkommere af hans to sønner og ene datter er kommet hen, vides ikke. Det er påfaldende, at Niels, Christen og Jep døde omkring det samme tidspunkt i slutningen i 1620'erne, og man kan ikke lade være med at sætte det i forbindelse med de ufredstider, som begyndte med de kejserlige troppers besættelse af hele Jylland i efteråret 1627, efter at Christian IV var sluppet uheldigt fra sin indblanding i 30-årskrigen. I de godt halvandet år, de fremmede tropper opholdt sig i Jylland, kom det til sammenstød som følge af udsultningen af landsdelen, bl.a. nævnes i Fleskum herreds ældste tingbog fra 1629, at den ene af Nøtten-gårdene blev afbrændt af soldater, og at dens beboer måtte flygte. Ved en registrering af gårdenes tilstand i 1629, indført i tingbogen, er ved 3 af gårdene ikke anført mændenes navne, men deres enkers!² Som allerede nævnt, forblev kun en enkelt Winther-efterkommer i det 17. århundredes Nøtten, og andre slægter kom ind på gårdene: navne som Vammen, Dahl og Buus forbandtes i det efterfølgende århundrede med landsbyen. Naturligvis opstod der ved giftermål slægtsrelationer mellem de fire gårde. Da der igen i 18. og 19. århundrede kommer Winther-familier på Nøtten-gårde, drejer det sig om efterkommere af *Niels* i Volsted og Flamsted. Denne linje synes i det hele taget at være den mest livskraftige blandt Winther-linjerne fra Nøtten, med mange efterkommere i 18. og 19. århundrede, foruden i de nævnte sogne også i Svenstrup, Ellidshøj, Dall, Farstrup m.fl.

Forældrene

Det er i dette tilfælde stammoderen, der er det sikre udgangspunkt: Kirsten Jensdatter Winthers, hvis fødselsår næppe ligger før 1560, og som døde 1633 i Nøtten. Hun fik 8 børn, to kuld på hvert fire børn. Det ældre kuld var de allerede nævnte Winther-børn: Niels, Christen, Jep og Peder, antagelig født mellem 1580 og 1590. (I 1634 kunne Peder mindes i 30 år). Det yngre kuld bestod af: Poul, Christen, Vogn og Maren, også de med patronymikonet Pedersen, men som regel uden tilnavn, dog i enkelte tilfælde anført med tilnavnet Munk. De blev antagelig født ca. 1590–1600. (I 1634 kunne Vogn mindes i 20 år).

Børnenes rækkefølge er ikke sikker, men især tidspunkterne for overtagelse af fæste taler for, at Niels og Christen (Winther) var de ældste.

I Fleskum herreds tingbog står der udtrykkeligt, at Kirsten Jensdatter var gift med Peder Munk i Nøtten,³ og at denne sidstnævnte var Christens, Maren, Vogns og Pouls fader.⁴ Det fremgår også udtrykkeligt, at Kirsten Jensdatter var moder til alle de otte børn.⁵

Men der står ingen steder, hvem der var de nævnte Winther-børns fader.

En nærliggende slutning ville være, at Peder Munk var fader til dem alle otte, og at de fire havde fået navnet Winther (f.eks. efter moderen), mens nogle af de andre havde fået tilnavnet Munk. Dette ville ikke være i modstrid med tidens navngivningspraksis. Sammenlign, at sønnen Peder Winther i Gunderup senere kaldte sin ene søn Winther og den anden Munk, se nr. 15 og nr. 16. At det faktisk drejede sig om to kuld, fremgår imidlertid indirekte af skifter. Da den ene af de to sønner, der hed Christen, døde barnløs i Aalborg i 1630, arvede kun de søskende, som ikke førte navnet Winther, nemlig Vogn Pedersen og Maren Pedersdatter (Poul Pedersen var på det tidspunkt allerede død, åbenbart barnløs).⁶ Ved skiftet efter Kirsten Jensdatter (1633) var der arv til dem alle otte.⁵ Kirsten Jensdatter må altså have været gift 2 gange. Første gang med en *Peder Winther, som formentlig døde omkring 1590. Hvor han var født, og hvor han levede, fremgår ikke. Hvis den gængse navneskik blev fulgt, hed hans fader sandsynligvis Niels (evt. Christen).

Om Winther-slægtens herkomst

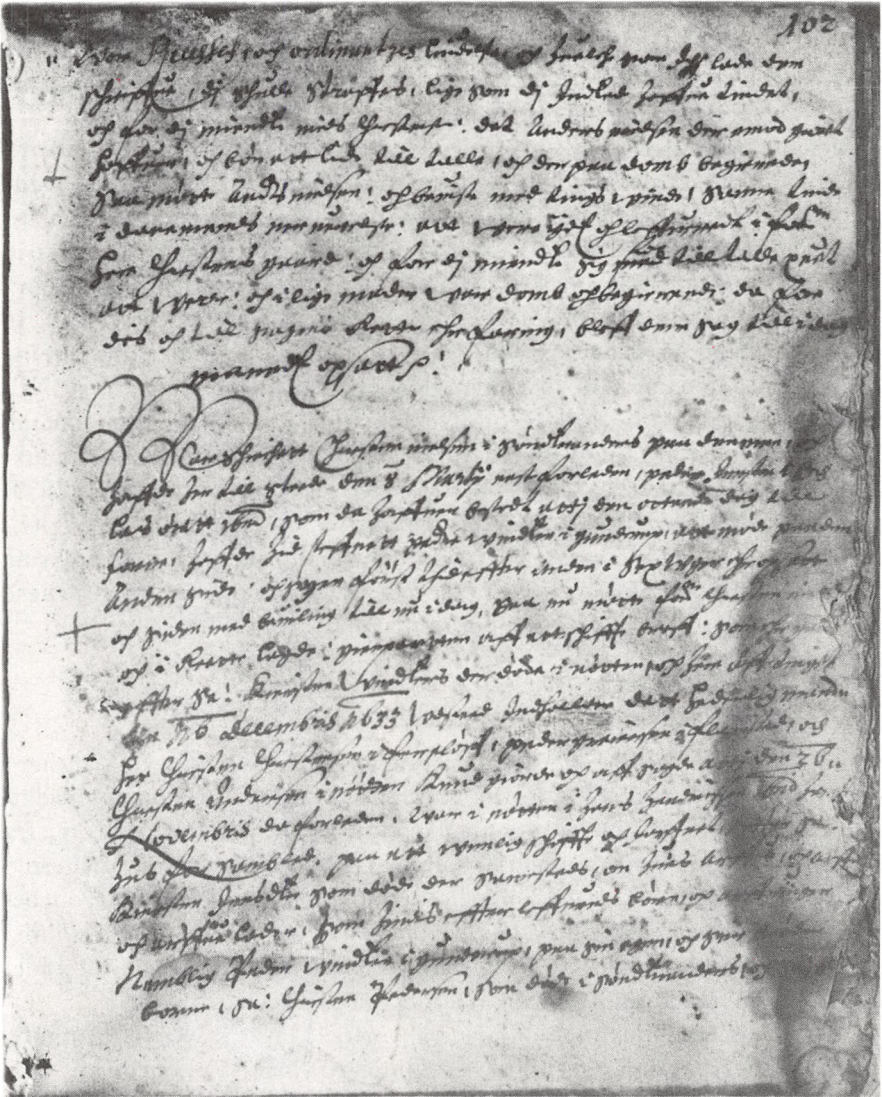
I Aalborghus lens ældste bevarede jordebog 1562 nævnes ingen Winther i Østhimmerland, men nok i Vesthimmerland. Så måske er Kirsten Jensdatter i begyndelsen af 1590'erne som enke med fire børn flyttet til Nøtten fra en anden, måske en vesthimmerlandsk egn? Tingbogen for Fleskum herred giver i et tingsvidne fra 1641 et lille holdepunkt: da det skal afgøres, om beboerne i den ene gård i Nøtten har hævde på en bestemt kirkestol på kvindesiden i Ferslev kirke, taler gamle folk om, at Kirsten Jensdatter havde siddet i den, »siden hun kom til Nøtten, når hun var i kirken«.⁷

»Siden hun kom til Nøtten« – ja, men hvorfra? Måske fra Beltoft (Lundby sogn, Slet herred), hvor der iflg. Carl Klitgaard i året 1578 boede en Niels Winther, gift med Bolde Pedersdatter Munk (fra Haubro).⁸

I denne retning peger også følgende:

Til den 2/3 1646 lod »ærlige og velagte Christen Nielsen Winther, barnefødt i Beltoft«, indstævne »nogle sin slægt, svogere og frænder« for herredstinget i Fleskum, »anlangende bod, de til ham skulle betale og udgive, efter slægt og frænders skriftlige samtykke«. Denne Winther fra Beltoft havde – uforsætligt – ihjelslaget en mand fra Rinds herred og havde fået bevilget fredebrev af kong Christian den Fjerde efter at have betalt mandebød.⁹

På tingmødet den 2/3 1646 mødte bl.a. den eneste endnu levende af de 4

Skiftet efter Kirsten Jensdatter Winthers må være blevet indført i tingbogen for 1633; men den mangler!

En slægtsforsker giver dog aldrig op, og se: i tingbogen for 1641 er skiftet blevet indført »efter en genpart«. Det kan vi iøvrigt takke Christen Nielsen i Nørretranders for, idet han var blevet gift med en arveberettiget efterkommer (nr. 11), og i 1641 stævnedes arveforvalteren (nr. 4). Nu ville han gerne have klar besked om den her arv!

(Fleskum herreds tingbog, 1641, fol.102a. (LAN, Viborg)).

brødre (nemlig Peder Winther i Gunderup, nr. 4), og børn af to af de andre, nemlig af Christen Winther (Søndertranders, nr. 2), og af Jep Winther (Nøtten, nr. 3), men ingen af Niels Winthers (Ferslev) børn (nr. 1).

Efter Jyske Lov skulle frænder indtil fjerde mand (næstnæstsøskende-børn) betale mandebod, fjernere slægtninge kun, hvis de ville. Da der i dette tilfælde ikke har foreligget samtykke fra alle i den østhimmerlandske slægtsgruppe, kan man måske drage den slutning, at slægtskabet mellem den vesthimmerlandske Christen Nielsen Winther og de østhimmerlandske Winthere (i hvert fald disses 2. generation) var fjernere end næstnæstsøskende-barn.

Ifølge de ældste tingbøger for Slet herred (1629) var her en Anders Winther i Næsborg herredsfoged, og en Niels Winther i Beltoft herredsskriver. Der kan efter det foreliggende ikke være tvivl om, at den østhimmerlandske Winther-slægt, som udbredte sig fra Nøtten ca. 1600, var beslægtet med de Winthere, som på samme tid sad i Beltoft.

Carl Klitgaard strejfer i sin bog »Kjærulfske Studier« Winther-genealogien i Vesthimmerland i det 16. århundrede, idet han, som allerede nævnt, omtaler den Niels Winther i Beltoft, »som Dyrskjøt kalder af Nandrup, og som måske nok på spindesiden nedstammede fra den adelige slægt Winther fra Nandrup på Mors, men som iøvrigt hørte til en anset selvejerbondeæt fra Næsborg i Slet herred«. ⁸

Disse genealogiske sammenhænge er indtil videre ikke underbyggede. Men det må være en rimelig arbejdshypotese ved den videre udforskning af emnet at gå ud fra, at alle de himmerlandske Winther-slægter har en fælles oprindelse.

Peder Munk i Nøtten

Kirsten Jensdatter Winthers 2. mand var, som nævnt, Peder Munk. Da ægteskab i den her omhandlede samfundsgruppe tydeligvis var knyttet tæt sammen med de sociale og økonomiske interesser, er han ikke uden betydning for vort emne. Han fæstede den 14.10.1591 to gårde i Nøtten.¹⁰ Det var gårdene nr. 1 og nr. 4 (efter 1688-matriklens nummerering, som er den, der benyttes i denne artikel). Den 13.3.1606 fik han stadfæstelsesbrev på livstid på kirkens part af korntienden af Nøvling sogn.¹¹ Han havde selvejegods i Lundergaard i Nøvling sogn.¹² Dette selveje gik ved hans død i arv til hans kone, Kirsten Jensdatter Winthers, og efter hendes død arvede hendes børn bl.a. selvejeandele i Lundergaard.¹³ Peder Munk var endvidere delefoged i Fleskum herred,¹⁴ og han fungerede i perioder som herredsfoged.¹⁵ Han døde ca. 1629, men der er ikke bevaret noget skiftebrev.

Formodentlig var han fra egnen. Iflg. Aalborghus lens jordebog 1562 boe-

11. ord Landt Jernsten i Kjøffling.
 Jerga Jepsen Sonat Jergel Tor Jarnsønd,
 Med Jidun & Kjøfpen Winthar i Valpønd,
 At di Jena Tor i dag far Kjøfmand Jarnsønd
 paa Winthar i Valpønd og saag udi far Jernsønd
 Kjøfpen Winthar Sand, giorden og gøft Jarnsønd
 der fast Jern og Wignil Jernsønd Kjøfmand Borden
 far Jarnsønd og Jernsønd, far det den Jernsønd og Jernsønd
 Kjøfpen Sand Star Kjøfmand Jernsønd Jernsønd
 Kjøfpen Jernsønd Winthar Jarnsønd og Jernsønd
 Jernsønd og far Jernsønd og Jernsønd Jarnsønd
 Jernsønd Kjøfmand Jarnsønd Jarnsønd og Jernsønd i
 Kjøfpen Jarnsønd Jernsønd far Jernsønd Winthar
 Jernsønd till dig paa Jernsønd Kjøfmand og
 Jernsønd Jernsønd far, Jernsønd far Jernsønd og Jernsønd
 Jernsønd far Jernsønd Jernsønd far
 Jernsønd Jernsønd Jernsønd gøft far Jernsønd
 Kjøfmand, der udi far Jernsønd og
 Jernsønd Jernsønd Kjøfmand i alle Kjøfpen,
 Jernsønd Jernsønd far dig og Jernsønd Jernsønd
 alle Jernsønd Jernsønd Jernsønd, Jernsønd Jernsønd
 Jernsønd Jernsønd Jernsønd Kjøfmand og Jernsønd
 far Jernsønd Jernsønd og Jernsønd og
 Jernsønd Jernsønd i alle Kjøfpen
 War Kjøfmand Kjøfmand og Kjøfmand
 Jernsønd Jernsønd Kjøfmand Jernsønd
 Jernsønd Jernsønd Kjøfmand Kjøfmand
 i Kjøfpen Jernsønd Jernsønd Jernsønd

Dette dejligt præcise arveafkald fra 1662 satte artiklens forfatter i gang med at læse Fleskum herreds tingbøger fra en ende af!

Heri giver Poul Nielsen Winther (nr. 6) sin storebroder Peder (nr. 5) afkald på arven efter hans salige fader Niels Pedersen Winther, »som boede og døde i Ferslev«, og efter hans farmoder Kirsten Jensdatter, »som boede og døde i Nøtten«. De juridiske formuleringer er ligefrem plastiske, Poul Nielsen Winther »tog udi formeldte Peder Nielsen Winthers hånd« osv.

(Fleskum herreds tingbog, 1662, fol.72b. (LAN, Viborg)).

de der på dette tidspunkt en Jep Munk i Nøtten og en Rampi Munk i Ferslev by, og i 1601, hvor Peder Munk jo havde 2 Nøtten-gårde i fæste, boede i Ferslev både Jens, Just og Niels Rampersøn Munk. I Nøvling by havde på samme tid en Lars Jensen Munk 2 af kronens gårde i fæste. Kr. Værnfeldt skriver om netop disse Munk'er: »Muligvis stammer disse Munker fra de adelige Munker i Haubro; thi disse havde en vis tilbøjelighed til at gifte sig med »ufri«, eller de kan være beslægtet med den lavadelige slægt Munk i Komdrup; men man veed intet bestemt derom«. ¹

Efterkommere af *Peder Winther og Kirsten Jensdatter i Nøtten

1. Generation

Børn af *Peder Winther og Kirsten Jensdatter:

1. Niels Pedersen Winther, f. næppe før 1580, d. ca. 1630 Ferslev. ¹⁸ Fæster af krongård i Ferslev fra ca. 1605. ¹⁷ Gift m. Berete Poulsdatter. Hun blev gift 2. gang m. Anders Nielsen fra Sejlflod. ¹⁸ Endnu 1660 sad hun som enke på gården i Ferslev. ¹⁹ 5 børn (5–9).
2. Christen Pedersen Winther, f. næppe før 1580, d. ca. 1630 Søndertranders. ²⁰ Fæster af krongård i Søndertranders. Hans kones navn kendes ikke. Efter mandens død drev hun tilsyneladende gården alene indtil 1650, hvor hun oplod den for sin søn, se nr. 10. 2 børn (10–11).
3. Jep Pedersen Winther, f. næppe før 1580, d. ca. 1629 Nøtten, Ferslev sogn. ²¹ Fæster af krongård nr. 2 i Nøtten fra 1621 og sandemand i Fle-skum herred. ²² Gift m. Kirsten Gregersdatter, sandsynligvis datter af Gregers Pedersen i Håls og søster til Peder Gregersen i Flamsted. ²³ Hun blev gift 2. gang m. Christen Andersen. ²⁴ Hun boede endnu i 1660 m. denne på gården i Nøtten. ¹⁹ 3 børn (12–14).
4. Peder Pedersen Winther, f. ca. 1590, d. 1660, begr. 9/2, Gunderup. Boede fra 1622 på krongård i Gunderup by, var desuden ejer af en gård sammeds. ²⁵ Gift m. Karen Jensdatter, d. 1660, begr. 2/4. 3 børn (15–17).

2. Generation

Børn af nr. 1 Niels Pedersen Winther og Berete Pouldatter:

5. Peder Nielsen Winther, f. ca. 1607 (Ferslev), d. ca. 1662 Volsted. Fæster af krongård i Volsted fra 1632. ²⁶ Hans kones navn kendes ikke. Hun døde før 1660. ²⁷ 4 børn (18–21).
6. Poul Nielsen Winther, f. efter 1607 (Ferslev), d. senere end 1662. ²⁸ Boede med sin moder på gården i Ferslev 1660. ¹⁹ Broderen Peder var væрге for

ham. Muligvis den Poul Nielsen, som står som fæster af en gård på godt 9 tdr. hartkorn i Volsted 1664 og 1688 (sidstnævnte år med anm. »øde«).
Børn?

7. Maren Nielsdatter Winther, f. senere end 1607 (Ferslev). Kendes kun fra arveafkald 1640.²⁶ Børn?
8. Anne Nielsdatter Winther, f. senere end 1607 (Ferslev). Kendes kun fra arveafkald 1640.²⁶ Børn?
9. Kirsten Nielsdatter Winther, f. senere end 1607 (Ferslev). Kendes kun fra arveafkald 1640.²⁶ Børn?

Børn af nr. 2 Christen Pedersen Winther og hustru:

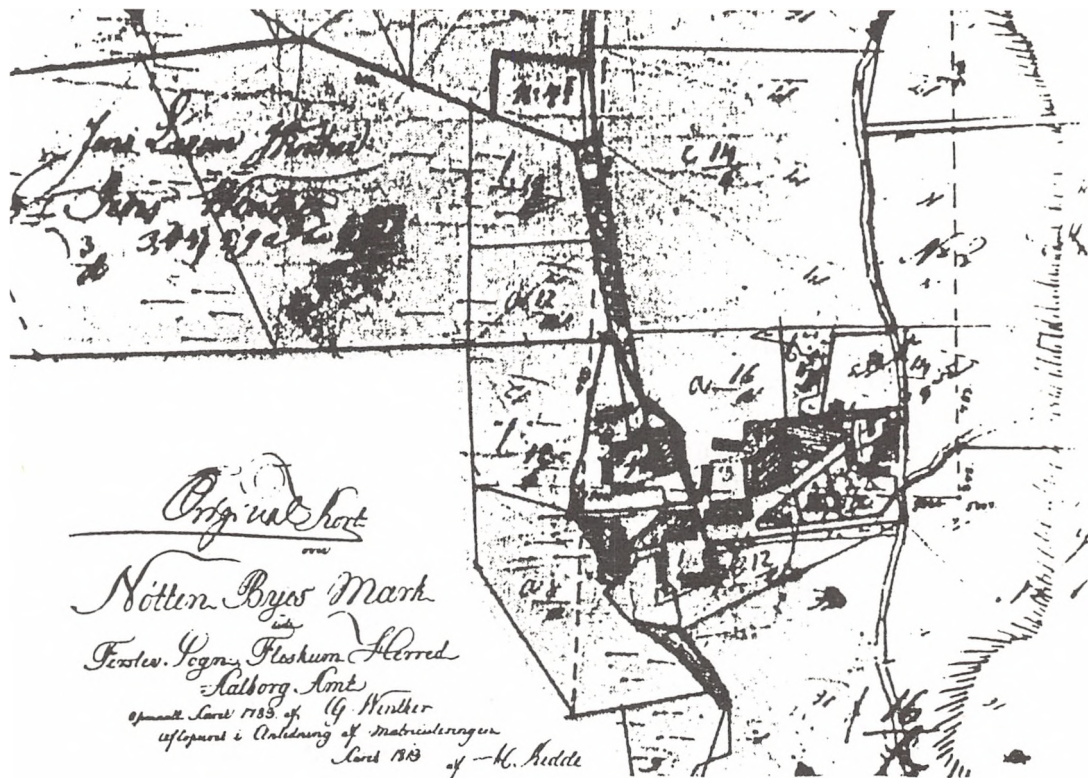
10. Niels Christensen Winther, f. før 1630, d. 1684 Søndertranders. Fæster af krongård i Søndertranders fra 1650.²⁹ Gift m. Anne Pedersdatter.³⁰ 3 børn (22–24).
11. Anne Christensdatter Winther, f. før 1630. Gift m. Christen Nielsen, Søndertranders.³¹ Børn?

Børn af nr. 3 Jep Pedersen Winther og Kirsten Gregersdatter:

12. Peder Ibsen Winther, f. 1615 Nøtten, d. ca. 1690, Nøtten.³² Fæster af krongård i Nøtten, fæstede 13/7 1640 den gård, som halvbroderen Vogn Pedersen oplod for ham.³³ Peder Winther var delefoged i Fleskum herred.³⁴ Gift med Maren Nielsdatter;³⁵ efter hendes død ca. 1675 gift med Giertrud Jensdatter.³⁶ 6 børn (25–30).
13. Poul Ibsen Winther, f. senere end 1615 (Nøtten). Han boede 1653 og 1680 i Fløe, Gravlev sogn (Hornum hrd.), på den ene af de godt 9 tdr. hartkorn store gårde der, som i 1680 var ryttergods.³⁷ Gift m. Maren Jacobsdatter af Svenstrup i Hornum herred.³⁸ Børn.
14. Christen Ibsen Winther, f. senere end 1615. Nævnt i skiftet efter faderen, se note 21, og i Fleskum tingbog 1657 (fol. 58 b), som boende i Nøtten. Børn?

Børn af nr. 4 Peder Pedersen Winther og Karen Jensdatter:

15. Peder Pedersen Munk, f. senere end 1615 (?). Nævnt i 1654 og 1660.³⁹ Børn?
16. Jens Pedersen Winther, f. ca. 1635 (?). Nævnt i 1654, 1660 og 1679.⁴⁰ Børn?
17. Karen Pedersdatter Winther, f. senere end 1615. Synes død før 1660.⁴¹ Gift 1652 m. Laurs Christensen, Gunderup. Børn?

Det ældste, bevarede matrikelkort over landsbyen Nøtten, opmålt 1783, viser præcist hvor de gårde lå, som de gamle jordebøger og de store matrikler noget abstrakt henviste til.

Når slægtsforskeren anno 1988 parkerer sin bil et stykke fra landsbyen og ser at gårdenes placering idag stort set er den samme som på det gamle kort, bliver historien næsten helt nærværende. Først når man står på stedet og ser, hvordan terrænet fra vejen ned mod Østerå falder brat mod vest, forstår man, hvorfor den østligste af gårdene allerede i 1600-årene hed »Overgaard«. Den lå, – og ligger i bogstavelig forstand over de tre andre gårde i Nøtten.

Den landmåler, senere landinspektør Gregers Winther, der lavede det gamle matrikelkort var iøvrigt en direkte efterkommer af den i artiklen omhandlede slægt (Flamsted-linjen).

(Originalkort, gengivet med Matrikeldirektoratets tilladelse).

3. Generation

Børn af nr. 5 Peder Nielsen Winther og hustru:

18. Niels Pedersen Winther, f. ca. 1631 Volsted, d. dec. 1699 Volsted. Fæstede 1656 gården i Volsted efter faderen.⁴² Gift m. Kirsten Pedersdatter, d. 1728 Volsted (hun var gift 2. gang m. Laurs Vognsen).⁴³ Ca. 10 børn.

19–21 kendes kun fra mandtal 1660, ikke nævnt ved navn.

Børn af nr. 10 Niels Christensen Winther og Anne Pedersdatter:

22. Karen Nielsdatter Winther, f. 1656 Søndertranders. Gift m. Peder Jensen i Søndertranders.⁴⁴ Børn?

23. Peder Nielsen Winther, dbt. 23.1.1659 Søndertranders. Var 1685 i Aalborg, hvor han tjente Mads Jensen.⁴⁴ Børn?

24. Mette Nielsdatter Winther, f. Søndertranders. Gift m. Christen Christensen, Søndertranders.⁴⁴ Børn?

Børn af nr. 12 Peder Ibsen Winther og Maren Nielsdatter:

25. Inger Pedersdatter Winther, f. ca. 1644 Nøtten, d. 1725.⁴⁵ Gift m. Jens Lauridsen Dahl, Nøtten, som døde 1715 (65 år). Børn.

26. Jep Pedersen Winther, f. efter 1644 Nøtten. Flyttede til Norge. I 1719 i Inderøyens fogderi ved Trondhjem.⁴⁵ Børn?

27. Jacob Pedersen Winther, f. ca. 1653 Nøtten. Flyttede til Norge. Boede 1719 på Tranøy i Senja, Norge.⁴⁶ Efterkommere i Norge.

28. Niels Pedersen Winther, f. ca. 1663 Nøtten. Flyttede til Norge, hvor han blev lensmand i Hamarøy.⁴⁷ Ingen børn.

29. Kirsten Pedersdatter Winther, f. ca. 1660 Nøtten. Gift m. enkemand Niels Lauridsen, gårdfæster i Torderup (Gunderup sogn) under Aalborg Hospital.⁴⁸ 2 børn.

30. Karen Pedersdatter Winther, f. ca. 1660 Nøtten. Gift m. kgl. staldmester, Lars Jensen Brandt, København.⁴⁵ Børn?

Ikke alle de mandlige efterkommere beholdt slægtsnavnet Winther. For 2. generation gælder, at kun ældste søn af hvert kuld brugte slægtsnavnet, således ikke nr. 6 Poul Nielsen, nr. 13 Poul Ibsen og nr. 14 Christen Ibsen.

Efterslægt i Volsted

Børnene af nr. 18 Niels Pedersen Winther og hans kone Kirsten Pedersdatter i Volsted kan kun for de yngstes vedkommende findes i kirkebogens dåbsregister. Ud fra slægtskabsangivelser og fadderskabsforhold i Volsted kirkebog kan følgende identificeres som børn af dem:

- a. Peder Nielsen Winther, f. ca. 1671, g. 5/3 1702 Gunderup med Karen Gregersdatter af Flamsted.
- b. Anne Nielsdatter Winther, f. ca. 1674.
- c. Niels Nielsen Winther, f. ca. 1682.
- d. Christen Nielsen Winther, f. ca. 1683.
- e. Poul Nielsen Winther, f. ca. 1687, g. 11/5 1721 Volsted m. Boel Jensdatter.
- f. Else Nielsdatter Winther, f. ca. 1690, g. 24/3 1720 Volsted m. Christen Troelsen.
- g. Kirsten Nielsdatter Winther, f. ca. 1691, g. 1/1 1713 Volsted m. Axel Christensen.
- h. Johanne Nielsdatter Winther, dbt. 22/1 1693, g. 30/4 1719 Volsted m. Anders Mortensen.
- i. Barn dbt. 1/1 1695.

Andre

I Romdrup og Sejlflod er der i slutningen af det 17. og i det 18. århundrede bærere af Winther-navnet, som muligvis også hører hjemme i denne sammenhæng, uden at det dog er lykkedes at finde belæg for det. Det drejer sig om:

- a. Peder Nielsen Winther, som i 1713 blev viet i Romdrup kirke til Mette Jensdatter, af hvilket par der er efterkommere i dette sogn i det 18. århundrede (se også skifte Gudumlund 11/1 1765).
- b. Desuden i Sejlflod sogn ifølge matr. 1688 en Niels Christensen Winther, som også er nævnt i dette sogns kirkebog i årene fra 1686 indtil 1710, sammen med følgende, som sandsynligvis er hans søskende: Poul Christensen Winther, Karen Christensdatter Winther og Gjertrud Christensdatter Winther.

Noter:

1. Kr. Værnfelt: Fleskum Herreds Selvejerbønder, i: Jyske Samlinger, 5. rk., III. bd., 1. hefte, 1941-42.
2. Fleskum tingbog 1629, fol. 32 a.
3. Bl.a. Fleskum tingbog under 1.3.1641.
4. Fleskum tingbog 1634, under den 21.7. nævnes Vogn Pierson og Hans Hendrichsen, gift med Maren Pedersdatter Munk, vedr. »hvad gæld, som deres sal. fader og hustrufader Peder Munk, som døde i Nøtten, til godtfolk havde bortskyldig været«. I 1641, under den 1.3. nævnes salig Peder Munk og hans sønner Poul Pierson og Christen Pierson.
5. Fleskum tingbog 1641, fol. 102 a ff. er efter en genpart indført skiftet af 16.12.1633 efter Kirsten Jensdatter Winthers.
6. Skifte efter borger i Aalborg, Christen Pedersen, i Aalborg byfogedarkiv, skiftepr. 18.3.1630.
7. Fleskum tingbog under den 22.2.1641.
8. Carl Klitgaard: Kjærlulfske Studier, Aalborg 1914-18, side 82.
9. Kancelliets Brevbøger 1642-43, side 240; jfr. Jydske Registre 10, 228 b.
10. Aalborghus lens regnskaber 1591-92, stedsmaal »af tvende halve gårde, Jens Sørensen ham oplod«.
11. Kancelliets Brevbøger.
12. Fleskum tingbog 1665, fol. 42 b ff. Heri indført tingsvidne af 25.7.1636, hvor Christen Jensen i Visse, som huskede i 40 år, sagde, at han boede i Lundergaard i 19 år, og »da gjorde han ægt og arbejde, udgav stedsmaal og bondeskyld til sal. Peder Munk, som døde i Nøtten«.
13. I Fleskum tingbog 1654, fol. 49, stævner Peder Winther i Volsted, på sine egne og medarvingers vegne, Niels Nielsen i Lundergaarde for landgilde-restancer. I samme tingbog, fol. 174 a lovbyder Peder Winther, Gunderup, sin andel bondegods i Lundergaard til sine sønner og anden nærmeste slægt. Den blev købt af delefogden Poul Christensen i Nøvling.
14. Aalborghus lens jordebog 1624-25.
15. Aalborghus lens regnskaber 1607-08, tingsvidne nr. 17.
16. Af Fleskum tingbog 1662, fol. 105, fremgår udtrykkeligt, at han var søn af Kirsten Jensdatter Winthers.
17. Aalb. lens regnsk. 1607-08, tingsvidner om øde gods, »at den 16. marts sidst forgangen opstod der brand i den øde gård i Ferslev, som »Niels Wynter nu nyeligen haffuer tilfløth« (tingsvidne nr. 17).
18. Iflg. Aalborghus lens regnsk. 1632-33, stedsmaal, fæstede Anders Nielsen, Sejlflod, den gård i Ferslev, som Niels Winther påboede. I Fleskum tingbog 1657, fol. 107 a ff. findes skifte efter »ærlig og gudfrygtig kvinde Berete Poulsdatter, sal. Anders Nielsens efterleverske i Ferslev«; sønnen Peder Winther i Volsted (nr. 5) er værge.
19. Mandtalsregnskab på den til Sivert Brockenhuus indbetalte hovedskat til jul 1660 af Aalborg og Viborg stifter, udtagne af lensregnskaberne. Militærregnskaber IV d, nr. 40 e (Rigsarkivet).
20. Var død i Søndertranders iflg. skifte efter moderen, jfr. note 5. I Aalborghus lens jordebog 1605-06 er i Miels (Ferslev sogn) nævnt en Christen Winther som fæster af en krongård, formodentlig den samme, som senere er flyttet til Søndertranders.
21. I skadesopgørelse 1629 er hustruens navn anført ved gården, jfr. note 2. Skiftet efter Jep findes i Fleskum tingbog 1634 under den 14.7.
22. Aalborghus lens jordebog 1624-25. I jordebogen for 1622 bemærkning: »En øde og forfalden gård, Jep Pedersen er forundt, som Jep Schønning tilforn påboede og for armods skyld frakom«. Om hans uheldige virke som sandemand 1626, se Kr. Værnfelts artikel, note 1.
23. Jfr. at hendes 2. mand var fadder hos Peder Gregersen i Flamsted 27.6.1649 (Gunderup kirkebog).
24. Aalborghus lens regnsk. 1632-33: Christen Andersen fæstede en gård i Nøtten, som Jep Pedersen fradøde. Christen Andersen og Kirsten Gregersdatter fik datteren Mette Christensdatter, som blev gift første gang m. Laurs Laursen Malle, Volstrup, anden gang m. Christen Ibsen, Nibe, se Fleskum herreds tingbog under 9/9 1677.
25. Aalborghus lens regnsk. 1622-23, stedsmaal: Peder Vinter i Nøtten af det kirkebol i Gunderup, Jens Kiølsen fradøde.

- Bl.a. i jordebogen for 1629 er han anført som selvejer af en gård, og som beboer af en halvgård. Se også note 13.
26. Aalborghus lens regnsk. 1632–33, steds-mål. I Fleskum tingbog omtales han under den 20.4.1640 som værge for sine søskende Poul, Maren, Anne og Kirsten, idet han på egne og sine søskendes vegne gav sin farbroder Peder Winther i Gunderup afkald for deres arv efter »deres salig fader Niels Winther, som boede og døde i Ferslev«. Se også note 13.
 27. Iflg. Sivert Brockenhuus' mandtalsliste 1660 (se note 19) boede Peder Winther da på gården med 4 børn. Se også note 18.
 28. Iflg. Fleskum tingbog af 1662, fol. 72 b, gav han sin broder Peder (nr. 5) afkald for arv efter hans fader Niels Pedersen Winther, som boede og døde i Ferslev, samt efter hans sal. farmoder Kirsten Jensdatter, som boede og døde i Nøtten. Se også note 26.
 29. Aalborghus lens regnsk. 1650–51, steds-mål, »Niels Christensen Winther i Søndertranders fæstede tredjepart af den gård ibd., som hans moder påbor og ham oplod«. Skifte efter ham er omtalt i Fleskum tingbog 1684, fol. 50 b ff. Peder Ibsen Winther, Nøtten, optræder her som arvingernes sagfører.
 30. Se Fleskum tingbog 1684, fol. 53 b, vedr. skifte efter Niels Christensen Winther.
 31. I Fleskum tingbog under 1.3.1641 står, »At Niels Christensen Winther i Sdr.tranders tog i Christen Nielsens hånd og bevilgede, at hans hustru, Anne Christensdatter, Niels Winthers søster, må og skal være lige god med ham i den arv, som de er tilfalden efter deres sal. fadermoder, Kirsten Jensdatter, som døde i Nøtten«.
 32. Nævnes ofte i Fleskum tingbog indtil ca. 1687, derefter slet ikke.
 33. Aalborghus lens regnsk. 1640–41, steds-mål. I en anmærkning oplyses, at Vogn Pedersen samme dag tog husbondhold på den bondegård i Ferslev, som Christen Justesen, søn af herredsfogden Just Pedersen, havde boet i.
 34. F.eks. i Fleskum tingbog 1679, fol. 87 b.
 35. Hun var søster til Christen Justesens 2. kone, Gjertrud Nielsdatter, jfr. dennes afkald i Fleskum tingbog under 13.12.1680 (fol. 172 b), »min svoger Peder Ibsen Winther i Nøtten«.
 36. Peder Ibsen Winthers arvebrev til børnene af 2.1.1675, gengivet i Fleskum tingbog 1679 under 12.5. (fol. 7 ff.). Jfr. tingbogen under 2.6.1679 (fol. 17 a), hvor hans hustru Gjertrud Jensdatter er nævnt.
 37. Han nævnes i Aalborghus lens mandtal og skatteregister 1653 som fæster i Fløe, ligeledes i matrikelekstrakt 1680. Ikke i matr. 1688.
 38. Iflg. Hornum herreds tingbog under 1.9.1679 solgte Poul Ibsen til herredsfogden Oluf Nielsen Munch i Ellidshøj sin anpart i den gård i Svenstrup i Hornum herred, som sal. Søren Jacobsen, Maren Jacobsdatters broder, iboede og fradøde, og som ham efter hans sal. fader Jacob ?, arveligen var tilfalden.
 39. Se Fleskum tingbog 1654, fol. 174 a, hvor faderen lovbyder sit selveje i Lundergaard til sine egne børn, »nemlig Peder Pedersen Munk og Jens Pedersen Winther«. Se også skifte efter forældrene i samme herreds tingbog 1660 under 21.5. (fol. 62 a), hvorefter Peder er myndig, mens Jens er under værgemål af Niels Nielsen i Skovstrup, Peder Nielsen i Vårst og Vogn Christensen i Fjellerad.
 40. Se note 39. Desuden Fleskum tingbog 1679, fol. 46 a, hvor Jens Pedersen Winther, barnefødt i Gunderup, er nævnt som skyldner i boet efter Niels Nielsen i Skovstrup.
 41. Hun er ikke nævnt i skiftet efter forældrene, jfr. note 39.
 42. Aalborghus lens regnsk. 1656–57, steds-mål, af 1 gård i Volsted, »hans fader Peder Winter oplod«. Men i Sivert Brockenhuus' skattemandtalsliste 1660 er nævnt faderen med 4 børn.
 43. Iflg. Fleskum tingbog var til den 13.7.1699 indstævnet bl.a. »Niels Vinter hans kone Kirsten Pedersdatter i Volsted«. Hun var sandsynligvis datter af Peder Henrichsen, Volsted. I matr. 1688 beboes gård nr. 6 i Volsted af Niels Winther og Henrich Pedersen, sidstnævnte sandsynligvis en broder til førstnævntes kone. I gård nr. 4 boede Peder Henrichsen. Efter Niels Pedersen Winthers død blev Kirsten Pedersdatter gift 3. søndag i adv. 1700 med Laurids Vogn-

sen, med hvem hun fik en søn, Niels (dbt. Volsted 29.9.1701), som fik navnet Niels (Larsen) Winther, selv om han jo egl. ikke var en Winther-efterkommer; han blev begr. i Ferslev 30.10.1748.

44. Se Fleskum tingbog 1685, fol. 53 b (9.3.1695), hvor Niels Christensen Winthers arvinger er stævnet.
45. Nævnt som arving i faderens arvebrev af 2.1.1675 (se note 36), og i skifte efter broderen Niels, nr. 27.
46. Se note 45. Han var endnu i maj 1680 i

Nøtten, jfr. hans mellemværende med faderen ved Fleskum herredsting ifølge tingbogen fol. 121 b.

47. Han døde barnløs i Norge. Skifteslutning ved sorenskriveren over Saltens fogderi af 30.10.1719. Se iøvrigt note 45.
48. Se note 45. Niels Lauridsen havde børn af 1. ægteskab. Han blev fradømt gårdfæstet i 1689, se Aalborg Hospitals fæsteprotopokol vedr. ny fæster Knud Lausen den 20.12.1689. Hvorhen parret kom, vides ikke.

Poul Verner Christiansen, * 1928 Hjørring, cand. mag. (tysk og dansk) 1954 København. Siden 1978 rektor for Langkær Gymnasium (Århus). Udforskning af egen slægt førte for 6–7 år siden ind på især socialhistoriske emner. Har skrevet om »En kvaksalver og hans patienter« i »Fra Himmerland og Kjær herred«, 1987, samt lokalhistoriske artikler til Vendsyssel Tidende 1987 og 1988. Adresse: Solklintvej 17 E, 8250 Egå.

Juristen Erik Hammeleffs stambog fra hans udenlandsrejse 1796–99

Af

Vello Helk

I forbindelse med studier over danske stambøger før 1800 er det lykkedes mig gennem spontane henvendelser fra historisk interesserede ejere at få lov til at benytte flere stambøger i privateje, de fleste fra slutningen af 1700-årene. Blandt de interessanteste er juristen *Erik Hammeleffs* (1776–1839) rejsealbum, med 56 indførsler, de fleste i tilknytning til hans udenlandsrejse 1796–99.¹ Af særlig betydning er ejerens kommentarer til enkelte indførsler med beretning om venskabsforholdets oprindelse og forløb samt karakteristik af sine venner. I de fleste tilfælde oplyses dog kun indskriverens dødsår. På nogle blade foran i bogen har ejeren påbegyndt en selvbiografi, ganske kort, i telegramstil, fortsat efter 1816 på ledige blade bag i bogen. Selv om hans levnedsløb er kendt,² indeholder selvbiografien dog visse enkeltheder, som kan tjene til belysning af stambogens indhold, og derfor bringes den nedenfor.

Fød d. 16. Julii 1776. Student i oktober 1792. Tog 1793 i April Philosophisk og s.A. i Oktober Philologisk Prøve. I Oktober 1795 Latinsk Juridisk Examen. S.A. i November ansat som Volontair i det danske Cancellies 1ste Expéditions-Contoir. Udarbejdede i April 1796 det juridisk-praktiske Specimen. Reiste i Junii s.A. til Christiania, derfra til Stockholm og kom tilbage i August. Gik i September s.A. til Universitetet i Kiel. Erholdt d. 21. Maj 1797 sammesteds den juridiske Doctorværdighed. Reiste i September over Hamborg til Berlin og forblev der Vinteren 1797/98. Forlod Berlin i Foraaret 1798. Gik efter nogle Ugers Ophold i Leipzig og Dresden til Wien. Forblev der til September. Reiste over Regensburg, Nürnberg og Aschaffenburg til Frankfurt am Main. Efter nogle Ugers ophold over Manheim og Rastadt til Strasburg. Maatte der vente 4 Uger paa Politiets Tilladelse at reise til Paris. Ankom til det sidste Sted først i November og forblev der Resten af Vinteren 1798/99. Reiste hjem i Foraaret 1799 over Metz, Maintz, Frankfurt, Cassel, Göttingen og Hamborg. Ankom til Kiøbenhavn d. 21. Maj. Giorde om Sommeren en liden Tour til Sverrig. Den 21. Maj 1800 ansat som Kgl. Fuldmægtig i den Afrikanske Consulat Directions Secretariat. Fra min Faders Død d. 16. Januario 1801 til 1. Maj 1802 constitueret Stempelpapirsforvalter. Gift d. 22. Januario 1802 med Mariane Wilhelmine Lawætz. Min Søn Christian Julius Frederik fød d. 6. November 1802. Den 27. Januario 1804 udnævnt til Secretair og Contoir Chef ved den Afr. Consulat Direction. Den 7. Julii 1804 fødtes vores Datter Johanne Nicoline Elisabeth. Den 1 Julii

1806 blev vores Datter Rose Wilhelmine født, som døde d. 26. Martii 1809. Den . . . Mai 1811 blev ieg tillige med mit Embede ved Consulatdirectionen ansat under Finantscassedirectionen som Regnskabsfører for Udbetalingen af de for Priispenge udstedt Kgl. Obligationers Renter. Paa Kongens Kroningsdag d. 31. Jul. 1815 blev ieg udnævnt til Justitsraad. Ved den i Aaret 1816 foretagne Forandring i Finantsbestyrelsen henlagdes Udbetalingen af Priispengeobligationernes Renter til Statsgældsdirectionens Casserer Contoir, hvorved ieg uden Æquivalent mistede en betydelig Deel af mine ringe Indkomster. Af denne Aarsag og fordi ieg ikke længere saae mig istand til at taale det Tab, Papiirpengene og Myndtfodens Forandring forarsage mig som alle Embedsmænd i Danmark søgte ieg og erholdt d. 24 Juni 1817 Amtsforvalter, Actuarius og Huusfoged Embedet i Amtet Bredstedt i Hertugdømmet Slesvig.

Her har jeg nu henlevet en temmelig Række af Aar i Stilhed og Ensomhed, der kun afvexler med højst ubehagelige Forretninger forarsagede meest ved at Velstanden her Aar for Aar er aftaget. I denne Stilling traf mig det haardeste Slag, da jeg i Aaret 1827 ved døden mistede min eeneste Søn. Han døde den 8 März 1827 ved Sprinkler paa Fredriks Hospital i Kiøbenhavn. Beati sunt mortui in Domino.

Af selvbiografien fremgår bl.a. hans rejserute. I stambogen præsenterer sig en række af hans velydere, venner og bekendte herhjemme og ude. Hans afsked med København inden rejsen til Christiania markeres i tiden 10.–14.6.1796 af 21 navne. Blandt dem er hans fader, kommitteret i Rentekammeret *Nis Hammeleff* (1735–1801), der havde megen interesse for praktiske landbospørgsmål og bl.a. beviste det gunstige resultat, udskiftning og arvefæste havde bragt såvel fæsterne som godsejerne. Faderen roste sin søn for, at denne aldrig forsættelig havde bedrøvet ham. Desuden er der søsteren *Mette Margrethe Nicoline* (1782–1831), der 1814 blev gift med zoologen *J. C. H. Reinhardt* (1776–1845) og senere udgav sine livserindringer,³ stambogsejerens yngre broder *Hans Christian* (1778–1800), der døde i en ung alder, samt mormoderen *Johanne Marie Pontoppidan* (1722–1809), enke efter biskop i Bergen Erik Pontoppidan. Der forekommer endvidere *Hans Christian Hammeleff* (1775–1832), der hørte til en anden slægt med samme oprindelsessted. Han var bondesøn fra Styding ved Hammelev, blev 1795 student i København og oprettede senere et undervisningsinstitut. Desuden er der flere jurister, kolleger i kancelliet, nemlig *Johan Lorents Sahl* (1770–1827), senere kontorchef i Københavns magistrat, *Christian Detlev Westengaard* (1769–1842), senere borgmester og byfoged i Kolding, suspenderet 1819 og fradømt sine embeder ved højesteretsdom, *Poul Henning Lange* (1773–1818) fra Kongsberg, senere overretsassessor i Bergen, og *Georg Dallas Lie* (d. 1800), mægler søn fra Christiania, betegnet som en herlig nordmand. Endelig kan nævnes astronomen *Thomas Bugge* (1740–1815), og teologen *Peter Erasmus Müller* (1776–1834), senere biskop, hvem Hammeleff fremhæver som sin ven i 48 år. Om deres venskabsforbindelse vidner indførslen:

Cathrine Maria Müller (1744–1811) var en bondedatter fra Koldingegnen, der blev medlem af Det kgl. Akademi for skønne Kunster i 1790. I Hammeleffs stambog har hun anbragt denne radering ledsaget af en undskyldning: »dette er mit første arbejde i denne Maner, det er og første af trök, ieg beklager kons, at ieg ikke fik det bædre«.

(Det kgl. Bibliotek, sign. NKS 1365, 80).

Ven! Du reiser nu til fierne Egne,
Mange mange Glæder vente Dig!
Nye Lande, nye Skikke allevegne,
Dit henrykte Øje skulde vise sig.
Stundom dog Du kalde Dig tilbage
Svundne Glæder i det elskte Hiem,
Sorgfrie Barndoms lykkelige Dage,
Og Din Ven med hvem du delte dem.

Blandt indførslerne den 11. juni findes kunstbrodereren *Cathrine Maria Müller* (1744–1811), fæstebondedatter fra Kolding-egnen, der broderede med sort silke på hvidt atlask og opnåede derved en virkning, som lignede kobberstik og radering. Hendes arbejder var blevet forelagt Det kgl. Akademi for skønne Kunster, der 1790 indvalgte hende som medlem.⁴ Indførslen i Hammeleffs stambog er ledsaget af en radering – et barnehoved, og hun tilføjer som forklaring: »dette er mit første arbejde i den maner, det er og første aftrök, ieg beklager kons, at ieg ikke fik det bædre«. Der kendes heller ikke flere raderinger fra hendes hånd. Hun boede i øvrigt siden 1780 hos stempelpapirforvalter Frederik Adam Müller, der havde en omfattende kobberstiksamling, hvor hun kunne hente inspiration. Hammeleff har åbenbart været på besøg i huset – den samme dag indskrev sig også værtens søn-

ner, *Adam Gottlob Müller* (1769–1833), assessor i Københavns Politiret, senere i Højesteret, og *C. F. Müller* (d. 1809).

En særlig omtale får *Carl Wilster* (1772–1837), der blev højesteretsadvokat som 21-årig. Hammeleff oplyser, at denne talentfulde og kundskabsrige mand, skønt gift, 1801 bortførte en gift kvinde, fru Moth, rejste over Ystad til Tyskland og tog en betydelig formue med, som han var kommet i besiddelse af på en højst tvivlsom måde. Som mistænkt for mord på en krigskommissær Eberhard blev Wilster 1809 arresteret i Berlin og dømt til 15 års fæstningsarrest.⁵ Hammeleff slutter sin tilføjelse med: »Dømmer ikke, saa skulde I ikke dømmes!« Til sidst kan nævnes stud. jur. *Niels Bang* (1776–1815), senere godsejer, og hans søster *Antoinette Frederikke* (1774–1851), senere gift med legationsråd Christian v. Eggers.

Undervejs til Norge fik Hammeleff den 18.6.1796 på Svanholm en hilsen fra den svenske friherre *Rötger Macklean* (1740/41–1816). I øvrigt har rejsen til Norge og Sverige ikke efterladt særlige spor i stambogen, bortset fra to indførsler i Christiania 18.7.1796, af løjtnant, senere major *Jacob Neergaard* (1778–1833) og *Bernt Anker* (1746–1805), en af byens betydeligste og rigeste handelsmænd på sin tid.

Efter hjemkomsten var Hammeleff 4.9.1796 på Vibygård, hvor han bl.a. hilste på ejerens søn *Peter Quistgaard*, og 18.9. tog han i København afsked med artillerikaptajn *Wilhelm Manthey* (1774–1815), senere sorenskriver i Norge, og hans broder *Carl* (1777–1858), senere amtsforvalter i Sønderborg.

På vej til Kiel gjorde stambogsejeren bl.a. ophold på Serridslevgård ved Horsens, hvor 1.10.1796 *F. L. C. Beenfeldt* (1741–1801), kendt som repræsentant for de danske godsejere, der i frygt for konsekvenserne af regeringens reformer protesterede mod disse, skrev følgende hilsen:

Trød frem med Hæld paa Videnskabens Bane
Bliv stedse lykkelig! Bliv Dyden troe!!
erindre saa Din Ven, alt efter gammel Vane
og nyd af Rejsen mæt, den Dig tilønskte Kone!!!

Fra Kiel, hvor Hammeleff blev immatrikuleret 24.10.1796,⁶ haves slet ingen indførsler, når vi ser bort fra en fornyelse af hans broders hilsen, dateret 27.5.1797. Broderen har antagelig været til stede for at fejre hans doktorværdighed.

På den videre rejse hilste Hammeleff 13.9.1797 i Hamburg på lægen *O. H. Mynster* (1772–1818), der efter erhvervelsen af den medicinske doktorgrad s.å. i København var på studierejse, som bl.a. bragte ham til Paris.

Ifølge selvbiografien tilbragte Hammeleff vinteren 1797/98 i Berlin. Opholdet indrammes af to schweiziske indførsler 30.9.1797 og fem andre fra

dagene 20.–23.2.1798, da stambogsejeren forberedte sig til videregående rejse. De to første indførsler af *Jean Oery* og *J. C. Daniken*, begge fra Zürich, er inderligt religiøse. Hammeleff betegner den første som en af de kæreste stjerner på venskabet himmel. Det havde været sympati ved første blik, men efter få dage skiltes de og mødtes aldrig igen. Blandt de sidste indskrevne findes et par lokale jurister samt to fremmede: kurlænderen *Karl Friedrich Kallmeyer*, senere læge i sit hjemland,⁷ og svenskeren *C. A. A. Lundström*, af Hammeleff karakteriseret som både genial og jovial, der i mange år rejste for at uddanne sig i bjergværksfaget, i øvrigt hans allerbedste svenske ven, der skulle være død i sit hjemland i gældsængsel.

Den næste station på vejen var Leipzig, hvor indførslerne er spredt fra 21.3. til 31.3.1798. Blandt de seks navne er de fleste landsmænd, således botanikeren og agronomen *Niels Hofman (Bang)* (1776–1855) og dennes ven og rejsefælle, nordmanden *Jacob Aall* (1773–1844), senere godsejer, politiker og historiker. De rejste sammen for at studere naturvidenskaberne ved forskellige tyske universiteter. Endvidere mødte Hammeleff to unge danske videnskabsmænd, historikeren *Laurids Engelstoft* (1774–1851) og filologen *Børge Thorlacius* (1775–1829), der var på udenlandsrejse med offentlig understøttelse, også deres rejsemål var Paris. Den første bidrog med nogle betragtninger om trangen til at reformere:

Saa underligt gaaer det paa Jorden henede
 alting reformeres på splinterny Fod
 Man støjer og tumles i brusende Heede
 Og spørger kun lidet, om Følgen var god
 Theologer, Jurister, Politiker, Læger
 Jo selv Philosopher i Wiisdommens Aand
 I talløse Parter og Secter sig deele
 Slaae paa hinanden med drabelig Haand
 O lad dem kun kegles, saa længe de gide
 Og Himlen ej skienker dem bedre Forstand
 De høste kun Medynk, Ulempe og Quide
 Mens fro vi omslynges af Kierligheds Baand.

Hans rejsefælle Thorlacius nøjes med nogle linier om menneskelivet:

Menneskelivets Liv er et sælsomt Meteor,
 I Begyndelsen og Enden dunkel,
 I Midten halvlys Taage.
 Hvo var sig den tusindste Deel deraf bevidst?

Det var almindeligt, at de rejsende udvekslede stambogshilsener. Både Engelstoft og Thorlacius har efterladt sig stambøger, men kun hos den sidste findes en indførsel af Hammeleff bevaret, et citat af dramatikeren Iffland, skrevet samme dag (31.3.1798):

Ich thue für die Zukunft das Nothwendige,
aber ich schwelge in der Erinnerung.⁸

Til en dansk indførsel af lægen *Janus Christian Müllertz* (1770–1814) fra Neustadt i Holsten er knyttet en beretning, hvori oplyses, at han, der var huslæge hos den danske gesandt Niels Rosenkrantz, med iver havde studeret den kritiske filosofi og været en beundrer af den daværende franske republik.⁹

Som rejsefæller fra Leipzig til Dresden havde Hammeleff to livlandske adelsmænd, baron *Wilhelm von Rosen* og en *Helmersen*, der ved deres afsked 14.4.1798 efterlod hilsener i stambogen. Fra samme dag stammer en hilsen af den skånske læge *Arvid Flormann* (1761–1840), der havde studeret i København og allerede havde en betydelig videnskabelig erfaring, som han nu uddybede på en studierejse. Efter hjemkomsten blev han professor i anatomi, kirurgi og veterinærvidenskab i Lund.

Om Hammeleffs ophold i Wien vidner flere indførsler. Her mødte han således miniaturmaleren *Christian Horneman* (1765–1844), der 1787 tog på en studierejse, som kom til at vare 16 år. Han oplevede blandt andet revolutionens udbrud i Paris og var senere i Italien. Allerede 11.2.1796 skrev han i Wien en stambogshilsen til legationssekretær *Nicolaus Nissen* (1761–1826), der senere blev gift med komponisten Mozarts enke.¹⁰ I samme stambog forekommer også Hammeleff, der 5.6.1798 genbrugte sin hilsen til Thorlacius.¹¹ Hans indførsel til Horneman er dateret 31.7.¹² I Hammeleffs stambog har kunstneren markeret deres møde med en tegning (mandshoved).

Sidst i august 1798 tog Hammeleff afsked med sine venner i Wien, blandt dem den ovennævnte Nissen, der 25.8. skrev et citat af den engelske klassicistiske digter Alexander Pope («Each day forms new critiques on the last»). Samme dag prentede *Hans Wesling* fra København sit navn og oplyste samtidig sin alder – 67 år.¹³ Han var åbenbart fastboende i Wien ligesom *Magnus Petersen* fra Hatsted i Slesvig, hvis indførsel er dateret to dage senere.¹⁴

Det interessanteste navn er imidlertid den tyske forfatter *Julius von Voss* (1768–1832), der efter sin afsked fra preussisk militærtjeneste åbenbart havde været Hammeleffs rejsefælle fra Berlin.¹⁵ I et humoristisk digt over tre sider bliver deres fritidsbeskæftigelser, interesse for teater og de(t) skønne antydet. Samtidig udmales udsigterne ved mødet med Paris med byens farer og fristelser, men også kulturoplevelser og miljø. Dette bidrag er ud over

det sædvanlige præget af tidsånden, klingende af venskabelige toner, oplysende og læseværdigt:

Das Reisekleeblatt wird nunmehr getrennt,
Was von der Elbe bis zur Donau währte,
Zu Dresden, Prag und Wien die Bühnen kritisch kennt,
und gern die Grazien Germaniens verehrte:
So geht es stets in dieser besten Welt,
Das Ende winket jedem Erdenbunde,
Des Schicksals strenger Würfel fällt,
Und düster naht der Freunde Scheidenstunde!
Glaub mir dass ich am Lebenspfad Dich traf,
Hält ich zu meinen frohsten Augenblicken;
Erinnerung an Dich wird bis zum letzten Schlaf
In jeder Form mich beglücken!
So lebe vohl! und denk' an uns zurück,
Von der Augusta dort am Strand der Seine;
Die Muse Beaumarchais winkt Dir mit heiterm Blick,
Und Crebillons und Voltaires Melponeme,
Gesang des Garat, Vestris Spährentanz,
Und Zauberey der lächelnden Clotilde;
Auch der antiken Künste Glanz,
Durch Frankreichs Schwerdt geraubt auf Latiums Gefilde:
Schon öfters im Palais d'Egalité,
Der Politik Vergnügen und Gefahren;
Doch vor der Rue St. Honoré
Mög' dich der Genius der Weisheit bewahren!
Dräng' Dich mit Wisbegier in jedes Heiligthum,
Des Citoyens Legislatoren;
Und schau im Luxemburg das Quodlibetskostum,
Der singt Gewalt 'gen Direktoren!
Und immer prüfe dort mit kaltem Forscherblick,
Wo man der Freiheit Samen streute;
Ob zu der Menschheit wahren Glück,
Schon besre Frucht emporgedeihete,
Und dann beschirme Dich bis heim ins Vaterland,
Als Dioskuren Deines Tempels Götter;
Dein Jupiter Kapitolinus Kant!
Und Deine Laren, Reinold, Kiesewetter!¹⁶

Indførsler fra rejsen afsluttes med to danske diplomater i Paris, nemlig *Andreas Gyldenpalm* (1777–1832), sekretær ved det danske General-Handelskommissariat, 1814 anholdt i Göteborg med kompromitterende breve til Norge, senere ansat ved den norske statsrådsafdeling i Stockholm, og *Daniel Manthey* (1771–1831), senere sekretær ved Ordenskapitlet og økonomidirektør for Det kgl. Teater. De indskrev sig begge i februar 1799 med citater af Voltaire og Rousseau. Samtidig korrigerede og bekræftede Carl Manthey sin tidligere indførsel.

På hjemvejen besøgte Hammeleff atter Serridslevgård, hvor *Øllegaard* (Ildegerte) *Baggesen* (1772–1855), 1821 gift med silke- og klædekræmmer Michael Andersen Kierkegaard i København,¹⁷ den 19.4.1799 takkede ham for den muntre lune, »hvormed De saa ofte fornøiede dette Stæds Beboere«. Derefter er stambogen lagt til side og fungerer nu som mindebog, som bliver taget frem ved specielle lejligheder og når vennernes livsdata skal føres ajour.

Stambogen har indeholdt adskillige portrætter, som nu er fjernet. Den ledsagende tekst tillader os at slutte, at det drejer sig om konsul *Mikael Classen* (1758–1835), legationssekretær *Alexandre Henri Guillaumo* (d. 1814), botanikeren *Jens Wilken Hornemann* (1770–1841) og hofkasserer *Hartwig David Duncan* (1774–1853). Om den sidste oplyser Hammeleff, at de lærte hinanden at kende 12.11.1798 i Paris, men hans indførsel er dog af 15.4.1804 i København. Duncan ledsagede astronomen Thomas Bugge, der i juli 1798 af regeringen blev sendt til Paris for at deltage i konferencen om metersystemet, og forblev der i ni måneder, som han senere betegnede som den lykkeligste periode i sit liv. Efter sin tilbagevenden blev han hofkasserer. Han delte skæbne med Hammeleff, blev efter 36 års tjeneste afskediget og retsforfulgt på grund af kassemangel.¹⁸

Hornemann havde besøgt stambogsejeren i juli 1829 i Bredsted, få dage senere mødtes de atter i Hamburg. Han får følgende karakteristik: »Mage til Wilken Hornemanns Ærlighed, Trofasthed, fordomsfrie Anskuelser af det practiske Liv fandt jeg sielden eller aldrig hos de lærde ex professo, jeg har kendt« Tilsvarende tomme blade med spor efter et indklæbet billede med bevaret underskrift »Paris 1799« findes ved indførsler af Børge Thorlacius og Niels Hofman (Bang).

De allersidste indførsler er fra ejerens ophold i Bredsted, hvor advokat *Ingvar Carsten Levsen* (1798–1834) og hans hustru *Maria*, f. *Levsen*, den 16.6.1831 skrev deres hilsener. Stambogsejeren har konsekvent benyttet sit album som venskabetets mindetempel ved at tilføje oplysninger og ved til sidst at notere en række navne på velyndere og venner, der levede for ham i dyrebar og kær erindring, men hvis navne ikke fandtes i bogen. I alt anfører han 49 navne, blandt dem adskillige fremtrædende, som f.eks. udenrigsmini-

nistrene *Christian Bernstorff* (1769–1835) og *Niels Rosenkrantz* (1756–1824), digteren *Knud Lyne Rahbek* (1760–1830) og filosofen *Henrich Steffens* (1773–1845), men også flere mindre kendte studiekammerater og omgangsfæller. To af de sidste har fået et særskilt mindeblad, nemlig Hammeleffs barndoms og ungdoms »søsterlige veninde« *Lucie Marie Quistgaard* (1778–1832), gift 1800 med sognepræst Fischer i Bringstrup, og stiftsprovst *Jens Stockholm* (1771–1833), der var Hammeleffs lærer fra august 1791 til oktober 1792. da han dimitterede sin elev til universitetet.

Af de 56 indførsler er 17 på dansk, ligeså mange på tysk; latin er pænt repræsenteret med 11 indførsler, fransk med 7, mens engelsk og svensk tegner sig for 2 indførsler hver. De interessanteste er bragt ovenfor, de fleste er sædvanlige venskabsforsikringer og gængse citater. Kun få gange anføres kilden, således to gange et Horats-citat, mens en halv snes forfattere nævnes en enkelt gang, med stor spredning, fra den europæisk kendte Goethe til den norske digterinde M. S. Buchholm.

Hammeleffs selvbiografi indeholder intet om den kasseangel, som blev konstateret 1833, hvorefter Rentekammeret suspenderede ham og nedsatte en kommission til undersøgelse af hans embedsførelse. Det konstaterede, at han siden 1821 ikke havde sondret mellem sine private indtægter og embedsindtægterne, det besvagne beløb ansattes til 26.294 rdl. Ved Overkriminalrettens dom af 17.5.1838 dømtes han til fæstningsarrest af anden grad, indtil manglen med renter var dækket, men allerede 6.2.1839 afgik han ved døden.

Mens retssagen stod på, har Hammeleff stadig fortsat arbejdet med sin stambog, tilføjet oplysninger, sentenser o.l. Hans emnekreds spænder vidt, fra Horats over fabeldigteren La Fontaine, filosofen Voltaire og preusserkongen Frederik den Store til dramaforfatteren August Wilhelm Iffland. Den sidste tilføjelse er dateret 1.6.1838, nogle uger efter dommen.

Hammeleff studerede og rejste på en tid, da den franske revolutions dønninger var mærkbare over hele Europa. Det direktoriestyrede Frankrig var i krig på mange fronter, Napoleon befandt sig på sit ægyptiske felttog. Samtidig blomstrede Danmarks handel og søfart, og takket være trykkefriheden fik det åndelige område del i denne blomstring. Hammeleff var åbenlyst påvirket af tidens strømninger, hvilket bl.a. fremgår af hans anerkendende omtale af stambogsvennernes fordomsfrie og kritiske sindelag. Det religiøse er i baggrunden og kommer kun undtagelsesvis til udtryk, som f.eks. hos hans schweiziske venner i Berlin, mens indførslerne i øvrigt er præget af den sædvanlige venskabsdyrkelse, men samtidig af verdslig fornuft og undertiden af humoristisk sans, hvilket tillader os at betragte ejeren som en udadvendt person med en vis portion humor og lyst til at opleve og se noget.

Der var mange danske studerende undervejs i Europa på denne tid. De

studerede navnlig i Göttingen, men besøgte også andre tyske kulturcentre, Berlin, Leipzig, Weimar og Dresden, kom ofte til kejserbyen Wien med dets omfattende forlystelsesliv, drog endog ned til Italien for at nyde naturen og beundre antikke minder, og gik ofte til Paris, hvor revolutionen kun for en tid standsede tilstrømningen. Den kosmopolitiske tænkemåde var endnu fremherskende, selv om romantikken med nationalisme begyndte at vinde frem som en reaktion mod 1700-tallets rationalisme.

Noter:

1. Stambogen venligst stillet til min rådighed af fru Annelise Moring, Silkeborg, hvem jeg skylder tak for hendes imødekommehed. I mellemtiden er stambogen kommet til Det kgl. Bibliotek (KB), sign. NKS 1365, 8°.
2. Oversigt over familien af E. Marquard i Personalh. Tidsskr. 6. rk. II, 1911, s. 1–26 (om Erik H. s. 11 f., 19).
3. Om hende, se Mathilde Reinhardt, Familie-Erindringer 1831–1856, København 1889, s. VI f.
4. Weilbachs Kunstnerleksikon II, 1949, s. 418.
5. Om hans bevægede levnedsløb, se H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer 1660–1869, 1935, s. 349.
6. Franz Gundlach, Das Album der Christian-Albrechts-Universität Kiel, Kiel 1915, s. 160.
7. Isidor Brennssohn, Die Ärzte Kurlands, Riga 1929, s. 235.
8. KB NKS 579, 8°, f. 89.
9. Indførsel i Leipzig 30.3.1798. Han benytter dansk også i sine indførsler 9.9.1794 i Wien til Nicolaus Nissen (stambog i privateje, fotokopi KB Ms.phot. 200, 2°, f. 8) og 27.4.1795 i Rom til W. F. Engelbreth (Rigsarkivet, Priv.ark. nr. 5363, f. 114, omtalt i Kirkeh. Saml. 5. rk. V, 1909–11, s. 271 med forkert identifikation). Se tillige K. Carøe, Den danske lægestand 1479–1900, III, 1905, s. 140.
10. KB Ms. phot. 200, 2°, f. 51.
11. Sammesteds f. 30.
12. Statens Museum for Kunst (Kobberstiksamlingen), f. 151 (ikke nævnt i Louis Bobés beskrivelse af stambogen i Juleroser 1921). Desuden har Horneman skrevet 11.1.1793 i Livorno i C. F. Fiedlers stambog (i privateje, film i KB Ms. micro 3024, 89) og 1.6.1795 i Venezia i W. F. Engelbreths stambog (se ovf. note 9), begge steder ledsaget af tegninger.
13. Han skrev allerede 27.5.1794 en fransk indførsel til Nic. Nissen (KB Ms.phot. 200, 2°, f. 28).
14. Sml. Th. O. Achelis, Matrikel der schleswigschen Studenten 1517–1864, 1966, nr. 7216 (imm. i Kiel 18.10.1784, senere opholdssted ukendt). Han skrev i Kiel 12.2.1786 i Alexander Kølpins stambog (Rigsarkivet, Pr.ark. nr. 6110, f. 107, med silhouet), 13.3.1786 i H. F. Feddersens stambog (Landesbibliothek, Kiel, quer 8°, Bf 147, f. 266), i Wien 9.8.1790 i J. A. Deischs stambog (Staatsbibliothek, Augsburg, Cod.Aug. 8°, 106, f. 91v) og 30.9.1798 til Nic. Nissen (KB Ms.phot. 200, 2°, f. 140).
15. Sml. Adolph v. Schaden, Sentimentale und humoristische Rückblicke auf mein vielbewegtes Leben, Leipzig 1838, s. 98–112 (om opholdet i Wien s. 104); Johannes Hahn, Julius von Voss, i: Palæstra 94, 1910, s. 10 ff.
16. Digtet indeholder en række hentydninger til kendte steder og personligheder i Paris, i de sidste to linier til filosoffen

Kant og hans popularisator Karl Reinhard, Baggesens gode ven (venligst meddelt af prof. Leif Ludwig Albertsen) samt Kiesewetter, der antagelig er den fiktive Bonifazius K., der anses for at være ophavsmænd til en række sjofle vittigheder.

17. Personhistorisk tidskrift XXXIV, Stockholm 1933, s. 99.
18. Bønskrift 1840 med udførlig selvbiografi i J. G. Adlers arkiv (Rigsarkivet, Pr.ark. nr. 5008, pk. 15).

Peter Gregorius Fürst

En fattig skoleholder

Tilføjelse til lægen Emil Hornemanns anetavle
(Persh. T. 1985, s. 173)

Om oldemoderen Elisabeth Sofie Fürsts afstamning er i en note til anetavlen anført, at hendes mand, daværende løjtnant Johannes Crane i sin ansøgning om tilladelse til indgåelse af ægteskabet har oplyst, at hun var en kaptajns datter. Men det var ikke lykkedes mig at finde frem til denne kaptajn.

Skibsfører Asger Windfeld Lund, Århus, har nu sendt mig en række oplysninger om Elisabeth Sofie Fürst og hendes forældre, og efter i arkiverne at have kontrolleret og suppleret disse oplysninger kan jeg meddele følgende:

Elisabeth Sofie Fürst (ved dåben Else Sofie) blev døbt 21. april 1723 i Holstebro. Hun var datter af skoleholder Peter Gregorius Fürst og Gisel Lisabeth Pedersdatter Leere.

I 1718 beskikkedes Fürst som Viborg bys skoleholder, men han opsagde stillingen 28. februar 1719,¹ da »han ej derved kunne subsistere«. ² I Viborg kopskatteliste 1718 betegnes han som dansk skoleholder, men stiftamtmanden, som har revideret listen, har tilføjet: »En fattig svensk fange og derfor fri« (for skat).³ Det var i den store nordiske krigs tid. Feltmarskal Stenbock kapitulerede i Tønning 1713 og hans tropper fordeltes forskellige steder i Danmark. Man kan tænke sig, at Fürst hørte til Stenbocks armé.

Fra Viborg flyttede han til Skive, i hvis kopskatteliste 1720 han anføres som »dansk skoleholder, konens moder syg og sengeliggende, har kun 2–3 børn i skolen og ellers ingen næring.«⁴ 1721 anføres han at være flyttet til Holstebro,⁵ hvor han også var skoleholder.⁶ I Holstebro opholdt familien sig endnu i 1738.⁷ Senest 1741 er familien flyttet til Viborg, hvor han 1743 i skattelisten er opført blandt de fattige og husarme, som intet kan svare i skat.⁸ Han døde 1757 og blev begr. 8. aug. i Viborg, Gråbrødre.

Han blev gift første gang 6. maj 1717 i Skive med Gisel Lisabeth Pedersdatter Leere, f. 6. okt. 1697 i Skive, begr. 28. marts 1741 i Viborg, Sortebrødre. Hun var datter af en fattig⁹ guldsmed, Peder Christensen, som blev begr. 27. jan. 1717 i Skive, 62 år gl. Moderen, hvis navn ikke kendes, blev begr. i Holstebro 9. sept. 1736. Fürst blev gift anden gang 18. juli 1742 i Viborg Sortebrødre med Marthe Højer, begr. 29. dec. 1758 i Viborg, Gråbrødre. I første ægteskab fødtes 10 børn, hvoraf 8 overlevede moderen, som døde ved det yngstes fødsel. I andet ægteskab fødtes et barn.

Der foreligger skifte både efter den første hustru og efter Fürst selv.¹⁰ I skiftet efter hustruen betegnes Fürst som dansk skoleholder (han har anta-

gelig haft privatskole).² Han boede til leje hos en snedker, hvor han foruden skolestue havde en stue, et lille kammer og køkken. Boet var insolvent, idet gælden, 18 rdl. oversteg effekternes værdi. Skifteretten tillod Fürst at beholde effekterne mod at svare til gælden.

I skiftet efter Fürst betegnes han som borger og indvåner i Viborg. Nu havde han foruden barnet af andet ægteskab kun 7 børn af første ægteskab. Familien boede stadig til leje. Denne gang havde den en stue, to små kamre og køkken. Enken ville forblive boende her og foruden hendes eget barn tre af børnene af første ægteskab. Børnene opregnes i skiftet således: Christian, ca. 30 år, dragon, formentlig i Holsten – Andreas Nicolai, 28 år, skomager-svend i Viborg – Søren Luge, 24 år, formentlig i Holsten – Gregorius, 22 år, skomagerdreng i Viborg – Lauritz, 19 år, hjemmeværende – Else Sofie, g.m. løjtnant Crane på Østrupgård, Sjælland – Juliane Cathrine, 29 år, i København – Johan Christian, 15 år.

Boets aktiver var af værdi 21 rdl. 7 sk., passiverne 36 rdl. 3 m. 4 sk. Enken fik tilladelse til at beholde boet mod at svare til gælden.

Min kontaktmand til slægten, Asger Windfeld Lund er tiptipoldebarn af Andreas Nicolai, der blev snedker og politibetjent i Holstebro.

Har Peter Gregorius Fürst været kaptajn? Det er ikke lykkedes at få spørgsmålet besvaret. Adam Lewenhaupt: Karl XII's Officerare, biografiska Anteckningar, Lund, reprotrykt 1977 indeholder ingen Peter Gregorius Fürst. Henvendelser til Krigsarkivet i Stockholm og til Genealogiska Föreningen er blevet besvaret med, at personen ikke kendtes.

Det er fastslået, at han ved Elisabeth Sofies fødsel var skoleholder og at han, da hun året før hans død blev gift, levede meget fattigt, og formentlig uden erhverv (der nævnes ingen skolestue i skiftet).

Man kan sige, at han har været »skolekaptajn«.

Gregers Hansen

Noter:

1. Otto von Spreckelsen: Viborg bys borgerbog 1713–1860, Viborg 1955, nr. 71.
2. Ejnar Poulsen: Viborg amts degne og skoleholdere, Forfatterens forlag 1957, s. 364.
3. Rigsarkivet, Reviderede regnskaber (i dette regnskabsarkiv findes også de i det følgende anførte skattelister), Viborg købstads regnskaber 1714–19, kopskat 1718, nr. 395.
4. Kopskat 1720, nr. 26.
5. Skive krigsstyr 1721, nr. 26.
6. Holstebro brandstyr 1729 og 1730, nr. 90.
7. Gennem flere år og senest i 1738 er børn døbt her.
8. Ekstraskat 1743.
9. Nr. 86 i mandtal 1696 i Skive konsumtionsregnskab 1696–1706.
10. Viborg skifteprot. 1725–42, fol. 738 og 1754–66, fol. 230.

Om Unkersønnerne og Oluf Bager – en mulighed

Da Dr. med. A. Halling i sit store værk »Meine Vorfahren und ihre Verwandschaften« (Glückstadt 1905) beskriver sin forslægt får den kendte Odenseborger Oluf Bager (ca. 1521–1602) stor plads, til en del på grund af såvel Hallings interesse for ham som Oluf Bagers betydning for samtiden og til en del på grund af det temmelig rige kildemateriale vedrørende Oluf Bager der faktisk findes bevaret. Om Oluf Bagers forslægt får vi dog kun lidt at vide af Halling, hvilket i hvert fald til dels må ses som det ydre tegn på et manglende kildemateriale. Man får dog blandt andet at vide at Ane Markvardsdatter var Oluf Bagers mor og at hun var af adelig slægt.

I sin undersøgelse af Unkersønnerne omtaler så Sigvard Mahler Dam (PHT 1986 s. 131) Odenseborgeren Uncker Marquardsen (han nævnes 1542–43) og mener at denne borger på grund af sit navn kan mistænkes for at tilhøre Unkersønnernes slægt; Uncker skulle da være en søn af Marquard, som skulle kunne være en Unkersdatters søn. Navnet Unker var jo slet ikke almindeligt ved denne tid og det er vel sandsynligt at Sigvard Mahler Dam kan have ret i sin antagelse.

Men navnet Marquard/Markvard var heller ikke almindeligt, og Oluf Bagers morfar havde navnet Marquard og var adelig og nævnes (ifølge Halling, op.cit., del I, s. 31) år 1507 sammen med sin kone Christine, Oluf Bagers mormor, i forbindelse med en overdragelse af en Odensegård.

Min hypotese er nu at Uncker Marquardsen og Ane Markvardsdatter kan være børn af samme Marquard og således søskende.

Grunden for denne hypotese er følgende:

- 1) Tiden kan passe.
- 2) Halling kender f.eks. ikke hvilken adelsslægt Marquard skulle tilhøre. Sigvard Mahler Dam viser at Unkersønnernes slægt (eller i hvert fald hjorteveivåbnet) er ukendt allerede i det 17de og 18de århundrede (PHT 1986 s. 131–132) og det er således først nu vi gennem ham har fået en samlet fremstilling om denne glemte adelsslægt. Marquards tidligere ukendte slægtstilhørsforhold kan passe på Unkersønnerne.
- 3) Socialt set er vi (om end lidt tidligere) omtrent i det samfundslag museumsdirektør Svend Larsen beskriver i sin disputats »Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17de århundrede« (Odense 1965), det vil sige grænseområdet mellem lavadel og »almindelige« borgere. Det sociale niveau kan således godt passe.
- 4) Navnet Markvard/Marquard er temmelig ualmindeligt indenfor rammerne for den gruppe der er nævnt i pkt. 3 i begyndelsen af det 16de århundrede i Odense med omegn. (Den tidligere nævnte gård kan jo tyde på at Marquard og Christine bor i Odense). Navnet kan altså passe.

- 5) Muligvis lader sig desuden Oluf Bagers fremgang og hans næsten enestående stilling som *borger* i forhold til kongen noget bedre forklares hvis han, i hvert fald på den mødrene side, er af gammel adelslægt.

Fra mit skånske udgangspunkt har jeg ingen praktiske muligheder for at gennemføre de arkivstudier der muligvis skulle kunne vise om hypotesen er rigtig eller ej. Alligevel synes jeg at muligheden for på denne måde evt. at kunne sammenknytte den Bagerske familie med Unkersønnerne skulle kunne være af interesse. I den anledning har jeg skrevet disse linjer og giver dermed forslaget videre.

Mats Persson

De fransk-reformerte i Danmark

Et fælles-europæisk forskningsprojekt
med en »udløber« i Danmark

I 1981 startede en fransk-tysk historieforskergruppe på at indsamle oplysninger om de huguenotter, som efter Nantes-Ediktets ophævelse i 1685 flygtede fra Frankrig til andre lande i Europa. Denne arbejdsgruppe blev etableret mellem de historiske institutter i Paris, Göttingen og Vest-Berlin. I årenes løb har man gennem denne gruppe indsamlet mere end 25.000 oplysninger gennem kirkebøger, diverse mandtalslister fra mange byer samt fra andre tilgængelige kilder. Alle de forskellige oplysninger bliver indkodet på EDB.

Grunden til denne interesse for huguenotternes historie i Europa skyldes den betydning, som deres udvandring fik i deres nye hjemlande. Mange steder blomstrede industri, handel og kultur op, samtidig med, at deres hjemland Frankrig og den franske regerings magtposition i Europa efter Nantes-Ediktets ophævelse, blev betydelig svækket. Der er tale om en af de største folkevandringer i den nye tids historie.

Man mener, at over 250.000 udvandrede fra Frankrig. Det var deres eneste mulighed, hvis de ville beholde deres reformerte tro.

På andre europæiske universiteter er der siden – i lyset af mindehøjtidelighederne i 300-året for Nantes-Ediktets ophævelse i 1985 – startet lignende projekter. På universiteterne i f.eks. Neuchatel (Schweiz), og Nijmegen (Holland) er man på få år nået vidt med indsamlingen af data.

Den overordnede forskning og samarbejdet mellem de mange institutter foregår ved et årligt møde, hvor der bliver gjort status over årets arbejde. Desuden drøftes den videre forskning. Et sådant møde blev sidst holdt i Genève i september 1987, også med dansk deltagelse.

Forskergrupperne rundt om i Europa arbejder alle med det samme EDB-program til indkodningen af de mange data. På denne måde er det muligt at supplere og bytte oplysninger med hinanden – for en gang at samle det hele i en stor fælles databank.

Et dansk projekt, en udløber af de andre rundt om i Europa, er nu hjulpet i gang støttet af Lokalhistorisk Afdeling, Københavns Universitet. Arbejdstitlen til dette projekt er: »*De fransk-reformerte i Danmark 1685–1801*«.

Projektet er delt op i tre dele:

I første del indsamles alle mulige oplysninger om de fransk-reformerte indvandrere i den nævnte periode. Disse indvandrere bosatte sig især i København og i Fredericia, men også i enkelte andre byer.

Der indsamles oplysninger som f.eks. fødested, forældre, vielse, børn, er-

hverv, rejserute hertil osv. Der tænkes herefter udgivet en alfabetisk fortegnelse over de ankomne med de relevante oplysninger.

Det er denne fase med indsamlingen af de mange oplysninger, som der for tiden arbejdes med i det danske projekt.

I anden del af projektet bearbejdes assimilationen, tilpasningen til det danske samfund, og i tredje del vil der blive arbejdet med de følger og påvirkninger, som denne indvandring har haft her i landet. Der vil selvfølgelig desuden blive udarbejdet et udførligt noteapparat med diverse tabeller, kilder og lignende.

Hvilke oplysninger, der er relevante til projektets første del, vil fremgå af de to nedennævnte eksempler på fransk-reformerte indvandrere her i Danmark. Den ene var medlem af den fransk-reformerte menighed i København, og den anden var medlem af menigheden i Fredericia:

1. Oplysninger om Jean Armand, La Motte Chalencon, Syd-Frankrig.
2. Oplysninger om Judith Henriette Jordan f. i Magdeburg.

ad. 1:

Oplysninger om Jean Armand, f. 1672 i La Motte Chalencon, Syd-Frankrig:

Navn: Jean Armand (senere slægtled også Hermann).

Forældre: Jean Armand og Marie Clevans.

Fødested: La Motte Chalencon, Dauphiné-distriktet, Syd-Frankrig.

Opholdssteder undervejs til Danmark: 1692 La Motte – 1697 Geneve – 1699 Neuholdesleben, Sachsen – Magdeburg 1702 – Rathenow 1703 – Güstrow 1704 – Bützow 1706 – Hagenow 1715–1719 – Fredericia 1722, borgerskab her 4.3.1723.

Søskende:

Anne Armand f. 1686 La Motte.

Joseph Armand f. 1689 La Motte.

Marie Armand f. 1691 La Motte.

Ægteskaber: Viet 1. gang 17.5.1702 i Magdeburg til Marianne Coinne, datter af David Coinne, fra Picardiet i Frankrig.

Viet 2. gang efter 1715 til Elisabeth Perrin, født 26.5.1696 i Stendal, døbt 2.6.1696, datter af blondefabrikant Francois Perrin og Elisabeth René.

Borgerskab: Opnået borgerskab den 4.3.1723 i Fredericia.

Profession: Daglejer, uldkæmmer og i Fredericia tobaksplantør.

Død: 1.6.1747 i Fredericia. Fredericia skifteprotokol 1740–61.

Børn:

1. Jean Nicolas Armand, f. 21.1.1704 i Berlin, død før 1747.

2. Abraham Armand, f. 29.12.1706 i Hagenau. Død før 1747.

3. Anne Marguerite Armand, f. ca. 1708 i Hagenau, død i Rothenau, gift med Claus Buch.

4. Charles Armand, f. ca. 1712, død ca. 1746 på en Kinarejse.
5. Henri Auguste, f. ca. 1714. Gift og bor 1747 i Kbh.
6. Jean Louis, f. 8.9.1715 i Hagenau, død 31.5.1763 i Fredericia.

I andet ægteskab:

7. Jean Friederich, f. 29.3.1719 i Hagenau, død 30.12.1769 i Fredericia.
8. Juliane Armand, f. 17.3.1724, død 25.8.1726 i Fredericia.
9. Marie Elisabeth Armand, f. 7.4.1728 i Fredericia, død ugift 9.5.1766 s.st.
10. Cathrine Armand, f. 3.7.1729 i Fredericia, død s.å. s.st.
11. Pierre Armand, f. ca. 1733 i Fredericia, død 30.10.1801 s.st.
12. Susanne Armand, f. 5.3.1735 i Fredericia, død 11.3.1735 s.st.

Noter: Kirkebogen for den fransk-reformerte menighed i Fredericia.

Louis Grandjean: Fra Dauphiné til Fredericia, 1941.

Heri nævnes desuden de andre Armand og Hermann-slægter i Danmark.

Fredericia Rådsstueprotokol 1723.

Tove Grandjean: Stamtavle over slægten Armand, kaldet Hermann. København 1952.

ad. 2:

Oplysninger om Judith Henriette Jordan, f. 1713 i Magdeburg.

Navn: Judith Henriette Jordan.

Forældre: Francois Jordan og Judith Fine fra hhv. Provence og Dauphiné i Sydfrankrig.

Fødested: Magdeburg, døbt i den fr.-reformerte kirke d. 31.7.1713.

Opholdssteder undervejs: ?, måske Stettin.

Søskende:

1. Friederich Gotlieb f. 1711 i Magdeburg.
2. Jeanne f. 1715 i Magdeburg.
3. Marie f. 1718 i Magdeburg.
4. Antonie f. 1720 i Magdeburg, d. s. lille.
5. Marie Esther f. 1723 i Magdeburg, d. 1808 i Kbh.

Ægteskaber: Gift 1. gang i fr.-reformert kirke i Kbh. 24.9.1753 med Pierre Vanino, porcelænshandler i Kbh., f. 14.9.1716 i Malmø, død 7.8.1783 Kbh. Gift 2. gang 28.10.1783 Garnisons sogn med Nicolai Schwartz Geelmuyden, f. 17.5.1743, kgl. generaladjutant, død 16.5.1808 i Kbh.

Død: 10.5.1797 i Kbh. begravet på fr.ref. kirkegård i Kbh.

Børn: 1. Pierre Frederic Vanino, f. 1756, d. 1758 i Kbh.

Noter: Fransk-reformert kirkebog, Kbh. og Magdeburg.

Kbh. Alm. skifteprotokol 4. bo 198, 1783.

Kbh. Alm. skifteprotokol 1808-09, nr. 1 pag. 28, bo nr. 15 samt eksekutorbo nr. 10/28.

Indsamlingen af materialet om alle første generations fransk-reformerte indvandrere i Danmark er nu i gang. Der indsamles oplysninger fra alle mulige kilder, og derfor er alle henvendelser, der på en eller anden måde kan

hjælpe projektet videre frem særdeles velkomne. Det kan f.eks. være henvendelser om navne/slægter, slægtsbøger eller artikler osv.

Den følgende litteratur- og kildefortegnelse indeholder alt registreret trykt/ikke trykt materiale, som jeg indtil videre kender til. Desuden er der forskellige adresser og henvisninger til materiale, som kan være nyttigt, hvis man interesserer sig for de fransk-reformerte i Danmark og deres historie.

De fransk-reformerte i Danmark – en litteraturliste

1. del: Livet i Frankrig inden fordrivelsen:

Babeau, A.: La vie rurale dans l'ancienne France. Paris 1883.

Bast pasteur: Les souvenirs protestants en France.

Bulletin historique et littéraire de la Société de l'Historie du Protestantisme Français. Paris 1852 f.

Douen: La révocation de L'Edit de Nantes a Paris III. Paris 1894.

Ermann og Reclam: Mémoires pour servir a l'histoire des refugies francois dans les etats du roi. VI. Berlin 1787.

Goyau, G.: Histoire religieuse. Histoire de la nation francais, VI. Paris 1922.

Holbeck, H. St.: Fra det klassiske Frankrig. Kbh. 1907.

Lavissee, H.: Histoire de France VII. Paris 1911.

Le Roy Ladurie, E.: The peasants of Languedoc. 1976. (Heri en god litteraturliste over engelsk, tysk og fransk litteratur).

Martin, G.: Histoire Économique et financière. Histoire de la Nation X. Paris 1927.

Rambaud, A.: Histoire de la Civilisation française II, Paris 1926.

Scheurer, Remy: La revocation de L'Edit de Nantes et le refuge Huguenot. Artikel i: Revue Suisse d'Historie 1986 (36), p. 346–367.

Voltaire: Siecle de Louis XIV. (Didot). 1843.

2. del: Fordrivelsen og flugten fra Frankrig:

Wege in eine neue Heimat. Fluchtberichte von Hugenotten aus Metz. Tagungsschrift zum Deutschen Huguenottentag in Zweibrücken und Metz 1987. Udgivet af Deutschen Huguenotten-Verein 1987.

Weiss, M. C.: Histoire des refugiés protestants de France depuis la révocation de l'Edit de Nantes jusq'a nos jours. I–II. Paris 1853.

3. del: Almindelige forhold i Danmark ca. 1650–1750:

Holm, E.: Danmarks og Norges historie 1720–1814. I. Kbh. 1891.

Lund, E.: Fredericia 1650–1950.

Matthiessen, H.: Fredericia 1650–1760. Kbh. 1911.

Olsen, A.: Bybefolkningen på Merkantilismens tid. Acta Jutlandica IV, 2. Århus 1932.

Politikens Danmarkshistorie udg. 1964. Bind 8–9.

4. del: Modtagelsen i Danmark:

Bobé, L.: L'immigration des Français en Danemark – leurs concours intellectuel et materiel. Le Danemark dans ses rapports avec la France. Ed. Alliance Française. Coph. 1935, p. 19–97. (Heri også stamtavler over nogle slægter).

Hansen, C. V.: Kampen om ejendomsretten til de ubebyggede jorder i og ved Fredericia. Vejle amts årbog 1919, p. 273–304.

5. del: Liv og kultur i Danmark:

Achelis: Tobaksavlen i Fredericia. Vejle amts årbog 1927, p. 309–310.

Andersen, Sven-Erik: Det gamle Fredericia fortalt i billeder. 1–3. del 1968–1974.

Ambuss, E. M.: Handelsplanters dyrkning. Udg. af Det kgl. danske landhusholdningsselskab. skr. nr. 7. 1700.

Begtrup, G.: Beskrivelse over Agerdyrkningens tilstand i Danmark 5. Nørrejylland 1–2. Kbh. 1808–1810.

Behrend, C.: Om tobaksavlen i Fredericia i det 18. årh. Vejle amts årbog 1908, p. 240–254.

Berg, Wilh. (= F. Meidell): Små bidrag til Fredericias Kultur og ældste Historie efter utrykte kilde-skrifter. Fredericia 1883.

Bobé, L.: Bidrag til den ældste københavnske fransk-reformerte Menigheds Genealogi og Personalhistorie. Personalhistorisk tidsskrift 9. rk. 4. bd. p. 57–67, 1931.

Bobé, L.: Johan Caspar Lavaters rejse til Danmark i sommeren 1793. Kbh. 1908.

Christensen, C. P.: Fredericia Købstads indbyggere 1735. Vejle amts årbog 1923, p. 125–155.

Clemént, D. L.: Notice sur l'église reformée française de Copenhague. Cph., Paris, Strassbourg 1870.

Dahl, N. S.: Havebruget i Vejle Amt. Vejle amts årbog 1928, p. 153–218.

Dahlerup, V.: Fremmede folkenavne som slægtsnavne i Danmark. A grammatical miscellany offered to Otto Jespersen on his seventieth birthday. Coph. 1930, p. 367–371.

Dalgas, C.: Vejle Amt, beskrevet efter opfordring fra det Kgl. danske Landhusholdningsselskab. Kbh. 1826.

Dalgas, J. M.: Historisk og statistisk Beskrivelse over de reformertes Etablissement i Fredericia. Iris og Hebe, Nov. 1797, IV, p. 129–199.

Dalgas, J. M.: Tableau historique et statistique de l'établissement des réformés à Fredericia. Kopenhague 1797.

Dalgas, J. M.: Om den franske Colonies oprettede Jægercorps i Fredericia. Oversat af Rahbek. Minerva nr. 64. 1801. p. 209.

Devantier, Alfred: Huguenotterne i Fredericia 1719–1969. Udgivet 1969 af den reformerte menighed i Fredericia.

Düsse, Helga og Ulrich: Die Deutsch Reformierte Kirche zu Kopenhagen. Kbh. 1977. (Heri en litteraturliste med titler vedrørende den tysk-reformerte kirke i Kbh.).

Eliassen, P.: Tobakken i Danmark. Kolding 1812.

Eliassen, P.: Tobaksdyrkingen i Kolding-egnen 1778. Vejle amts årbog 1918. p. 215–216.

Elsner, P.: De reformerte i Fredericia. Fredericia Dagblad 9.–14. jan. 1935.

Engelbrecht, Anders: Den reformerte kirke i Fredericia 1736–1986. Udgivet af menigheden 1986.

Fabricius, Nina: Det bugter sig. Kronik. Skalk nr. 2. 1981.

Fredericia Huguenotten. Et menighedsblad udgivet af den reformerte menighed i Fredericia under redaktion af pastor H. A. Aillaud. 1950–1959.

Fredericia. Mindernes by. 1948.

Friis, F.: Les Suisses au Danemark à Travers les ages, Lausanne 1975.

v. Gehren, K. C.: Kurze Darstellung der Geschichte der Reformirten in Dänemark. Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens II, Altona 1797, p. 3–26.

Geismar, O.: Se Lund.

Glahn, A.: Av sjagger!. Danske studier 1909, p. 220.

Grandjean, Paul B.: Gravskrifter fra Kbh.s nedlagte kirkegårde indenfor voldene. VIII. Kirkegården ved den tysk-franske reformerte kirke. Personalhistorisk tidsskrift 1907. 5. rk. 4. bd. p. 280–286.

Grandjean, Tove: Hovedstadens franske lakajer fra Fredericia. Kinafarere i 1700-tallet, særtryk Fredericia avis 1949.

Hansen, C. V.: Fredericia Handelsstads historie 1860–1916. Fredericia 1916.

- Hansen, N. C.*: Valdenserne og de jyske heder. 1721. Jyske samlinger 5. rk. 3 bind. 1938. p. 273–304.
- Hedemann-Baagøe, J.*: De reformerte og tobaksdyrkningen i Fredericia. 1969. Udgivet 1969 af Fredericia Museum.
- Hedemann-Baagøe, J.*: De 4 trossamfund i Fredericia. 1964. Udgivet af Fredericia Museum.
- Hermann, A. J.*: Fra dragonader til fred i Fredericia. Jyllands-Posten. Midtpunkt 5.4.1986.
- Hermansen, V.*: Reformert kirke. Københavns gamle kirker, Kbh. 1932.
- Honoré, H.*: B. R. (Abr. Honoré og P. B. T. Roy): Tobaksavl i Danmark, Nyborg 1910.
- Honoré, H.*: J. C. Rieu. »Klokkerne kimer«. 1927, p. 71–84.
- Honoré, P.*: Fra den reformerte menighed i Fredericia (Rieu). Vejle amts årbog 1933, p. 205–220.
- Honoré, P.*: Den gamle portal. Vejle amts årbog 1936, p. 57–62.
- Janssen, B.*: De reformerte i Danmark. Kbh. 1922.
- Jeppesen, Alfred*: Kongens kolonister. De fransk-reformerte i Fredericia. Thanning og Appel 1982.
- Jespersen, S.*: Tobaksdyrkning i Vestfyn. Dansk folkemål 6. 1932. p. 54–57.
- Kiær, J. F.*: Om Fredericia Markjorder. Vejle amts årbog 1935. p. 143–153.
- Kock, L.*: Om klokkeringning og blandede vielser i den reformerte kirke. Kirkehistoriske samlinger 3. rk. V. (1884–1886), p. 66–70.
- Larsen, J. H.*: Agerdyrkningens tilstand i Danmark. Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, Ny samling. 3. Kbh. 1813.
- Lorenzen, W.*: Den reformerte kirke i Kbh. 1914.
- Lokalhistorisk Journal*, nr. 3 1988: De fransk-reformerte i Danmark – et lokalhistorisk projekt.
- Ludwig, J.*: Auf Huguenottenpfaden. Selbstverlag. Basel 1914.
- Ludwig, J.*: Die Geschichte einer französisch-reformierten Kolonie im Refuge, illustriert durch Stamtafeln. I–II. Als Manuskript gedruckt. Basel 1910.
- Ludwig, J.*: Die Geschichte einer französisch-reformierten Kolonie im Refuge, illustriert durch Presbteryiumsprotokolle. Basel 1912.
- Ludwig, J.*: Die reformierten Gemeinde in Fredericia. Bremen, Leipzig 1886.
- Lukman, N. C.*: Fredericia-kolonien, lukt lille Frankrig. 1939.
- Lund, Erik*: Fredericia 1650–1950. Udgivet af Fredericia Byråd 1950.
- Lund, O.*: Livet i en provinsby ved Århundredets midte. Udg. ved O. Geismar. Kbh. 1889.
- Maurel, Lydie*: Fransk-reformerte, som kom til Danmark. Personalhistorisk tidsskrift 1986, I. p. 83–94.
- Meddelelser fra rigsbibliotekaren*. nr. 5 1985, p. 49–51. Kronik: Huguenotter og reformerte, Frankrig-Danmark, Kbh. 1986.
- Matthiessen, H.*: Fredericia 1650–1761. Kbh. 1911.
- Matthiessen, H.*: Gammelt Fredericia-liv. Vejle amts årbog 1909, p. 41–82.
- Matthiessen, H.*: Fæstning og fristed. 1950.
- Muus*: Om årsagerne til de høje kornpriser og midlerne derimod. 1772. Det kongelige danske Landhusholdningsselskab. skrf. I. 1776.
- M(øller), C. F.*: De reformerte i Fredericia. Fredericia avis: 12. og 19. april 1883.
- Møller, C. F.*: Nogle historiske optegnelser om Fredericia i det 17. og 18. århundrede. 1882.
- Nielung, Henrik*: Mindesmærker i Fredericia. 1980. Udgivet af Lokalhistorisk arkiv for Fredericia og omegn.
- Nissen, Eduard A.*: Fredericia. By og borger. 1965.
- Orluf, F.*: Den gamle portal. Vejle amts årbog 1936, p. 240–243.
- Ravnholt*: De første kartofler i Danmark. Vejle amts årbog 1925, p. 169–179.
- Rønne*: Om kartoflernes indpas i Danmark. Landøkonomisk tidende 2. 1915, p. 194.
- Rørdam, H. F.*: Om fremmede religionssamfund, især kalvinisternes stilling her i landet i C.5's tid. Kirkehistoriske samlinger, 3. rk. III.

- Scribe*: Huguenotterne. Opera i fem akter. Oversat af Th. Overskou. Musik af Meyerbeer. Fra det kongelige Theaters repertoire VII del. Forlagt af Scoboths Boghandling. Kbh. 1843.
- Skautrup, P.*: Klusiler og »yngre« stød i Vestjysk. Acta Philologica Scandinavia III (1928), p. 32–51.
- Stæhelin, W.*: De reformerte i Fredericia, 1719–1729. September 1919, Fredericia.
- Trojel, J. K.*: Om kartoflers avl og rette brug. Kbh. 1766.
- Turell, Dan*: Forfader-flygtningeblues. Digt i Politiken 9.4.1988.
- Varming, Kamma*: Relationerne i Fredericia 1735. Amtscentralen Vejle.
- Vedtægter* for den fransk-reformerte Koloni angående dens Jorder, disses Fordeling og deraf følgende Forpligtelser o.s.v., Fredericia 1889.
- Verfassung* der Synode der reformirten Kirschen in Dänemark. 23.9.1901. Fredericia.
- Vejle amts årbøger 1905 ff.* Udgivet af Vejle amts historiske samfund.
- Wagner, L.*: Et soldaterliv i forrige århundrede. Kolding 1880.
- Wilse, J. N.*: Fuldstændig beskrivelse af Stapelstaden Fredericia Kbh. 1767. Genoptrykt i fotolitografi 1976.
- Windfeld Lund, N. J.*: Kartoffeltyskernes livsvilkår i de jyske hedekolonier i det 18. årh. Folk og kultur. Kbh. 1975.
- Winding, P.*: Den reformerte Menighed i Fredericia. Radioforedrag trykt i Fredericia avis 10.10.1927.

6. del: Fransk-reformerte i andre lande:

- Avis* fidelle au véritables Hollandais (For.: de Wequefort, anonym) 1673.
- Agnew*: Protestant exiles from France. 2. udg. London 1871.
- Archiv für Sippenforschung*, hæfte 28, nov. 1967. Artikelrække om de reformerte i Tyskland.
- Archiv für Sippenforschung*, hæfte 59, aug. 1975. Heri en stedfæstelse af lokaliteter i Frankrig og Belgien.
- Archiv für Sippenforschung*, hæfte 1, febr. 1961. Heri en artikel af W. Beuleke vedr. udenlandske vielser i den tysk-reformerte kirke i Prenzlau-Uckermark.
- Berenguer*: Die Stambaume der Mitglieder der Französischen Colonie in Berlin. Berlin 1887. Det kgl. Bibliotek.
- Beuleke, W.*: Studien zum Uckermarkischen Refuge und zur Stammheimat einer Mitglieder. Genealogiehæfte 7, juli 1965.
- Bonin*: Urkunden zur Geschichte der Waldenser-Gemeinde Pragela 3. Magdeburg 1911–1914.
- Gerard*: L'histoire clérical de Belgique. Bruxelles 1878.
- Griesshammer, W.*: Studien zur Geschichte der Refugiés in Brandenburg-Preussen bis 1713. (Disserter). Berlin 1935.
- Häuser, L.*: Geschichte der rheinischen Pfalz. 2. 1845.
- Leymarie, A.*: Histoire des paysans en France. Paris 1849.
- L'heureuse* Colonie ou Celebration du Jubilé des Colonies Francoises. Berlin 1785.
- Madarigia, S. de*: Anglais, Francais, Espagnols. Paris 1930.
- Malling, Wilh.*: Huguenotterne i Frankrig. Lehmann og Stages forlag. Kbh. 1901.
- Mengin, E.*: Das recht der französisch-reformirten Kirche i Preussen. Berlin 1929.
- Muret, E.*: Geschichte der französischen Kolonie in Brandenburg Preussen. Berlin 1885.
- Stieda, W.*: Eine Huguenottekolonie in Bützow. Jahrbücher des Vereins für mecklenburgischen Geschichte und Altertumskunde, 61. årgang p. 96.
- Tollin, H.*: Geschichte der französischen Colonie von Magdeburg I. Halle 1886.

7. del: Stamtavler, slægtsbøger, biografier o.lign.

- Bobé, L.*: Charlotte Amalie. Kbh. 1940.
- Bobé, L.*: L'immigration des Francais en Danemark – leurs concours intellectuel et materiel. Le Danemark dans ses rapports avec la France ed. Alliance Francaise. Cph. 1935, 19–97. Heri stamtavler over forskellige slægter.

- Bungener, Felix*: Calvin, Hans liv, Hans gjerning, Hans skrifter. Eibes forlag Kbh. 1922.
- Bønnelycke, H. G.*: Erindringer fra 30'ernes og 40'ernes Fredericia. Renskrivet 1905. Det kgl. Bibliotek. Desuden særtryk i Vejle amts årbog 1958.
- Dalgas, E.*: Familien Dalgas. Slægtsregister 1685–1891. Århus 1891.
- Davidson, Aa.*: Carl Frederik Isak Dalgas. Vejle amts årbog 1936, p. 63–101.
- Deleuran, Lars*: De fransk-reformerte slægter i Fredericia og hvordan min slægt kom på EDB. Slægt og Data nr. 4. 1988.
- Du Fresne, Yvonne*: Farvel. Udg. i New Zealand. 1983. (Statsbiblioteket).
- Du Fresne, Yvonne*: Min kusine fra Slesvig. Udg. New Zealand 1984.
- Familien Bonnevie* i Danmark og Norge. 1931.
- Fontenay, Le Sage de*: Slægten Le Sage de Fontenay. Kbh. 1974.
- Grandjean, L.*: Fra Dauphiné til Fredericia. 1941.
- Grandjean, Tove*: Stamtavle over slægten Armand (kaldet Hermann) fra la Motte-Chalencon. Kbh. 1952.
- Hauch-Fausbøll, Th.*: Den franske nation i Danmark. Rigsarkivets læsesal. Oversigt over navnene i dette register er bragt i Dansk slægtforskerfortegnelse, Jeg arbejder med. Hæfte 8. s. 12–15. Dansk historisk håndbogsforlag 1986.
- Helborn, Fritz*: Oplysninger om slægterne Vilains, Charnique Labove, Noé, Dupont m.fl. Privattryk 1987.
- Heimatblätter für Ludwigshafen am Rhein und Umgebung*. Herausgegeben von Freunden der Heimat. 30. årg. nr. 4. apr. 1950: Die beständerfamilien des Hemhofes von 1650–1700. (Om Dupontfamilien).
- Hermann, Abraham*: Min far og min mor, håndskrevet 1910. Med slægtstavler. (Familien Hermanns familiearkiv).
- Hermann, Abraham*: Dagbøger 1874–1924. (Familien Hermanns familiearkiv).
- Hermann, Otto*: Slægten Armands oprindelse og vandringer. (Maskinskrivet, Paris 1943).
- Hermann, Otto*: Hefte I. Dauphiné og Hainaut. Kbh. 1952.
- Hermann, Otto*: Hefte III. De gamle hjem i Fredericia. Kbh. 1954.
- Hermann, Otto*: Fredericia-slægten Armands tilhold i La Motte Chalencon. Personalhistorisk tidskrift, 12. rk. 4. bd. s. 189–192.
- Hermann, Vilhelmine f. Bro*: Minder fra mine Barndoms og ungdomsår. 1920. (Familien Hermanns familiearkiv).
- Hirsch*: Danske og norske officerer 1684–1814. Læsesalen. Det kgl. Bibliotek. Kbh.
- Hjort-Lorenzen, H. R.*: De Fredericia-Bruun'ers Slægtbog. 2. udg. Kbh. 1880.
- Ludwig, J.*: Stamtavler over slægter i den fransk-reformerte Kolonie i Fredericia. 2. udg. Fredericia 1896.
- Ludwig, J.*: Die Wohltäter der reformirten Gemeinde zu Fredericia 1885.
- Lund, Svend*: Hvorfra? En slægtsberetning I og II. (Privattryk). (Landsarkivet Viborg: P 5 A. og Statsbiblioteket).
- Mosen, R. (ed.)*: Das leben der Prinzessin Charlotte Amelie de la Tremoille. Oldenburg og Leipzig 1892.
- Nielsen, Jørgen* og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jydskede hede. Forlaget Census. 1984.
- Pedersen, Carl*: Slægtbog for Line og Carl Pedersen, Nøddelund, Gullev. 1979. (Heri omtalt flg. slægter: Dupont, Charnique, Labove, Vilains m.fl.).
- Pedersen, Helge*: Slægtbog om Emil Johan Armand og Emilie Charlotte Wanders, forfædre og efterkommere. Kbh. 1982.
- Rosendahl, E. P.*: En kort skildring af Carl Rieu. Nyt Theologisk bibliotek 2. Kbh. 1822.
- Rønning, Elisabeth*: Moder og vi andre (om Vilhelmine Hermann, f. Broe) 1954.

Simonsen, C. E.: Abraham Fournais. Forlaget Danmark. Kbh. 1914.

Stamtafle over familien Abildgård. (Familien Grandjeans familiearkiv).

Stamtafle over den tyske slægt Hermann (Kartoffeltyskerne). (Familien Hermanns familiearkiv).

Stamtafle over familien Grandjean + diverse materialer. (Familien Grandjeans familiearkiv).

Stamtafle over den reformerte menighed i Fredericia. (Reviderede stamtafle kan købes hos den Reformerte Kirke i Fredericia).

Tutein, Lise: Slægten Tutein. (Det kongelige Bibliotek). På Frederiksborg Slot findes en billedsamling vedrørende slægten Tutein.

8. del: Andre kilder

Danmarks Radio: Udsendelse med højskolelærer Richard Andersen, Askov, om den fransk-reformerte menigheds historie i Fredericia, 1986.

Arkiv vedrørende den fransk-reformerte menighed i Fredericia. Dette findes hos menighedsforstanderen.

Det danske Huguenotsamfund, Jagtvej 4, 3400 Hillerød.

Det danske Huguenotsamfunds arkiv, Jagtvej 4, 3400 Hillerød.

Deutscher Huguenotten-Verein e.v. Sickinge, D.3305. Vesttyskland. Medlems hæfte udkommer 3–4 gange om året. 25 DM pr. år. Oversigt over indhold i diverse hæfter kan fås hos foreningen. Indholdsfortegnelse for 1890–1987 findes i *Der Deutsche Huguenott.* nr. 1. 1988. Ved medlemskab kan man få hjælp fra foreningens bibliotek.

Deutsches Hugenotten Museum, An der Schlagd 2, D-3522. Vesttyskland.

Deutsches Hugenotten Museum in französischen Dom, Platz der Akademie. DDR 1080. Berlin DDR.

Fredericia Museum, Jernbanegade 10, 7000 Fredericia. Her er indrettet en reformert stue, der viser et ældre kolonisthjem typiske bohøve, og museet ejer en betydelig samling billeder vedrørende de reformerte. Udenfor museet er der en genopbygget tobakslade.

Landsarkivet for Nørrejylland: Kirkebog for den fransk-reformerte menighed i Fredericia 1721 ff., samt folketællinger osv.

Landsarkivet for Sjælland: Kirkebog for den fransk-reformerte menighed i Kbh., samt skrifter osv.

Lokalhistorisk arkiv Fredericia, Vendersgade 28, 7000 Fredericia. (Her findes kopier af den fransk-reformerte kirkes kirkebog samt kopier af de andre kirkebøger i området).

Varming, Kamma: Opgørelse over jordejere i Fredericia i år 1800 fra Udskiftningsprotokollens tillæg. Lokalhistorisk Arkiv, Fredericia.

Worsøe, H. H.: Find dine rødder. Politikens forlag 1987.

Randi Ottosen, lærer, f. 1947, har interesseret sig for de fransk-reformerte i Danmark i mere end 10 år. Adresse: Poppelvej 8, 8850 Bjerringbro.

Rod i Odense

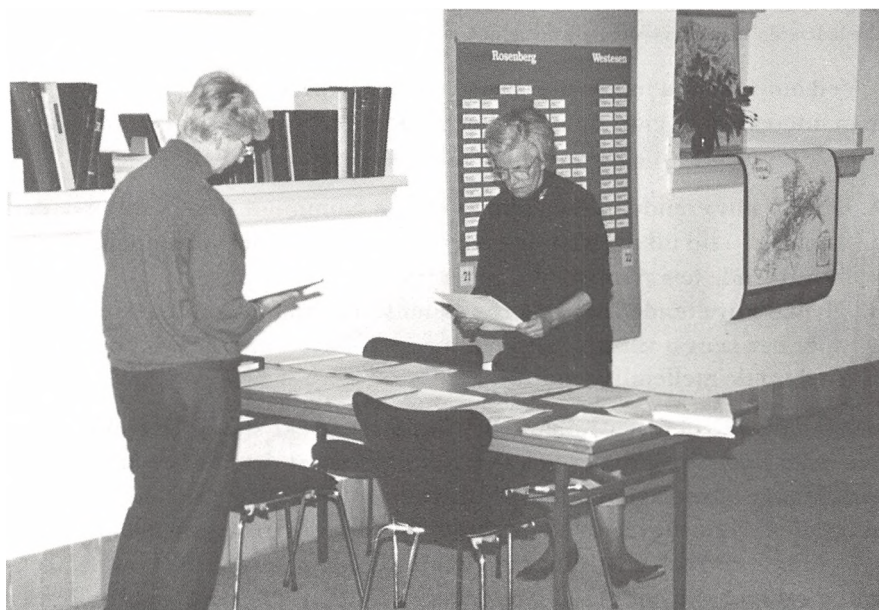
Den 10. november 1988 åbnede borgmester Dalskov en slægtshistorisk udstilling i Odense i anledning af byens 1000 års fødselsdag.

I løbet af de 14 dage, udstillingen var åben, kom der næsten 1100 besøgende, så alle følte, at succesen var hjemme.

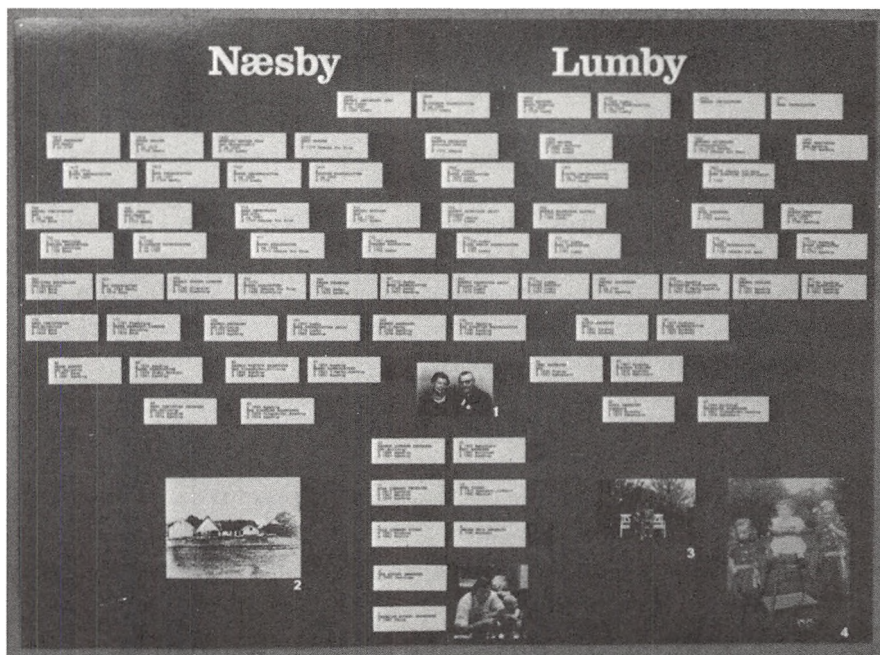
Et så stort arrangement af den art har – så vidt vides – ikke tidligere været gennemført, derfor mener vi, at andre måske kan have gavn af at høre om det og få lyst til at gøre ligeså.

Odense kommune havde i 1984 indkaldt ideer til aktiviteter i jubilæumsåret 88. Af 790 forslag blev 342 gennemført, og Slægtshistorisk Forening, Odense, påtog sig dette ene.

Forslagsstilleren, der ikke selv forsker slægt, syntes, at man skulle finde frem til den Odenseborger, der kunne føre sin slægt længst tilbage. I Slægtshistorisk Forening enedes man dog om et projekt, der kun omfattede anetavler med Odenseanere i begge ender af tavlen. Gorm den Gamle blev udelukket og mulighederne for verificering bedre.

Det pædagogiske hjørne med lokal- og slægtshistorie på hylden og diverse hjælpemidler på bordet havde større søgning, end billedet viser. På visse dage kunne der meldes udsolgt – både af papirer og siddepladser.

Anetavle med aner bosiddende i to af de sogne, der nu er indlemmet i Odense storkommune. Udeladt er de aner, hvis rødder gik uden for kommunens grænser.

Ved omtale i den lokale presse og ved opslag på arkiver og biblioteker fik man interesserede gjort opmærksom på, at vi gerne ville i kontakt med dem, hvis de kunne og ville besvare følgende spørgsmål:

- A. Hvilke nuværende indbyggere i Odense Kommune kan fremlægge den længste – i tid tilbagegående – anetavle med aner, der konstant har været bosiddende her gennem alle generationer.
- B. Hvilke nuværende indbyggere i Odense Kommune kan påvise at have aner her længst tilbage. Slægten må godt have været bosiddende andre steder i de mellemliggende år.

Der indgik 38 anetavler i mere eller mindre korrekt stand. Det sidste blev der rådet bod på, og det er nok det, der har krævet den største arbejdsindsats. Mange af anetavlerne gik 10–12 generationer tilbage, enkelte 19–21 generationer. Naturligvis var kvindelinier ligeså estimerede som mandslinier.

Det blev en smuk udstilling bestående af røde plancher med borger-slægter og grønne plancher med landboslægter. Der vistes også »andre former for anetavler« af dekorativ art og eksempler på anetavler fra 1600-tallet, af-fotograferet i Karen Brahes bibliotek. Der vistes malerier, fotografier, rari-teter og gamle og nye kort over staden med de nu tilhørende sogne.

HANS MULE

† i Odense
† 1602

STORKØBMAND
STUDEHANDLER
EJER AF
NISLEVGÅRD

Den nu nedtagne mindetavle over Hans Mule, der tidligere prydede Rådhusets væg, var med på udstillingen.

Det pædagogiske islæt bestod af lokal- og slægtshistorisk lekture, foreningens A4 hjælpemidler, lærebøger samt bl.a. en planche med billeder fra Troels Lunds »Dagligt Liv i Norden«. Den kaldtes liv og død.

Billeder og materialer er dyre, så det smukke beløb, vi var blevet tildelt af kommunen, slog kun til ved største sparsommelighed og sponsorerers hjælp. Der skulle også være råd til en erkendtlighed til indsenderne. Det blev til 3 Chr. IV glas og 3 Odense Vejvisere 1761, fordelt ved lodtrækning.

Vi har forsket og skrevet, klippet, klistret og skåret i en uendelighed. De ca. 30 medlemmer af foreningen, der i nogle tilfælde var lidt beklemt ved at skulle deltage i vagtordningen, fik kun glæde af det og kom gerne igen på dage, hvor de slet ikke havde pligt dertil.

En rigtig god anesnak med kommende slægtsforskere såvel som med gamle rotter i faget fik alle, og et dejligt minde om successen i jubelåret 88 har vi i de mange billeder og plancherne, som nu er deponeret i bibliotekets lokalhistoriske afdeling.

Lise Lund

Resultatopgørelse og balance 1988

for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

		1987	1000
		kr.	kr.
<i>Resultatopgørelse</i>			
<i>Indtægter:</i>			
Kontingenter (note 1)		125.950	122
Tilskud (note 2)		54.313	80
Salg af bøger og hæfter (note 3)		<u>10.950</u>	<u>15</u>
		191.213	<u>217</u>
<i>Udgifter:</i>			
Personalhistorisk Tidsskrift			
Trykning	87.932		104
Forsendelse	15.619		17
Øvrige omkostninger	<u>8.952</u>		20
		112.503	
Bøger og hæfter			
Trykning	10.698		–
Forsendelse	<u>545</u>		1
		11.243	
Adm.aftale Odense Universitetsforlag .	20.515		18
Møder og rejser	9.560		10
Databehandling i Slægtsforskning (DIS)	12.185		9
Administration (note 4)	<u>6.565</u>		<u>5</u>
		<u>172.571</u>	<u>184</u>
Årets driftsresultat		12.642	33
Renter		16.309	10
Overskud Rødovre Kirkebog		<u>880</u>	<u>1</u>
		35.831	44
Hensættelse til særlige udgivelser		<u>33.415</u>	<u>–</u>
Årets resultat		<u>2.415</u>	<u>44</u>

<i>Orientering</i>		103
		1987
		1000
<i>Balance pr. 31.12.1988</i>	kr.	kr.
<i>Aktiver:</i>		
Diverse tilgodehavender	75.035	52
Obligationer (note 5)	6.573	6
Konto for særlige udgifter	100.000	52
Likvid beholdning	<u>88.126</u>	<u>169</u>
	<u>269.734</u>	<u>279</u>
<i>Passiver:</i>		
Forudbetalte kontingenter	53.640	49
Skyldige omkostninger	45.017	95
Hensættelser til særlige udgifter	100.000	52
Egenkapital:		
Saldo primo 1988	82.874	
Overført til hensættelser til særlige udgifter ...	<u>15.000</u>	
	67.874	
Kursgevinst på obligationsbeholdning	787	
Årets overskud	<u>2.416</u>	
Saldo ultimo 1988	<u>71.077</u>	<u>83</u>
	<u>269.734</u>	<u>279</u>

Odense 28.1.89

Lise Lund

Foranstående regnskab er revideret og fundet i overensstemmelse med de foreliggende bilag. Den angivne formue fandtes i behold.

27. februar 1989.

*Chr. Bjørn-Jensen (sign.)
København*

*Allan Hardie Hansen (sign.)
Odense*

Noter:

1. 1145 medlemmer, heraf 4 restanter.
2. Forskningsrådet 15.000 – Goods Fond 21.500 – Tipsmidlerne 10.000 – Gaver 7.813.
3. Lager af bøger og hæfter er optaget til 0, da trykudgifterne er udgiftsført i produktionsåret.
4. Denne post dækker papir, tryksager, porto, telefon og kontorartikler.
5. Samfundets obligationsbeholdning er nominelt 7.100 kr. Beholdningen er optaget til køberkursen pr. 31. december 1988.

Orientering

Slægtsforskning – din Danmarkshistorie

Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF) har ved årsskiftet udsendt en pjece med denne titel til de slægtshistoriske foreninger. På 8 sider fortælles lidt om hvordan man kommer i gang med at dyrke slægtsforskning, om opstillingssystemer, om kommunebibliotekernes decimalklassesystem og der gengives tre eksempler på gotisk skrift. Endelig gives en række for slægtsforskeren nyttige adresser på arkiver og slægtshistoriske foreninger. Pjecen kan rekvireres fra *SSF* for kr. 2,50 eller gennem de lokale slægtshistoriske foreninger.

Hvem Forsker Hvad 1988

I samarbejde med *SSF* har *Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie* atter udgivet en årgang af *HVVH*. Til forskel fra de tidligere årgange har den flittige redaktion i år vovet springet ind i edb-alderen og benyttet en computer med DTP-programmel til opsætning af teksten. Det har givet en flot bog på 128 sider, idet der fortsat også er brugt plads (s. 107–127) på *SSF's Litteraturfortegnelse*, som baserer sig på et udvalg af titler fra *Dansk Bogfortegnelse*. Hovedvægten ligger dog fortsat indenfor det felt som er publikationens formål, og i år er det blevet til 234 bidrag i den almindelige afdeling og 20 i den specielle, hvortil kommer et personregister og et stedregister. *Hvem Forsker Hvad 1988* koster kr. 30 og kan erhverves ved henvendelse til:

HVEM FORSKER HVAD
 Christian Xs Vej 27,
 8260 Viby J.

Anmeldelser

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold. I uddrag. 1646. Udgivet ved Jens Holmgaard af Rigsarkivet 1988. 424 sider indb., 244 kr.

Nu er Danske Kancellis udgående breve fra året 1646 tilgængelige i trykt form som bind nr. 25 i rækken af »Kancelliets Brevbøger 1551–1660«, som påbegyndtes 1885.

Danske Kancelli eller »Kancelliet« var oprindeligt det eneste regeringsorgan i kongeriget. Siden kom Tyske Kancelli til, men dette var vel indtil 1660 nærmest at opfatte som et særligt ekspeditionskontor vedr. hertugdømmerne og til dels udlandet. Hvad angår Danmarks indre forhold er alle statens breve udgået fra Kancelliet, og for at kunne holde overblik over dem, er de skrevet af i rækker af kopi-protokoller, som under ét er kaldt Kancelliets Brevbøger.

Brevene, som blev udsendt fra kancelliet, blev kopieret i forskellige protokoller alt efter deres type og de områder af riget, de omhandlede. Brevene var af 2 typer: »åbne breve«, som var officielle, rets-stiftende dokumenter, og »lukkede breve«, som var breve til enkeltpersoner eller grupper af personer. De åbne breve kunne f.eks. være forordninger, bevillinger, skøder etc. De var rettet til folk i almindelighed og indledtes med formlen »Vi N.N. med Guds nåde Danmarks, Norges, etc. . . . gøre vitterligt . . .« og blev indført i de såkaldte »Registre«. Disse var som nævnt underopdelt i protokolrækker afhængig af landsdel. De lukkede breve eller missiverne var sædvanligvis tjenstlige meddelelser eller ordrer til verdslige eller gejstlige embedsmænd, de indledtes med formlen »Vor synderlig Gunst tilforn . . .« og blev indført i de såkaldte »Tegnelser«. Også disse var underopdelt i protokolrækker afhængig af landsdel.

Det er alle disse rækker af kopibøger, både registre og tegnelser, som i nu over hundrede år har været under udgivelse. I visse tilfælde har udgiveren andetsteds fundet det originale brev og har henvist til det, i andre tilfælde har han haft konceptet til det originale brev mellem hænderne og sammenholdt teksten der med afskriften i kopibogen. Alle rækker af både registre og tegnelser er gennemgået år for år og har resulteret i én række af bind i serien »Kancelliets Brevbøger«.

Det foreliggende, 25. bind af serien indeholder uddrag af breve, udgået fra kancelliet i året 1646. I sig selv måske ikke så meget, men som en del af en særdeles værdifuld række. Man kan se brevene som et vidnesbyrd om, hvad Christian den Fjerde og hans regering beskæftigede sig med i slutningen af hans regeringstid. Men man kan også benytte person-, sted- og sagregistre som indgang og dermed systematisk afsøge kopibøgerne for oplysninger om specielle personer og/eller steder. Slår vi – helt tilfældigt – ned på 8. maj 1646, ser vi, at der den dag på Københavns Slot er udstedt i hvert fald flg. breve: Et søpas til et skib, som Christianshavns borgmester havde købt af kongen, et skøde til mølleren Steffen Møller på en grund på Christianshavn, breve til 7 lensmænd om årligt at lade indsamle jordbær på deres len og sende hver 2 krucker à ca. 20 l. til syltning med liljekonvaller på kongens laboratorium i København. Endvidere regnskabskvittering til den afgående lensmand for Varberg Len fra 1636 til 1645, da lenet blev overtaget af svenskerne. Ligeså bevillinger til 3 borgere i 3 købstæder at måtte oppebære tolden af øl m.v. mod fast afgift og endelig følgebrev for 16 lensmænd om at bønderne på hver enkelts len skulle »give og gøre« ham diverse specificerede ydelser på kongens vegne, således som de havde gjort i forgængerens tid.

Hvis jeg skulle lede efter kritikpunkter, må det være, at de mange forkortelser, hvor konsekvente de end måtte være, ikke letter læsningen. Jeg tvivler på, at der er sparet mange sider. Dette bind adskiller sig iøvrigt ikke så meget fra de tidligere, bortset fra, at man har delt navneregisteret

i et personregister og et stedregister, samt at det nu kun indeholder et enkelt år. Det er meget velkomment, at udgivelsen er kommet igang igen efter 20 års pause, vi håber så blot, at det ikke bliver en enlig svale. Værket er uomgængeligt for forskere, som arbejder med periodens historie i Danmark, både når det gælder rigs-, lokal- og personalhistorie. Og jo mere komplet en sådan håndbog er, jo mere nyttig bliver den.

Poul Steen

F. Michelsen og Jan Preisler: Fuglekongeskiver fra Næstved 1797–1846. Dansk historisk Håndbogsforlag 1988. 108 s. ill. Pris 98 kr.

Allerede i Albert Fabritius og Harald Hatts berømte Håndbog i Slægtsforskning bliver slægtsforskeren gjort opmærksom på, at foreningsjubilæumsskrifter, institutionsjubilæumsskrifter m.v. indeholder et rigt biografisk stof, og blandt de nævnte eksempler er C. Reitzels bog om det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskabs Medlemsskiver fra 1897 og Aage Langeland-Mathiesens tobinds værk: Det kongelige københavnske Skydeselskab og danske Broderskab 1334–1934, hvis andet bind indeholder farvelagte gengivelser af skydeskiverne og fortegnelse over brødrene 1334–1934. Det bør i den forbindelse nævnes, at dette værk i 1986 er blevet fulgt op af Mogens Seidelins fortegnelse over brødrene 1934–1984, ialt 514 personer, med fyldige biografiske oplysninger. Derimod er de nyere skiver, så vidt vides endnu ikke publicerede.

Det var imidlertid ikke kun i København, at borgerne kom sammen for at øve sig i skydefærdighed og senere have det gemytligt sammen. Borgerlige skydeselskaber har eksisteret i formentlig langt de fleste af de danske købstæder og mange steder også skikken med at lade en kongeskive male og ophænge i selskabets lokale. Med deres afvekslende topografiske og kulturhistoriske interessante billeder er de en rig kilde til bybefolkningens historie, og overraskende glimt fra dagligdagen er hermed ofte opbevaret for eftertiden. Det gælder således en lang række af de gengivne skiver fra Næstved i den foreliggende bog. Som eksempler kan nævnes et godsforvalterkontor 1802, kirkepladsen i Næstved 1822, et interiør fra Addits bageri 1824 og malermester Høckendorffs værksted 1841. Det er absolut en kilde, man bør være opmærksom på, hvis man interesserer sig for bybefolkningen eller har nogle af sine aner blandt disse.

Den foreliggende bog er en meget smuk tryksag med flere af de mest interessante skiver gengivet i farver. Til hver skive er en beskrivelse som gengiver indskriften, analyserer maleriet og giver de nødvendige personalhistoriske oplysninger. Disse kan nok forekomme en personalhistoriker vel summariske, men der henvises til opslagsværker med videre, hvor yderligere oplysninger kan findes. Det er prisværdigt, at folketællingsmaterialet er udnyttet. Det skal nok ses som en konsekvens af dette materiales lettere tilgængelighed for den lokale forskning efter at det er blevet udstationeret i kopi på de lokalhistoriske arkiver, hvoriblandt Næstveds er et af foregangsarkiverne. Bogen er overkommelig at læse igennem, men derfor ville det alligevel have været en behagelighed med et personregister, som principielt aldrig bør mangle i bøger med en vis mængde personoplysninger.

Som nævnt ovenfor, har der været skydeselskaber i adskillige købstæder. I litteraturlisten til den foreliggende bog har man kun taget hensyn til de sjællandske købstæder, hvor man, udover omtalen i de almindelige købstadshistorier, har kunnet henvide til særskilte bøger om skydeselskaberne i Helsingør (1766–1966), Roskilde (1787–1937) og Vordingborg (1788–1988) samt en årbogsartikel 1976 om Holbæk. Der foreligger altså en ganske betydelig litteratur om emnet, og det kunne være interessant, hvis nogen kunne påtage sig at lave en litteraturliste omfattende hele landet.

Konklusion: Såvel bogen som emnet kan anbefales til nøjere studium af såvel kunsthistoriske, lokalhistoriske som personalhistoriske årsager.

Hans H. Worsøe

Jørgen Papsøe: Folketællinger 1787, 1801, 1834, 1840 og 1845. Frederiks sogn, Almind sogn, Karup sogn, Thorning sogn, Elsborg sogn, alle Lysgaard herred, Viborg amt, 1-5 (hvert sogn i sit bind), 1983-84. Forlaget Census, Vedbæk. Pris mellem 102,- og 232,- kr. pr. bd.

Der er nu ved at foreligge ganske mange udgivelser af folketællinger, og da deres nytte mangedobles efterhånden som udgivelserne skrider frem, hilser man disse fem bind velkommen – og spørger ubeskeden om man kan glæde sig til de resterende sogne i Lysgård herred?

Udgaverne er lavet, så de så nøjagtigt som muligt svarer til originalerne i Rigsarkivet. Det betyder ikke blot at udgaverne slavisk følger originalens bogstav og medtager alle dens oplysninger (udgiverens tilføjelser eller rettelser er sat i parentes), men det betyder også at udgaven følger originalen side for side. Hver side i udgaven har derfor nederst et fortløbende sidetal og øverst angivelse af bind og sidetal i Rigsarkivets folketælling. Det er altså let at finde frem og tilbage mellem original og udgave. Hver person er desuden forsynet med et løbenummer, der starter med 1 på hver side.

Efter hver enkelt tælling (der holdes adskilt med gule blade) er der navneregister ordnet efter efternavn, og her oplyses både alder og ægteskabelig stilling – hvad der er vældig praktisk når man skal vælge mellem 5-6 personer der alle hedder Christen Nielsen – og der henvises til tællingen ved angivelse af sidetal i Rigsarkivet + løbenummer. Der er kort sagt lagt en del omtanke i, at brugerne skal have nemt ved at finde rundt i udgaverne. Bindet om Frederiks sogn har desuden et ekstra raffinement, som desværre ikke er gennemført for de følgende sognes vedkommende. Her er der nemlig ikke blot det alfabetiske register, men også et aldersregister, hvor alle indbyggere er opmarcheret efter deres alder, og for hver aldersgruppe opstillet i alfabetisk rækkefølge.

I sit forord demonstrerer udgiveren selv nytten heraf. I tællingen 1801 finder man Anna Maria Vielbertin 17 år. I 1834 vil man lede forgæves efter hende under Vielbertin, men lægger man 33 år til de 17, kan man uden besvær finde hende i gruppen af 50-årige som Anna Maria Philbert! Der er ikke tvivl om at et sådant aldersregister kan være nyttigt, men det kan ikke klare alle problemer. I Almind sogn finder man Jens Gregersen både i 1834 og 1840, og ifølge disse samstemmende oplysninger skulle han være født i sognet ca. 1795-96. Derfor er det mærkeligt at han ikke er med i tællingen 1801; og endnu mere besynderligt er det, at han i 1845 er, ikke 50 år, men hele 68 år gammel.

Efterhånden som antallet af gode og praktiske folketællingsudgaver vokser spørger man uvilkårligt sig selv om man kan få tællingerne og navnlig registrene kodet ind på edb. Det ville give kolossale muligheder for både slægtsforskere og lokalhistorikere. Udgiveren af disse udmærkede bind, Jørgen Papsøe, er et aktivt medlem af bestyrelsen for DIS-Danmark, så det var måske en opgave som netop han kunne tage op.

Knud Prange

Holbergtidens Odense. En Perspektivtegning og en vejviser fra 1761. Redigeret af Finn Grandt Nielsen. Tegnet af Per Nørbach. Udgivet af OAB-Tryk a/s, Odense 1988. 107 s., 2 kort, pris 165 kr. incl. plakat.

En gruppe lokalhistorikere og slægtsforskere i Odense har taget initiativ til udgivelse af en slags vejviser for byen i 1761 med tilhørende matrikelkort og oprejst plan. Som det første i forordet gør redaktøren opmærksom på, at Holberg i 1761 havde været død i 7 år. Men navnet er jo godt alligevel.

Hovedkilden til bogen er brandtaksationen 1761, som blev udarbejdet for at danne basis for præmier til og udbetalinger fra Købstædernes Brandforsikring, som blev oprettet det år. Denne, taksationen over Danmarks den gang største provinsby med ca. 5.300 indbyggere, fylder en protokol på 660 sider. Den er udarbejdet ved, at fire håndværksmestre, nemlig to tømremestre og to murermestre, har vandret byen igennem sammen med byskriveren eller dennes assistent og til

ham dikteret: Beskrivelse og vurdering af hver enkelt ejendom med forhuse, baghuse, tværhuse, kældre, kviste etc. Ejeren og evt. lejere er også blevet noteret. Sådanne taksationer blev foretaget for alle Danmarks Købstæder i foråret 1761.

En så indholdsrig bog, som denne, havde fortjent en indholdsfortegnelse. Men da den nu ikke findes, tvinges man til gengæld til at blade rundt i bogen, hvorved man opdager mange gode afsnit og registre. Først kommer et forord og en indledning, som gør rede for, hvorledes oplysningerne er stykket sammen – en slags ustruktureret brugsanvisning. Dernæst kommer et nyttigt gade- og lokalitetsregister. Nyttigt, fordi rækkefølgen i vejviseren ikke er alfabetisk efter gadenavn, men efter den rute, som vurderingsmændene i foråret 1761 vandrede gennem Odense for at taksere husene. Herefter følger selve vejviseren på 60 sider, som jeg skal komme tilbage til nedenfor, og endelig afsluttes bogen med to registre, et personregister, udarbejdet af Mogens Seidelin, og et register over de angivne erhverv og stillingsangivelser. Bagerst er der en litteraturliste og et kort over Odense og omegn 1780. Som noget helt usædvanligt, indeholder denne bog dog mere. Der er udarbejdet både et matrikelkort over Odense anno 1761 og et forsøg på at tegne byen »som den så ud en varm sommerdag for 227 år siden«. Denne oprejste plan, som det korrekte udtryk vel er, er også udgivet som farvetrykt plakat.

Når vi fordyber os i en historisk kilde, gør vi det, fordi vi forventer, at den kan give os oplysninger om den fortid, vi vil vide noget om. Det er dog ikke alt, vi kan få at vide. Kendetegnende for de enkelte kilder er jo, at de har haft et specielt formål, som de primært giver oplysninger om, og dette formål er sjældent sammenfaldende med vort. Vi får altså gennem de enkelte kilder kun *udvalgte* oplysninger om *udvalgte* ting. Hvis vi vil vide mere, må vi søge i andre kilder. En ren transkription af brandtaksationen fra 1761 ville derfor kun give os de oplysninger, som var nødvendige for brandforsikringen, nemlig husenes størrelse, placering og art, vurdering, ejere og af og til lejere. Hvis man vil have lidt mere kød på, bliver det en meget stor opgave.

Men det er en sådan stor opgave, forfatterne har påtaget sig. De har hertil udnyttet en del af de forarbejder, som Hans Chr. Johansen gjorde til sit bind af Odense Bys historie. Disse er EDB-behandlede og indeholder ordnede oplysninger fra skattemister, begravelsesregistre, lavsprotokoller, borgerskabsregistre og meget andet. Herudover har forfatterne brugt de almindelige lokalhistoriske og slægtshistoriske hjælpemidler samt originale kilder på Landsarkivet for Fyn. Det er også lykkedes, via senere grundtaksationer, diverse senere matrikelkort samt oplysninger om køb og salg af ejendomme, at sammenkæde nuværende gadenumre med 1761 taksationens numre. Således er f.eks. »Madame Görtzen«, som ejer nogle huse i byen, blevet identificeret som Birgitte Marie Fabricius (1701–91), enke efter købmand Görtz Görtzen fra Flensborg (1704–55). På samme måde er, i den anden ende af det sociale spektrum, beboerne på fattiggården og tugthuset blevet identificeret oven i købet med større detaljeringsgrad end nogen andre. Bortset fra disse to ejendomme er kun ejeren og lejerens navne medtaget – ikke deres familier.

På grundlag af de præcise ejendomsbeskrivelser og kendskab til bygrundenes størrelser og indbyrdes placering i århundredet efter, har arkitekten, Per Nørbach, kunnet tegne såvel et matrikelkort anno 1761 samt en oprejst plan, hvor man altså ser husene, som de så ud iflg. taksationen. Det er lige, hvad en hver lokalhistoriker har drømt om. Kortet og planen gør det meget nemmere at forestille sig byen og dermed se sammenhænge, som ellers ikke ville være opdaget.

En lille skønhedsplet i en sådan brugsbog er det dog, at den kan være svær at finde rundt i. Lad os tage eksemplet med den nævnte »Madame Görtzen«. Jeg havde først – ved blanding – fundet hende som ejer af gården nr. 928 og glædet mig over at hun var identificeret med fuldt navn, fødsels- og dødsår samt afdød ægtemand. Så fik jeg lyst til at se, om hun var nævnt andre steder i bogen, men jeg kunne ikke finde hende i registeret. Det viste sig, at hun kun var opført under sit fødenavn, Birgitte Marie Fabricius. Det kunne måske forsvares, selvom jeg er tilhænger af, at også giftenavne er med i registre. Men da jeg derpå slog op på de sider, hvortil der henvistes efter hendes fødenavn, viste det sig, at dette ikke fandtes på de sider hvortil der henvistes. Her stod der kun

»Madame Görtzen«. Ganske vist er den side, hvor den fulde forklaring er, i registeret skrevet med kursiv, men de andre opslag kræver kendskab til sammenhængen. Hvis udgangspunktet nu ikke havde været ejendommen nr. 928, hvor hendes fødenavn er, men f.eks. nr. 225b, som hun også ejer, havde der i teksten været henvist til nr. 928. Men den ejendom kan være svær at finde, hvis man ikke samtidig ved, at den ligger på Torvet i Vester Kvarter. Dette kunne have været løst ved at nummerere ejendommene i den rækkefølge, de optræder i registret, en rækkefølge, som angiveligt er den samme, som 1761-taksationens. Alle henvisninger (både krydshenvisninger og registerhenvisninger) kunne da være til dette fortløbende nummer i stedet for ejendomsnummer i det ene tilfælde og sidenummer i det andet tilfælde.

Jeg har ikke systematisk kontrolleret nogen af de mange oplysninger, som findes i den lille bog. Det vil næppe kunne undgås, at der hist og her er opstået fejl eller udeladelser, men værket bærer præg af stor omhyggelighed, så der er ingen tvivl om at vi hermed har fået en værdifuld indgang til person- og ejendomshistorien i Odense i det 18. århundrede.

Resultatet af forfatternes arbejde er – ved lidt nærmere eftertanke – overvældende, fordi man da pludselig indser, hvilket enormt arbejde, der må ligge bag. Jeg er dog overbevist om, at det også har været spændende, og jeg håber, at andre byers lokalhistoriske museer og -foreninger vil gøre Odense kunsten efter. Det er arbejdet værd.

Poul Steen

Svend Erik Sørensen: Odense i 1000 år. Fortællinger af en bys historie. Odense, 1988. Udgivet af Odense kommune. I kommission hos Odense Universitetsforlag. 208 s., ill., indb. 183 kr.

Som historiebog betragtet er Sv. E. Sørensens bog meget anderledes. Den er sjov, fængende, letlæst og uhøjtidelig. Forfatteren, der har skrevet sine historiske fortællinger på grundlag af det store fagvidenskabelige værk, der blev udgivet i anledning af Odense 1000 års jubilæum er journalist og forfatter.

Bogen er opbygget omkring enkelte hændelser i Odenses historie, kendte og ukendte personer er aktører, og igennem deres handlinger bibringes læseren en god historisk indsigt i forskellige perioders samfund og tankebaner. Det er ikke blot en beskrivelse af en historisk episode, men en del af en større historisk sammenhæng.

Og hvad nytte kan en personalhistoriker så have af en sådan bog, der ikke rigtig fortæller noget om hverken kendte eller ukendte slægter i Odense? For det første skader det aldrig, at læse en god historisk fortælling, og for det andet kan Sv. E. Sørensens bog faktisk være til stor inspiration. Mange vil, når de står med det fuldførte arbejde over en slægt gerne give denne viden videre til andre i bogform. Men netop de mange navne og det store spænd af år kan gøre opgaven yderst vanskelig. Hos Sv. E. Sørensen kan der hentes gode ideer til formidlingen af de forskellige små historier om mennesker i en anden tid og et anderledes samfund. Han viser at det udmærket kan gøres i et lettilgængeligt sprog, i korte afsnit og ikke mindst med spænding og humor.

Et tredje punkt, hvor man kan tage ved lære af bogen er i forbindelse med illustrationerne. Her er det dog erfaringen i negativ betydning. Illustrationerne er fint reproducerede sort/hvide fotos eller tegninger – og det er godt nok. Men de er placeret gruppevis på helsider, rundt imellem fortællingerne. Det kommer oftest til at virke som de er løsrevet fra fortællingen. Sagen sat på spidsen kan man postulere at de derfor kunne være sparet, med den placering virker de nemlig ikke nær så fængslende og spændende som teksten. Alt i alt er det dog en smuk bog til en fornuftig pris.

Lisa Elsbøll

Løjt sogns historie, redigeret af Hans H. Worsøe. Skrifter udgivne af Historisk Samsfund for Sønderjylland nr. 66. Åbenrå 1988. 378 s., ill., indb. 140 kr. f. medl.

Ved kommunalreformen i 1970 oprettedes en ny stor Åbenrå kommune bestående af den gamle købstadskommune og de to tidligere sognekommuner Ensted syd for Åbenrå og Løjt mod nord. Da dette skete, var man allerede i fuld gang med at behandle købstadens historie, som i dag foreligger fra de ældste tider og indtil 1970 i 4 bind, hvoraf det første udsendtes i 1961. Herefter har man haft mulighed for at behandle Ensteds sogns historie ligeledes fra de ældste tider og indtil 1970, og i dag foreligger en tilsvarende publikation om Løjt sogn. Det er meget få af de i 1970 nyetablerede kommuner, som kan glæde sig over en så omfattende videnskabelig behandling af den historiske baggrund for kommunesammenlægningen i 1970.

Ved udarbejdelsen af Løjt sogns historie har de udpegede forfattere kunnet drage nytte af en ret omfattende lokalhistorisk litteratur om lokaliteter og personer i det gamle landsogn. Man har derfor ikke haft grund til at gå så meget i detaljer, men har kunnet koncentrere sig om de store gennemgående linier i udviklingsforløbet. For den ikke særlig interesserede lokalhistoriske læser har dette sin store fordel.

Fremstillingen af Løjt sogns historie er fordelt mellem 4 forfattere. Museumsinspektør Steen Wulff Andersen fra Haderslev skildrer i et kort indledningsafsnit først selve landskabet, og derefter redegøres der for det ret beskedne arkæologiske materiale, som indtil videre er fremdraget fra området, og som ikke muliggør en nærmere redegørelse fra oldtidsbebyggelsens omfang og karakter. Herefter følger studielektor, dr. H. V. Gregersens veldokumenterede fremstilling af middelalderen frem til ca. år 1660. I denne periode er kildematerialet betydeligt rigeligere, og der kan nu udførligt redegøres for løjtingernes hovederhverv både før og senere, nemlig landbruget. Løjt sogns storhedstid fra 1660–1864 skildres af historikeren, cand. phil. Carsten P. Rasmussen, Århus, som levende redegør for den periode i sognets historie, hvor sejlads på de store have bragte rigdom til enkeltpersoner, men nok ikke fik det almindelige velstandsniveau i sognet til at øges væsentligt. Skildringen af perioden 1864–1970 er overladt forskningsstipendiat Hans Schultz Hansen fra Flensborg, der foruden at fortælle om erhvervsudviklingen op til nutiden, også udførligt omtaler de nationale og politiske begivenheder, som har udspundet sig i de sidste menneskealdre.

Indenfor alle afsnit er den flydende og let tilgængelige fremstilling understøttet af et rigt og velvalgt billedmateriale, hvortil den lokalhistoriske samling i Løjt har leveret hovedparten. Man glæder sig også over de mange gengivelser af Johs. Mejers værdifulde kortværk fra 1641, der på en så overbevisende måde levendegør landbosamfundets struktur i midten af 1600-tallet.

Harald Jørgensen

Henrik M. Jansen: Valdemars Slot – en kulturhistorisk perle på Tåsinge. Svendborg 1988, 36 sider, hft., pris 40 kr.

Henrik M. Jansen har her på få sider fået præsenteret et indbydende og rigt illustreret skrift, der giver en kort historie for det minderige slot. Skriftet indledes med en redegørelse for Valdemars Slots forgænger, Kærstrup, der lå et par kilometer SV for slottet. Derefter følger vi opførelsen af slottet til Christian IVs søn Valdemar Christian, der imidlertid selv fik meget lidt tilknytning til det. Efter en omskiftelig tilværelse faldt han i svensk krigstjeneste 1656, et årstal, der forøvrigt mangler i bogen, selvom datoen den 26. februar står der.

Slottet forfaldt herefter, og først da admiral Niels Juel overtog det for sine prisepenge fra Slaget i Køge Bugt blev ruinen genopbygget i en ny og forbedret skikkelse. En sønnesøn, der også hed Niels Juel ombyggede slottet efter tidens nye stil, og endelig for ca. 100 år siden blev det atter restaureret af baron Carl Juel-Brockdorff.

Mens den første halvdel af skriftet er helliget bygningsværket behandles ejerne kronologisk i den sidste halvdel med korte biografier, der naturligvis kun kan være meget ufuldstændige i et så lille skrift. Hæftet afsluttes med en liste over ejerne, en spalte med ordforklaringer og nogle litteraturhenvisninger vedr. selve slottet, men bortset fra en henvisning til Dansk Biografisk Leksikon er der ellers ikke litteratur om ejerne.

Hæftet er lille, let og handy med en indføring vedr. slottet og dets ejere og brugelig ved en rundgang på slottet.

Jørgen H. Barfod

John T. Lauridsen: Marselisconsortiet. En studie over forholdet mellem handelskapital og kongemagt i 1600-tallets Danmark. Århus, 1987. Jysk Selskab for Historie. 266 s., ill., indb. 227 kr.

For mange af dette tidsskrifts læsere er forfatteren til den foreliggende bog nok ukendt. Selvom han tidligere har fået publiceret flere videnskabelige artikler. Mig bekendt har hans faglige produktion da heller ikke tidligere ligget indenfor personalhistorien, bortset fra en kritisk anmeldelse i 1981 af Poul Harris' bog Marselis-slægten i tidsskriftet Fortid og nutid. Med den foreliggende bog samt en artikel i såvel dette tidsskrift (1988:1, s. 19 ff.) som i Historiske Meddelelser om København (1988, s. 7 ff.) kunne det dog se ud som om der nu er blevet ændret markant på dette forhold. Det kan derfor være på sin plads med en kort præsentation af denne forfatter.

John Lauridsen er født i 1951, læste i 70'erne historie ved Århus Universitet og blev i 1980 mag. art. Siden 1983 har han siddet i redaktionen på »Den Jyske Historiker«, et fagkritisk tidsskrift der har sin oprindelse i studenteroprøret i 1968, og som iøvrigt i år fejrede sin 20 års fødselsdag. Heri har han blandt andet skrevet om fascismens historie, den østrigske arbejderbevægelse, dansk socialhistorie og den danske oprustning i 1600-tallet.

Det er i forbindelse med det sidstnævnte emne, hvorom han skrev i et dobbeltnummer (nr. 31–32) af Den Jyske Historiker, at han kommer i berøring med det personalhistoriske stof. I en artikel som han havde kaldt »Krig, købmænd og kongemagt omkring enevældens indførelse i Danmark« omtales blandt andet Chr. d. IVs forsøg på at engagere den internationale storkøbmandsfamilie Marselis i en egentlig våbenproduktion inden for det danske riges grænser. Et emne han også havde beskæftiget sig med i sin studietid.

I den foreliggende bog er dette tema væsentligt ud- og underbygget, således at tre generationer af familien Marselis tages under behandling. Faktisk har man på Århus Universitet fundet, at den foreliggende afhandling kunne antages som en doktordisputats, og den blev da også forsvaret med held d. 18. november 1988. Bogen er altså siden den udkom i efteråret -87, blevet en disputats.

Det strukturerende for disputatsens disposition er opdelingen i de tre generationer af familien Marselis. Efter en indledning behandles 1. generation under overskriften »etablering«, 2. generation karakteriseres med ordene »dominans og afvikling« og den 3. generation med »begyndende opløsning«. Herefter følger konklusionen, 7 bilag, samt de obligate videnskabelige referencer i form af kilder, litteratur, kildehenvisninger og anmærkninger. Endelig findes en efterskrift og et personregister.

Allerede ved læsningen af disputatsens indledning, hvor der redegøres for undersøgelsens formål, bliver det klart at Marselis-familien ikke er forfatterens egentlige emne, snarere Marselis konsortiet som det da også anføres i titlen.

Målet med undersøgelsen er at belyse købmandskapitalens muligheder, vilkår, funktion og betydning i en periode af dansk historie, der præges af såvel kongemagtens som det øverste borgerskabs ekspansion (s. 9). Et middel hertil er, at se nærmere på familien Marselis, fordi de kom til at indtage en enestående position blandt den dansk-norske kronens handelsforbindelser i 1600-tal-

let. Med den valgte problemstilling, og anvendelsen af medlemmer af Marselis-slægten som det bærende eksempel materiale igennem hele undersøgelsen, får det naturligvis afgørende betydning at man har rede på slægtens oprindelse, udbredelse og placering i det økonomiske og handelspolitiske billede.

Det er da også beskæftigelsen med dette, herunder den hidtidige litteratur herom, som har bragt John Lauridsen på banen som slægtshistoriker. Han lægger ikke skjul på, at hvad der hidtil var skrevet om slægten på dansk efter hans formening har været af begrænset værdi. Enten var det undersøgelser, der mere fokuserede på familiens virksomheder end det personalhistoriske (J. A. Fridericia, Louis Bobé, C. O. Bøggild-Andesen og Johan Jørgensen). Eller også en borgerlig amatørs forsøg på en traditionel populariserende og rehabiliterende historiefortælling (i anm. af Poul Harris); hårde ord fra elfenbenstårnet til den forhenværende hollandske konsul i Århus. I disputatsen er denne karakterisering dog diplomatisk blevet neddæmpet til (s. 11): »en populariseret fremstilling af det hidtil kendte.« Men også fagfæller korrektes, det går ud over så forskellige folk som Erik Arup, Jens Engberg, Albert Olsen og især Johan Jørgensen.

Det skal da heller ikke nægtes, at disputatsen vitterligt bringer meget væsentligt nyt om samspillet mellem handelsborgerskabets elite og kongemagten i 1600-årene og dette samspils samfundsmæssige betydning, ligesom dette tildels også gælder forhold af handelshistorisk betydning. Af eksempler på det sidstnævnte kan nævnes påpegningen af, at de internationale storkøbmandsforetagender nok havde egne skibe, men foretrak at benytte lejede skibe, da risikoen for tab derved blev kendeligt formindsket (s. 14). At andre købmænd i 1640'erne kunne betale med vekslerydende på storkøbmanden Albert Baltser Berns' navn (s. 60). Eller følgende betragtning (s. 14): »En opgørelse over den samlede balance har kunnet undværes, når blot indgåede aftaler blev overholdt og renomméet som kapitalstærkt og likvidt storkøbmandskonsortium blev opretholdt. Købmandshusenes renommé har været af altafgørende betydning i en tid, hvor det organiserede og institutionaliserede kredit- og kapitalmarked endnu var i sin vorden.«

Disputatsens konkluderende del (s. 197–201) indledes provokerende med ordene: »Det er den kapitalistiske udbytning i dens primitiveste, brutalste, mest snyltende skikkelse, man her har et eksempel på« men her har Lauridsen valgt at citere dem fra Gustav Bangs beskrivelse fra 1906 af Gabriel Marselis' virksomhed. Dette lille kunstgreb betyder næppe, at læseren ikke opdager, at Lauridsen mere deler dette syn på Marselis-konsortiet end det han i 1981 påviste lå bag Poul Harris' mere kulørte skildring. Tilmed fortsætter han med at anfægte de resultater ansete historikere som Johan Jørgensen og Albert Olsen tidligere har fremført. Ikke desto mindre må man anerkende, at inden for de begrænsninger, som forfatterens ideologiske ståsted dikterer, kommer han dygtigt og velargumenteret igennem sin undersøgelse. At det har til følge, at andres forskningsresultater dermed må revideres, er det, der i sidste instans bør være begrundelsen for en doktorgrad.

Anskues disputatsen fra en personalhistorisk synsvinkel er det selvfølgelig svært at forholde sig til en konklusion, der afsluttes med følgende salut (s. 201): »... før eller siden blev alle købmændene som storkreditorer anvist deres penge i fast kapital, det vil sige jordegods. Dermed var deres særlige rolle udspillet, og de indgik som storgodsejere på det feudale samfunds præmisser. Forinden havde de været fødselshjælpere for den moderne centraliserede skattestat.« På den anden side er den objektiv set korrekt, og tegner det samfund Marselis-slægten levede og virkede i.

Der er dog andre steder i disputatsen, hvor synsvinklen lettere lader sig anvende. Specielt i forbindelse med 1. generation, hvor Lauridsen behandler slægtens herkomst og etablering i Danmark (s. 19–55), ligesom bilag 1, 2 og 3 er oversigtstavler henholdsvis over efterkommere af Gabriel Marselis (–1643), efterkommere af Baltser Berns (–1605) samt efterkommere af Joachim Klingenberg (1589–1651). Desværre dækker tavlerne kun 1600-tallet, og i forbindelse med familien Marselis anføres ydermere, at oversigten ikke gør krav på fuldstændighed (s. 202). Andetsteds (s. 259) har forfatteren anført, at udenlandsk arkivstof ikke er blevet inddraget i større omfang, på trods af, at Marseliskonsortiet og dermed familien virkede i det meste af Europa. Således

nævnes (s. 8) Danmark-Norge, Sverige, Polen, de baltiske stater, Rusland, det tyske område, Nederlandene, England, Frankrig, Italien og Spanien.

Mest ærgerligt er det dog, at Lauridsen på trods af sin trang til at korrekte, hurtigt har givet op over for den af genealoger anvendte litteratur. I forbindelse med sin behandling af Albert Baltser Berns (1602–1652) forældre, købmand Baltser Berns (–1605) og Nille Johansdatter (–1633), anføres at Nille giftede sig anden gang med en anden københavnsk købmand, nemlig Claus Condevin (–1619), der også var indvandrer og antagelig af hollandsk herkomst (s. 22). Hvortil han tilføjer i en note: »... Det vil være for pladskrævende konsekvent at henvise til og rette fejltagelser i den foreliggende litteratur, men her skal det dog undtagelsesvis med, at Ramsing III:17 lader C. C. være gift med Mette Johansdatter 1614, og at Bobé 1935:9 og dermed Amburger 1957:32, 209, helt overser Nilles ægteskab med C. C.«

Det må derfor konstateres, at på trods af Lauridsens tidligere, hårde udfald mod Harris' bog om Marselis-slægten, så er det ikke i hans disputats man finder den endelige, samlede danske fremstilling af Marselis-slægtens historie. Nuvel det er heller ikke dens emne, men som personalhistoriker er man altså fortsat henvist til gammelkendte bøger og artikler, Harris' bog samt Lauridsens to artikler fra 1988 i henholdsvis Personalhistorisk Tidsskrift og Historiske Meddelelser om København. Det får så være en trøst, at den politiske betydning af den hollandske slægt Marselis' virke i Danmark nu er langt bedre belyst end tidligere.

Tommy P. Christensen

Sverre M. Halbo: Mine Slektninger, en Konsangvinitetstavle. Oslo 1987. Eget forlag. Kan erhverves ved henvendelse til Sverre M. Halbo, Øvre Ullern Terrasse 6, 0380 Oslo, Norge.

Norges kendte og anerkendte slægtsforsker Sverre M. Halbo har sat et foreløbigt punktum for sit livsværk indenfor slægtsforskning med udgivelsen af en Konsangvinitetstavle, hvor forfatteren selv er Proband. Bogen skulle ifølge forfatteren være den første konsangvinitetstavle udgivet i Norge, og er tredje del af en genealogisk »trilogi«, som startede i 1945 med udgivelse af bogen »Toreid-ætten fra Romerike. Slektsbok«, efterfulgt i 1963 af »Våre forfedre. Anetavle for 7 brødre Halbo«.

Bogen består af 166 maskinskrrevne sider i en acceptabel indbinding. Opstillingsformen svarer til den Albert Fabritius anvendte i bogen »Hans Majestæt Kong Christian X og Hans Slægt« med nogle mindre modifikationer, som er blevet omhyggeligt beskrevet i indledningen. Tavlen indeholder navne på ialt 717 beslægtede personer inklusive probanden fordelt i 4 hovedgrupper, nemlig gruppe I med Probanden og hans 6 efterkommere, gruppe II som angiver Probandens forældre og de af deres efterkommere, som ikke er omtalt i gruppe I, ialt 48 slægtninge. Hovedgruppe III, som beskriver probandens bedsteforældre og deres efterkommere, som ikke er omtalt i de tidligere hovedgrupper, ialt 512 slægtninge, og den sidste hovedgruppe IV, som omhandler probandens oldeforældre og de to første generationer af disse aners efterkommere, ialt 170 slægtninge.

I de første to hovedgrupper er linierne ført helt op til udgivelsestidspunktet, men hovedgruppe III slutter med indførslerne i 1979, medens hovedgruppe IV kun anfører de to første generationer, hvilket forfatteren i indledningen begrunder med vigtigere opgaver og alderens problemer. Foruden disse slægtninge, omtaler hver hovedgruppe et tilsvarende antal ikke beslægtede personer, nemlig de indgifte samt deres forældre, når de er kendte af forfatteren. Ialt rummer tavlen således oplysninger om godt 1400 personer, et fint resultat af et langt livs slægtsforskning.

I den omfattende indledning gør forfatteren rede for baggrunden for sin slægtshistoriske interesse, og da det er den første Konsangvinitetstavle udgivet i Norge, gennemgås det anvendte system med mange referencer til de danske slægtsforskere Albert Fabritius og Kaj Albertsen, ligesom der er en gennemgang af slægtskabskoefficienter, som dog ikke anvendes i tavlen. Efter kon-

sangvinitetstavlen findes et afsnit med oversigtstavler over mindre dele af slægten, med det formål at forbedre overblikket. Bogen afsluttes med et omfattende personnavneregister med henvisning til de sider, hvor personerne er omtalte. Den allersidste side giver en bibliografi over forfatterens mange forskelligartede publikationer, som spænder fra ovennævnte slægtspublikationer, over jubilæumsskrifter for norske Advokater og Guldsmede, sangbøger til livets højtid, til »Minnetaler ved gravferd«, ialt 14 publikationer udgivet i perioden 1933 til 1987.

Bogen kan absolut anbefales som et godt eksempel på en konsangvinitetstavle med en sådant indbyggede fordele og ulemper, fordele ved at give hurtigt overblik over en stor slægt, og ulempe i kraft af en begrænset plads til personbeskrivelser, men dette er måske netop konsangvinitetstavlens eksistensberettigelse. Forfatteren har som tidligere nævnt modificeret lidt i forhold til Albert Fabritius, og de fleste tilføjelser er jeg enig i, men det anvendte personnummereringssystem, hvor løbenumrene begynder forfra i hver hovedgruppe er jeg ikke tilhænger af, da dette bevirker at man i hver eneste reference skal angive både hovedgruppen med et romertal og løbenummeret med et arabertal. Denne sammenblanding af talsystemer virker ulogisk og forvirrende, ligesom det optager meget plads.

De mange personer som er omtalte i tavlen er spredte vidt omkring i verden, blandt andet Skandinavien, Tyskland, USA, Canada og Australien, og det ville forøge bogens anvendelighed meget, hvis der havde været udarbejdet et stedregister, derimod synes jeg det er acceptabelt at hovedgrupperne III og IV ikke er ført helt op til idag, fordi det er min overbevisning at det er vigtigere at få publiceret et næsten perfekt resultat, end *aldrig* at få publiceret det perfekte.

Knud Højrup

Slægten Seidelin i Nørrejylland. En gren af præsteslægten Sadolin. Udarbejdet af Mogens Seidelin. 78 s. Odense 1986. Pris 50 kr. Kan erhverves ved henvendelse til Mogens Seidelin, Linde Allé 26, 5230 Odense M.

Med den foreliggende lille og nydelige, men desværre ikke illustrerede bog har læge Mogens Seidelin føjet endnu en brik til sit nu snart fuldenkte puslespil: en katalogisering af alle bærere af navnet Seidelin.

Jeg skriver med vilje »bærere af navnet Seidelin« og ikke »slægten Seidelin«, idet der her, som bogens undertitel angiver, ikke er tale om en gren af den store Seidelin-slægt, men overraskende nok af den såkaldte yngre slægt *Sadolin*, der føres tilbage til tømmer Christen Sadel, død 1666 i Kalundborg. Når navnet forandredes til *Seidelin*, skyldes det i følge forfatteren den såkaldte afsmi-ning fra et mere kendt navn på et mindre kendt. I København boede der flere kendte Seideliner omkring 1810, da skræddersvend Hans Peter S. kom til byen. I analogi med disse kendte folks navn blev hans så, bevidst eller ubevidst, korrigeret. Eksemplet viser, hvor forsigtig man skal være, når man omgås slægtsnavne. Det gælder både, når man skal forklare deres opståen, og når man ud fra navnet vil påstå slægtskab. I mange tilfælde, hvor slægtskab ikke kan påvises, vil man nok henvise til opkald, men som dette eksempel viser, behøver der ikke at være andet tilfælles end en tilfældig lydlig lighed for at to navne kan flyde i et.

Bogen er forsynet med navneregister og oversigtstavle. Levnedsløbene er som regel ret kort op-ridset med de vigtigste hoveddata, men enkelte får dog en længere levnedbeskrivelse som f.eks. jazzmusikeren »Basse« Seidelin.

Da bogen er ført helt op til 1986, må der ligge en vældig korrespondance med slægtens medlem-mer til grund.

I forordet takkes Velux-Fonden af 1981 for støtte. Som bekendt har denne store fond efterhånden ydet endda meget store beløb til pensionisters meningsfulde beskæftigelse – en indsats, som næsten ikke kan vurderes højt nok, og som allerede nu har gavnet ikke mindst slægts- og personalhistorien meget.

Hans H. Worsøe

Mylius Erichsen og Steen Steensen Blicher. Udgivet af Blicher-Selskabet. Poul Kristensens forlag. 1987. 96 s., 118 kr.

Blicher-Selskabet, der blev stiftet i 1951, ser det som sit formål at fremme interessen for Blichers liv og digtning. Dette sker bl.a. ved at udgive publikationer af og om ham samt ved at afholde arrangementer med oplæsning af hans værker.

Senest har selskabet genudgivet L. Mylius Erichsens »Steen Blicher og Heden« fra bogen »Den jydsk Hede før og nu« (1903). Mylius Erichsen blev berømt som polarforsker, men var også en myreflottig forfatter. I løbet af sit korte liv (35 år) nåede han at skrive tre bøger med vestkystfortællinger, en digtsamling, et skuespil samt to kæmpemæssige værker om Grønland og om Jyllands hede. Sidstnævnte bog bygger på en række vandringer, som han og tegneren Valdemar Neiiendam foretog i 1899 og årene derefter. Ud over kapitlet om Blicher indeholder værket lange skildringer af bl.a. Dalgas, kartoffeltyskerne, kæltringerne og straffefanger som hededyrkere.

Mylius Erichsen var selv vokset op i det midt- og vestjyske og følte en stærk tilknytning til heden, der for ham nærmest var et symbol på jysk træg sindighed og stædighed trods. Det var derfor med en vis vemod han så kørnmarkerne og granplantagerne gnave sig ind på resterne af heden, men samtidig måtte han realistisk erkende, at ældre tiders hedeboender havde levet under kummerlige vilkår. Også Blicher og Dalgas vaklede mellem ønsket om at bevare den særprægede natur og drømmen om at forøge landbrugsproduktionen. Hos Dalgas sejrede praktikerens over poeten, mens det var lige omvendt hos Blicher. Mylius Erichsen fortæller dog, at Blicher tog en del initiativer til at forbedre landbruget på Viborg- og Randers-egnen, men han havde svært ved at fuldføre, hvad han kastede sig ud i.

Mylius Erichsen var omhyggelig med at nedfælde, hvad befolkningen i hedesognene kunne berette om Blicher og om hans forhold til sin familie. Særligt værdifuldt er det lange referat af samtalen med den længstlevende af Blichers børn, Francisco. Selv om man gør klogt i at forholde sig ret kritisk til meget af den mundtlige tradition, som Mylius Erichsen videregiver, leverer bogen utvivlsomt et godt supplement til, hvad der ellers er skrevet om hedens digter. Navnlig har forfatteren gjort meget for at rehabilitere Blichers hustru.

Skrivestilen røber tydeligt Mylius Erichsens lyriske åre, men når begejstringen eller indignationen løber af med ham, kan fremstillingen virke temmelig svulstig. Ellers har den 85 år gamle beretning stadig bud til moderne læsere. Ja, faktisk giver bogens ælde den en særlig charme, fordi de mange hentydninger til forfatterens egen tid nu også forlængst er gået hen og blevet historie.

Formålet med genudgivelsen er ikke blot at øge kendskabet til Mylius Erichsens fremstilling, men også at hente Valdemar Neiiendam frem fra glemselens dyb. Derfor er 25 af hans 175 illustrationer taget med i den nye bog. Mange af disse er mørke og dystre landskabsbilleder, og de er med til at give bogen en lidt melankolsk grundtone. Blicher-Selskabet har imidlertid ikke ydet kunstneren fuld retfærdighed. For det første er en stor del af billederne reproduceret i mindre format end i det oprindelige værk, hvor de også står skarpere og klarere. For det andet har udgiverne i forbavsende grad forbigået Neiiendams fine og præcise stregtegninger af huse og mennesker. Disse billeder afslører ellers Neiiendam som en god iagttager med en veludviklet sans for det komiske. Blicher-Selskabet har også udeladt fotografiet af Francisco Blicher samt de angivelser af person- og stednavne, som de fleste tegninger i den oprindelige udgave er forsynet med.

Felix Nørgaard og H. P. Rohde har skrevet to indledende afsnit om forfatteren og tegneren. Omtalen af Neiiendams liv og gerning er efter min mening for kortfattet, luftig og patetisk, hvorimod beskrivelsen af Mylius Erichsen er ret vellykket. Dog savner jeg her en nærmere redegørelse for forskelle og ligheder mellem denne Blicher-skildring og andre tidlige beskrivelser af digterens liv (bl.a. Goldschmidts fra 1867 og Tang Kristensens og Lunds fra 1882). Ligeledes ville det have været interessant at få at vide, hvordan Mylius Erichsens bog blev modtaget af offentligheden i 1903.

Jørgen Mikkelsen

Agnes Guldbrandsen: Jens Christian Holm – En guldaldermalers skæbne. En levnedbeskrivelse af slægts- og personalhistorisk interesse. Udgivet på Borgens Forlag. 1988. 128 s., ill. Pris 198 kr.

En yderst velskrevet bog, der griber i kraft af en følelsesmæssig indlevelse i malerens liv. Jens Christian Holm levede fra 1803–1846. Han var enebarn og ligesom sine samtidige startede han i en tidlig alder en uddannelse på det Kgl. Kunstakademi. Bogen fortæller, hvordan denne maler blev fanget mellem to tidsepoker og for sent opdagede, at han havde satset på det forkerte. Mens Eckersberg frisk hjemkommet fra Rom grundlagde den danske guldaldertradition i Akademiets regi, valgte Holm det mere oversete dyre- og bataillemaleri. Ikke desto mindre forstod Holm at fastholde ikke mindst prins Christian's (senere Chr. VIII) interesse. Holm døde alt for tidligt i 1846 i Rom midt i en nystartet fase af sit maleri, efterladende en gravid kone og tre børn.

Agnes Guldbrandsen er en efterkommer af maleren og hun har ønsket at skrive denne bog, fordi Weilbachs Kunstnerleksikon gennem et århundrede har givet forkerte oplysninger om hendes tilpodefar. Det må have været et omfattende arbejde, at gennemgå de forskellige arkiver for at læse den omfattende brevveksling, der har dannet grundlaget for denne biografi. De mange og til tider lange citater fra brevene er med til at gøre tiden og personerne meget levende. Til gengæld virker de samtidig lidt ubearbejdet ud fra en kunsthistorisk synsvinkel. Der er ikke gjort noget forsøg på at nyvurdere ham som maler. Agnes Guldbrandsen er heller ikke kunsthistoriker, men fotograf. Hvad bogen mangler i kunsthistorisk henseende vinder den til gengæld i anskueliggørelse af samtidsforhold. Hvordan det var at leve som maler både i Danmark og i udlandet. Men også hvordan kulturen formede sig, hvem der snobbede for hvem og hvordan man i det hele taget overlevede som kunstner. Hvordan man skulle sørge for at få bestillinger og have sine forbindelser i orden. Holm har haft tætte forbindelser ikke alene til kongehuset, men også til folk som H. C. Andersen, Thorvaldsen og de øvrige danske guldaldermalere. Hans kone Rosalie Agathe Fredrikke født Petit kom fra det bedre borgerskab og hendes forældre lod sig portrætteret af Eckersberg.

Man kan af og til godt mærke at Agnes Guldbrandsen ikke er vant til at behandle et stort fagområde på faglig forsvarlig vis. Ind imellem tillægger hun personerne nogle følelser, men henviser ikke til en bestemt kilde. Det samme gør sig gældende med flere af illustrationerne i bogen, der er ikke henvisning til hvor de pågældende illustrationer befinder sig. Man kan også indvende, at den inddragne faglitteratur er lidt sparsom, men til gengæld er der gjort et stort stykke arbejde for at finde de slægtsmæssige forbindelser frem fra arkiverne. Der er bag i bogen et fint navneregister, men der mangler en fuldstændig litteraturliste. På trods af disse lidt mangelfulde sider af bogen, er der trods alt tale om et lødigt værk, der både er velskrevet og spændende og som tegner et fortræffeligt billede af en epoke i dansk kunstliv ud fra en lidt anden synsvinkel end den sædvanlige.

Lis Bruselius

Kirsten Melchjorsen: »Peder Bøje« – 95 år på en Kattegatø. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 2, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder, 1979, 60 sider, med tegninger af arkitekt Jørgen K. Schmidt. Pris 50 kr. Medl. 30 kr.

Det lille hæfte er på sine 60 sider særdeles indholdsrigt og giver fine beretninger fra 1880-erne til omkring 2. verdenskrig.

Fortællingerne er ikke alene skrevet spændende og underholdende, men de er også overordentlig lærerige. Peder Bøje fortæller både om oplevelser fra sit eget liv som sømand og gengiver tillige historier om og af andre personer fra Kattegatøen Læsø. Vi hører om livet i de fattige hjem og om festerne, om familien på Pilegården og om en 3-dages storm, der gav 23 strandinger. Alt er fortalt nøgternt, men på en måde, der sætter en i stand til at forstå datidens liv og daglige vanskeligheder.

Det er personalhistorie, når den er bedst, og det er en bog, som enhver kan drage nytte af.

Jørgen H. Barfod

Sigurd Jonassen: »Vejen gaar min Tro over Vesterbro«. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 4, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder, 1980. 66 sider. Pris 40 kr. Medl. 28 kr.

Det er en tidligere kontorchef i et forsikringselskab, der erindrer. Sigurd Jonassen, der er født år 1900 i Eriksgade på Vesterbro i København, er ret karrig med personlige, familiemæssige oplysninger, men af et interiørfoto fra 1910 fremgår, at det var et stræbsomt hjem med klaver.

Ellers fortæller han levende om livet i det, der dengang var et forstads kvarter, om urte- og hørkramsforretninger, om gasbelysning, om gadehandel, om den lange arbejdsdag, alkoholisering og tidlig nedslidning, om hygiejne, om samlermærker, om de første biografer og om livet på et kontor i 1914. Man møder i glimt brygger Carl Jacobsen i lyst tøj og med rose i munden på vej gennem Istedgade til Carlsberg, Storm P. på »Hansens Plads« i samtale med vagabonder, den store kreaturhandler Berliner-Nielsen, der tjente en formue på gullasch, men tabte det hele igen, og tegneren Herluf Jensenius, der var en elsket lærer på Gasværksvejens skole.

De selvoplevede indtryk står skarpt med mange fint erindrede detaljer. De suppleres med oplysninger, som Sigurd Jonassen åbenbart har på anden hånd, f.eks. et stykke om Vesterbromalerne Peter Hansen og Søren Hjorth Nielsen.

Forfatteren flyttede fra Vesterbro som 30-årig, men har tilsyneladende bevaret en vis kontakt med bydelen. Overraskende er dog hans karakteristik af forholdene før og nu: »Da var Vesterbro præget af fattigdom, men er det ikke mere. Enkelte, der lider nød, skjuler sig her, men stort set er bydelen ikke til at kende fra fordums tid«. Helt så lyst er billedet af Vesterbro i dag nok ikke, selv om egentlig nød i tidligere tids forstand næppe forekommer.

Allan Tønnesen

Dorthea Beck Jensen: Beretninger fra det gamle Skovshoved. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 5, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder 1980, 32 s., ill. Pris 40 kr. Medl. 28 kr.

Dorthea Beck Jensen, der er født i 1903, har levet hele sit liv i Skovshoved. Hun er af Skovshovedslægt og er derfor helt fortrolig med det gamle Skovshoved, der nu er forsvundet. Hun fortæller om alle sider af tilværelsen for en fiskerfamilie, og om dengang Skovshoved var en by for sig med et sammenhold, der er kendetegnende for små samfund.

Vi hører om boligen, om arbejdet for manden, konen og børnene, og om de ofte små økonomiske forhold. Det lille skrift slutter med nogle sange og viser fra Skovshoved, og det giver derved et godt billede af hverdag og fest for en befolkning, der ikke er mere.

Jørgen H. Barfod

Chr. Refshøj: En gammel skolemester fortæller. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 6, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder, 1980. 60 s., ill., hft. Pris 40 kr. Medl. 28 kr.

Ellen Birkkjær Ullman: Skitser fra mine oplevelser 1902–1983. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 13, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder, 1984. 56 s., ill. af A. Skovhøj, hft. Pris 60 kr. Medl. 30 kr.

Chr. Refshøj blev født i 1904 på Djursland, men levede hele sin barndom i omegnen af Vorbasse, som søn af en enelærer ved skolen i Fitting. Som voksen blev han selv lærer og kom – efter nogle år som lærer ved forskellige grundtvigianske friskoler – til skolen i Lelling, nær Køge, hvor han var lærer i 35 år.

Hans erindringer handler især om livet som dreng i de dengang fattige hedeegne, hvor Vorbasse-markedet var årets store tilbagevendende begivenhed. Chr. Refshøj giver her bl.a. en meget fin og indlevende beskrivelse af livet og arbejdet i de mange tørvemoser i omegnen.

Noget mindre fylder hans voksenliv – dog hører vi om, hvordan han var en af dynamoerne bag en anden årlig tilbagevendende begivenhed. Denne gang på Midsjtjylland, nemlig Børnefesten, som blev fejret hvert år – siden 1867 – den 15. juni for skoleelever og forældre fra omegnens skoler.

Festen var et stort tilløbsstykke med gymnastikopvisning, underholdning og konkurrencer. I 1967 – på 100 års-dagen – var der således iflg. en avisnotits 14.000 mennesker (s. 47).

Chr. Refshøj slutter af med en kort beskrivelse af Lellinge sognehistorie fra omkring 1822 og fremefter.

Ellen Birkkjær Ullman blev født i Ålborg i 1902, uddannede sig til lærerinde i engelsk og tysk og blev efter en årrække som lærerinde ved private realskoler, kommunelærer ved centralskolerne i henholdsvis Broager og Ragebøl. Hun har i 1980 udgivet en digtsamling »For få hænder at gribe med« (SK-forlaget) og fået trykt digte i andre sammenhænge.

Også i *Ellen Birkkjær Ullman's* erindringer er det barn- og ungdommen som er behandlet mest udførligt. Vi får indtrykket af en – for tiden – meget selvstændig og slagfærdig kvinde. Dels i hendes tid som privatlærerinde i Biarritz og dels i hendes vandringer fra den ene mere umulige private realskole til den anden. Man får her en fornemmelse af den »kvalitet« af undervisning, der blev mange realskoleelever til dels, blot fordi bestyreren tænkte mere på sin pengepung end på undervisningens form og indhold.

Begge de to erindringsbøger er let læste. Dog benytter *Ellen Birkkjær Ullman's* sig af at skifte mellem jeg-form og så en mere novellepræget stil og brug af tredieperson. Måske i et ønske om at komme lidt på distance af barske oplevelser – f.eks. en hård hjemmefødsel – men det virker unægtelig lettere forvirrende på læseren.

Det er bemærkelsesværdigt at selve lærergerningen og skolehverdagen fylder så lidt i begge de to bøger, især i *Ellen Birkkjær Ullman's* erindringer – når de nu er skrevet af lærere, som har udøvet deres gerning gennem mange år. Chr. Refshøj fortæller om skoleudflugter og besøg af tyske soldater – men ikke om de daglige rutiner – undervisning – og eleverne f.eks. Hvordan kan det nu være? Er det fordi der er en uskreven lov om, at det opfattes som pral – og noget kun politikere eller andre betydningsfulde personer giver sig af med at erindre – når vi fortæller om vores voksenliv? Betyder det at den almindelige dansker opfatter sin egen hverdag som uvæsentlig i den forstand, at den ikke er værd at erindre?

Man kunne få en mistanke herom – efter at have læst disse to bøger. Trist, for jeg er sikker på, at der også var mange gode historier at fortælle om skolen og dens hverdag, som har ændret sig utrolig meget igennem de sidste 50–60 år.

Ning de Coninck-Smith

Erik Kroman: Dagligt liv i Marstal og på Ærø omkring år 1900. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 9, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder, 1982, 58 s., ill. Pris 40 kr. Medl. 28 kr.

Erik Kroman, der tidligere har skrevet en række artikler om Ærø, giver her en skildring af de specielle familieforhold på øen og specielt i Marstal. Familierne levede isolerede og der var kun forbindelse mellem familiemedlemmer indbyrdes. Husene var som små fæstninger, og kun ved begravelser var der en smule kontakt med naboer.

Også de religiøse forhold må siges at være ret specielle i Marstal. En ret stor kreds kaldte sig selv »de troende« og regnede dem udenfor for vantro. *Indre Mission* anså de for at være en temmelig verdslig retning og Grundtvigianerne kendtes kun af navn i byen.

Først og fremmest hører vi om byens stærke tilknytning til søen, idet Marstal på sit højdepunkt havde ca. 300 sejlskibe, hvoraf ca. 100 sejlede i oversøisk fart, hvilket naturligvis prægede befolkningen. Vi hører også om gadelivet, der i Marstal fremhæves som langt mere livligt end i det mere lukkede Æraskøbing. Også ungdommens badeliv omkring 1900 beskrives. Dengang optrådte begge køn af teenagere uden badedragter, da disse endnu ikke var kommet på mode.

I det hele taget er det en underholdende skildring af livet i den lille provinsby, og det er vel netop den art skildringer, der giver en god baggrund og forståelse, når man iøvrigt beskæftiger sig med forfædre eller -mødre af tidligere generationer eller fra miljøer, som man ikke umiddelbart er fortrolig med.

Til sidst står en bibliografi over Erik Kromans artikler om Ærø og afskrift af en marstallers fortælling om kampen ved Eckernførde.

Jørgen H. Barfod

Agnes Schülein: Fasangården – husket af en fasanekylling. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 19, udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder 1987. 36 s., ill., hft. Pris 80 kr. Medl. 40 kr.

I 1907 blev Fasangården i Frederiksberg have udlejet til beboelse for læge Olav Høgsbro. Det må være et af statens længstvarende lejemål med private, for familien bor her endnu. Fru Kirsten Høgsbro var tandlæge og mor til fire sønner og to døtre. Gennem årene havde hun etableret hjemmeundervisning for sine børn, suppleret med venner og bekendtes jævnaldrende.

Da familiens yngste, Agnete skulle begynde sin skolegang i 1924, blev boghandler Schüleins datter Agnes opfordret til at indgå i den lille klasse på ialt fem elever.

Man forstår godt, at de fem års underskole har gjort et stort indtryk på et modtageligt barn. Alene stedet var usædvanligt: Fasangården midt inde i Frederiksberg have, men alligevel ukendt af de fleste, hvor Oehlenschläger og H. C. Ørsted havde boet, helt omgivet af træer og med Zoologisk Have som nabo. Frederiksberg Have spiller naturligvis en stor rolle i erindringerne; her var ideelle forhold, når der skulle leges Robin Hood eller Riddere og Væbnere, bl.a. inspireret af undervisningen. Den blev forestået af 3–4 lærerinder, som hver får et lille portræt i bogen, bl.a. frk. Møller, som pigerne svor at ville hade og forfølge, så længe de eller hun levede, men åbenbart var meget skikkelig.

Den centrale skikkelse er dog fru Høgsbro, som selv stod for en del af timerne. »Hun var en fyldig og stout kvinde, der kunne både le og græde med hjertet. Vores dag med hende begyndte ved klaveret i dagligstuen, hvor hun ubesværet, uden noder spillede Ingemanns og Weyses morgensange og senere melodierne til Grundtvigs historiske og bibelhistoriske sange . . . og så gik det løs med levende, dramatisk fortælling, mimik og store armbevægelser. Det var bibelhistorien, den græske oldtid, danske gude- og heltesagn og danmarkshistorien op til 1864, som vi nåede igennem i de fem år«. Man tager ikke let fejl af det grundtvigske miljø. Husfaderen var jo også søn af den gamle venstrehøvding Sofus Høgsbro.

En enkelt gang blev der foretaget inspektion af skolen. Den udførtes af viceskoleinspektør Holger Rützebeck, også kendt som forfatter af historiske ungdomsromaner, og var ret lemfædig. Skolelæsesenet havde åbenbart fuld tillid til undervisningen på Fasangården.

Med denne lille bog har Agnes Schülein ønsket at sætte Kristen Høgsbro et minde, og på det begrænsede antal sider lykkes det hende at give en charmerende skildring af en usædvanlig familie og et fint tidsbillede. Hun har selv illustreret bogen efter erindringen med en række vignetter, der harmonerer godt med den uprætentiøse tekst.

Allan Tønnesen

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 1. marts 1989.

Finn Andersen (sekretær), Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Schlegels Allé 1, 1807 København V.

Sv. Cedergreen Bech, Søtoften 21, 2820 Gentofte.

Ida Dybdal, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Knud J. V. Jespersen, Teglbacken 46, 5690 Tommerup.

Lise Lund (kasserer), Filsofgangen 23, 2., 5000 Odense C.

Knud Prange (næstformand), Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (redaktør), Rudersdalsvej 52, 2840 Holte.

Hans H. Worsøe (formand), Tækkerløkke 34 A, 6200 Åbenrå.

Brug vedlagte bestillingskort til Samfundets publikationer. Ekstra eksemplarer kan erhverves hos sekretæren og formanden.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:
HVEM FORSKER HVAD, Christian Xs Vej 27, 8260 Viby,
hvor også ældre årgange kan købes.

Personalhistorisk Tidsskrift

udgives af *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie*, hvis formand er landsarkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A, 6200 Åbenrå. Tidsskriftet redigeres af Samfundets skriftudvalg ved redaktøren, cand. phil. Poul Steen.

Abonnement kan kun tegnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren, Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV, eller kasseren, Lise Lund, Filosofgangen 23, 2., 5000 Odense C. Medlemskontingentet udgør for 1989 120 kr.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, idet det forudsættes, at forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig iøvrigt intet ansvar for indsendte manuskripter, billeder m.v.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med normal linieafstand (1½ linieafstand) og bred margin. Noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme. Illustrationsforslag med tilhørende undertekster vedlægges. Når manuskriptet er godkendt, og korrektur foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke påregnes fulgt af redaktionen. Efter at rentrykning har fundet sted, får forfatteren tilsendt 25 særtryk af artiklen gratis. Større oplag af særtryk kan bestilles og leveres efter regning.

Vejledning i udarbejdelse af anmeldelser til tidsskriftet kan frit rekvireres fra redaktionen.

Redaktionens adresse: Tommy P. Christensen, Bulgariensgade 5, st., 2300 København S.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske forskningsråd og Alfred Goods Personalhistoriske Fond.

Sats: Syfoma Sats, Svendborg

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISSN 0300-3655